

ANLAM BİLİMİ

MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi • Yıl 2/ Sayı 2/ 2022

ANLAMBİLİM MTÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGISİ
ANLAMBİLİM MTU JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2022
Volume 2, Issue 2, Year 2022

ISSN: 2792-0291

Sahibi / Owner

Malatya Turgut Özal Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Recep BENTLİ**

Genel Editör/ General Editor

Doç. Dr. Vedat YILMAZ

Editör Yardımcısı/ Assistant Editor

Dr.Öğr.Üyesi Habibe POLAT

Editör Yardımcısı/ Assistant Editor

Dr.Öğr.Üyesi Aşlı TUNCA

İletişim / Contact:

Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi

Editörlüğü E-mail: vedat.yilmaz@ozal.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/en/pub/anlambilim>

Yayıncı / Publisher

Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Genel Editör / General Editors

Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA** : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Özge KORKMAZ : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞİT : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ERSOY YILDIRIM : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan METİN : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KARAKAŞ : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Eric James STRAUSS** : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (ABD)
Prof. Dr. Jan A. WENDT : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (POLONYA)
Prof. Dr. Snezana M. SERBULA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (SİRBİSTAN)
Prof. Dr. Mohamed BELKHİRA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (CEZAYİR)
Prof. Dr. Murtaza HASANOĞLU : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA : Uluslararası Yayın Kurulu Üyesi (UKRAYNA)
- Dr. Öğr. Üyesi Habibe POLAT** : ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Dr. Öğr. Üyesi Habibe POLAT : Member / Index Application and Evaluation Officer
Dr. Öğr. Üyesi Aslı TUNCA : ÜYE / İngilizce Çeviri Ön/Son Kontrol Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Aslı TUNCA : Member / English Translation Pre-Control Officer
Arş. Gör. Yavuz Selim ABAT : ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Research Asst. Yavuz Selim ABAT : Member / English Translation Pre-Control Officer
Arş. Gör. Tuba ÖZDOĞAN : ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Research Asst. Tuba ÖZDOĞAN : Member / Index Application and Evaluation Officer
Eyüp ÖNLER : ÜYE / İletişim Sorumlusu
Eyüp ÖNLER : Member / Comunication Officer

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. A. Menaf TURAN** : Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK : Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN : İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Andrzej RYKALA	: Lodz University, (POLONYA)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	: Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bouaicha BOUGHOUFALA	: Lodz University (POLONYA)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	: (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: Michigan State University (ABD)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	: Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	: İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin ALTAY	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Igor JELEN	: Trieste University (İTALYA)
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: Gdansk University (POLONYA)
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: Hassiba Benbouali University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Selahaddin BAKAN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Şafak KAYPAK	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Valentina KHRAPKINA	: National University of Kyiv (UKRAYNA)
Prof. Dr. Veysel EREN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yakup BULUT	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharas Galimzhanovich BERDENOVA	: Eurasian National University, (KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Zouhour EL-ABIAD	: Lebanese University (LÜBNAN)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Berat AKINCI	: Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV	: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Elena GALAY	: Belarusian State University (BELARUS)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: Gence Devlet Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Ganizhamal Imankyzy KUSHENOVA	: Eurasian National University (KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murat SEZİK	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Osman AĞIR	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

Doç. Dr. Ali YILDIRIM	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet ŞİT	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Doç. Dr. Berat AKINCI	: Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Döndü Tülay ÖZKUL	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Doç. Dr. Naile ÇEVİK	: Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi İnanç ALİKILIÇ	: Malatya Turgut Özal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Muammer ÖZDEMİR	: Muş Alparslan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ülger Bulut KARACA	: Arel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Cihat AYDIN	: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi (TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Dr. Ali ÇİÇEK	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Burcu BUYURAN	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Cevdet TEKE	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 6 adet ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir.

Taradığımız dizinler / veri tabanları:

Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities is indexed by 6 national and international indexes / databases. Indexes / databases which we scanned:

Index Copernicus, ResearchBib, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), İdealonline, DRJI, Google Scholar

Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler ile ilgili ulusal ve uluslararası nitelikteki teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri yayınlayan multidisipliner ve hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Sınırsız açık erişimli olan dergi, yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak yayınlanmaktadır. Makalelerin başvuru aşamasından yayın aşamasına kadar olan tüm süreçleri Dergi Park sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de herhangi bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Değerlendirme sürecinde "çift kör hakem" uygulamasından yararlanılmaktadır.

Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz.

Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities is a multidisciplinary and peer-reviewed journal that publishes national and international theoretical and applied scientific/original articles on Social and Human Sciences. The publication languages of the journal are Turkish and English. The journal, which is unlimited open access, is published twice a year (June - December). All processes of the articles from the application stage to the publication stage are carried out through the Dergi Park system. No fee is charged from the authors for the publication of their work. In addition, no fees are paid to authors and referees. In the evaluation process, the "double-blind referee" application is used. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme sayfalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış

olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.

- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşılığı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.
- Makalelerini Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğündedir.
- Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi intihal değerlendirmesi & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda " Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi" makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körleme Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this it is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, " Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities " reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (dergipark).
- The publication processes implemented in Anlambilim MTU Journal of Social Sciences and Humanities are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owner, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Ashhan KILINÇ

Millî Mücadele Yıllarında “Yeni Gün” Gazetesinde Çıkan 1919 Taşra Seçim Haberleri Üzerine Bir İnceleme/

Araştırma Makalesi / Research Article

70 – 77

Çağlar ÇİÇEK

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yer Yönünden Yerel Yönetimlerin Mevzuatında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Araştırma Makalesi / Research Article

78 - 91

Abdullah TURAN

Osman Bölükbaşı ve Milliyetçilik Anlayışı /

Araştırma Makalesi / Research Article

92 - 121

Setenay UÇAR & İlknur AKİNER

Comparison of Passivhaus Concept Buildings Used for Indoor Swimming Pools in Cold and Hot Climates/

Araştırma Makalesi / Research Article

122 - 135

Gülşen ULUKAYA

1869 Osmanlı Tabiiyet Kanunu ve Büyük Devletlerin Bu Kanuna Bakışı/

Araştırma Makalesi / Research Article

136 - 150

Rabia DEMİR

Baba-Çocuk İlişkisi Bağlamında Sanatta Nasihat/

Araştırma Makalesi / Research Article

151 - 161

Burak BÜYÜKOĞLU

Avrupa Ülkelerinde Belirsizliklerin Finansal Gelişime Etkileri

Araştırma Makalesi / Research Article

162 – 169

Millî Mücadele Yıllarında “Yeni Gün” Gazetesinde Çıkan 1919 Taşra Seçim Haberleri Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on the 1919 Provincial Election News Published in Yeni Gün Newspaper During The National Struggle Years

Aslıhan KILINÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
asl-han-7701@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8928-296>

Makale Başvuru Tarihi: 26.06.2022
Makale Kabul Tarihi : 19.10.2022
Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Millî Mücadele yıllarında Osmanlı topraklarında yaşanan işgaller hakkında halkın bilinçlenmesi ve teşkilatlanması için yayım yapan gazete ve dergi olmak üzere birçok süreli yayın bulunmaktadır. Özellikle Millî Mücadele taraftarı olan gazeteler işgallerin ve İtilaf Devletlerinin iç yüzünü halka göstermek ve haksız işgalleri protesto etmek için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Bu süreli yayınlar arasında kurtuluş hareketini haklı bulanlar olduğu gibi işgalciler ve Mondros Mütarekesi maddelerini savunan İstanbul Hükümet'i lehinde yayım yapanlar da olmuştur. Bu yayımların çıkmasında etkili olan ise şüphesiz sahiplerinin fikirleri ve bakış açısı olmuştur. Yeni Gün gazetesi ise her anlamda hem halkın yanında yer almış hem de Millî Mücadele'nin sözcüsü olmuştur denilebilir. Gazete bu anlamda yaptığı haberler ile haksız işgallerin ne boyutlara ulaştığından, halkın nasıl teşkilatlanması gerektiğine kadar birçok konuda ayrıntılı haber yapmış ve işgal sürecine ışık tutmuştur. Millî Mücadele taraftarı diğer gazeteler ile birlikte Yeni Gün gazetesinde çıkan haberlerden süreci takip eden Türk halkı ise başta Temsil Heyeti olmak üzere Müdafaa-i Hukuk merkezleri etrafında örgütlenecek bu haklı mücadeleye destek vermiştir. Yeni Gün gazetesinde çıkan önemli haber başlıkları arasında 1919 seçim süreci de yer almaktadır. Bu haberler arasında özellikle Taşra Seçimleri, İntihabat İşleri gibi manşetler gazetenin son Osmanlı seçimlerine giden süreci ne kadar yakından takip ettiğini göstermektedir. Bu haberlerde dikkat çeken diğer bir konu ise gazetenin Millî Mücadele'nin kazanılması için öncelikle meclisin açılması gerektiği konusuna vurgu yapması ve halkın seçimlere katılması için ısrar etmesidir. Bu çalışmada Yeni Gün gazetesinde Taşra sancakları ve kazaları hakkında yapılan seçim haberleri örnekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Yeni Gün Gazetesi, Taşra, Seçim, Haber.

ABSTRACT

There are many periodicals, such as newspapers and magazines, which are published to raise awareness and organization of the people about the occupations in the Ottoman lands during the years of the National Struggle. In particular, the newspapers that were in favor of the National Struggle tried to do their best to show the inner face of the occupations and the Allied Powers to the public and to protest the unfair occupations. Among these periodicals, there were those who found the liberation operation justified, as well as those who published in favor of the invaders and the Istanbul Government, which defended the articles of the Mudros Armistice. Undoubtedly, the ideas and perspectives of their owners were influential in the emergence of these publications. It can be said that Yeni Gün newspaper, on the other hand, took the side of the people in every sense and became the spokesperson of the National Struggle. With its news in this sense, the newspaper made detailed news on many issues from the extent of the unfair occupations to how the people should be organized, and shed light on the occupation process. The Turkish people, who followed the process from the news in the Yeni Gün newspaper together with other newspapers that were in favor of the National Struggle, supported this just struggle by organizing around the Centers for the Defense of the Law, especially the Representation Committee. The 1919 election process is also among the important news headlines in the Yeni Gün newspaper. Among these news, headlines such as the Provincial Elections and Intihabat Affairs show how closely the newspaper followed the process leading up to the last Ottoman elections. Another remarkable issue in these news is the newspaper's emphasis on the necessity of opening the parliament in order to win the National Struggle and insisting on the participation of the people in the elections. In this study, examples of election news about provincial sanjaks and districts in Yeni Gün newspaper were examined.

Keyword: The National Struggle, Yeni Gün Newspaper, Provincial, Election, News

1.GİRİŞ

Millî Mücadele döneminde basın-yayın organları işlevsel açıdan sadece bir iletişim aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda etkin bir toplumsallaştırma unsuru olmuştur

(Arslan,2004:6). Dahası bu gazete ve dergilerde yayımlanan haberler hem halkın gündem hakkında bilgi alabilmesi hem de yayın organının hayatına devam edebilmesi açısından bir döngü içerisindedir. Özellikle savaş gibi olağanüstü durumların yaşandığı dönemlerde bu yayın organları yayımladıkları her haber ile vatandaşları güncel olaylar hakkında doğrudan bilgi almasını sağlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren Mondros Ateşkes anlaşması ve sonrasında başlayan işgal süreci yine gazete ve dergilerde birçok habere konu olmuştur. Buna mukabil ateşkes sonrasında Osmanlı topraklarında başlayan işgaller sırasında sayısız dergi ve gazete nüshası yok edildiği için bu süreli yayınların birçok sayısı günümüze kadar ulaşamamıştır. Millî Mücadele yıllarında işgaller kadar gazete ve dergi manşetlerini dolduran bir diğer mesele ise meclisin açılması için yapılan çalışmalar dolayısıyla siyaset olmuştur. Özellikle İttihatçılar ve İtilafçılar arasında yaşanan seçim mücadelesi dönemin basın-yayın organlarının öncelikli çalışmaları arasında yerini almıştır.

Seçimlerde iktidar mücadelesi halkın hangi tarafa inanacağı sorusunu daha da karmaşık hale getirmiş, bu gibi durumlarda basının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü basının ulaşabildiği kişi sayısı kadar iktidara hem destek hem de muhalefet oluşacaktır. Bu süreçte her ne kadar Türk basını, yabancı medya ile kıyaslanabilecek bir düzeye gelememiş olsa da özellikle İttihat ve Terakki Fırkasının daha önce ülkede yaratmış olduğu hürriyet ortamı daha sonra hem Anadolu'da basının canlanmasına sebep olmuş hem de birçok gazete ve dergi yayın hayatına geçmiştir (Dervişoğlu,2009:160). Bu dönemde basın açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme ise hükümetin değişmesi olmuştur. Ali Rıza Paşa hükümetin işbaşına geçmesiyle basında sansür büyük ölçüde kaldırılarak Anadolu Hareketi'nin birçok yazışması yayımlanarak halka duyurulmuştur. İletişimin en hızlı yayıldığı araç olarak gazetelerin bu denli önemli olduğu bu yıllarda Yeni Gün gazetesi de gündeme dair tüm olayların halka aktarılmasında önemli bir yere sahiptir.

2. Yeni Gün Gazetesinin Yayın Hayatı

Mondros Ateşkesinin imzalanması ile başlayan işgaller basın-yayın organlarını olumsuz etkilemiş ve gazete, dergi gibi birçok süreli yayın bu süreçte yok edilmiştir. Yangın yerine dönen ülkede yayın hayatına devam eden Yeni Gün gazetesi ise aslında Millî Mücadele'nin sözcüsü olarak kabul edilebilecek yayımlar yapmıştır. Gazetenin kurucusu olan Yunus Nadi Bey Türk matbaa tarihinin önemli isimlerinden birisidir. Önceleri Tasvir-i Efkâr gazetesinde çalışmaktadır ancak daha sonra kendi gazetesini çıkarmaya karar verir ve 2 Eylül 1918 yılında İstanbul'da Yeni Gün gazetesi yayın hayatına geçirir. Yeni Gün gazetesi siyasi günlük bir gazetedir. Ancak işgaller boyunca tahrip edilen birçok süreli yayın gibi bu gazetenin de birçok nüshasına ulaşılammıştır. Gazetede yayımlanan yazılar genel itibarı ile gazetenin Millî Mücadele hareketini desteklediğini göstermektedir. Bu nedenle işgallerle uğraşan halka moral vermesi açısından önem arz etmektedir. Oldukça sancılı süreçler geçiren gazete Yunus Nadi'nin kararlı kişiliği sayesinde verdiği mücadele ile ayakta kalmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almasını bilmiştir. Bunun yanı sıra Millî Mücadele taraftarı olduğu için birçok düşman edindiği de ortadadır. İşgal sürecinde kapatılmak zorunda kalan gazete daha sonra kol gücü ile çalıştırılan bir makina ile 1920 Ağustos'unda Ankara'da yayın hayatına tekrar başlamıştır. Gazete 1921 yılında İstanbul'daki Mim Mim grubunun yardımı ile daha gelişmiş bir baskı makinası almış ve 1924 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. 7 Mayıs 1924 tarihinde ise Cumhuriyet Gazetesi'nin çıkması ile yayın hayatını bırakmıştır (Bakıl,2020:6-7).

3.Gazetede Yayımlanan Taşra Haber Örnekleri

Osmanlıda taşra olarak geçen kavram merkez yani Payitaht ve büyük şehirler dışında kalan bölgeler için kullanılmıştır. Özellikle 1839 *Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn*'dan sonra idari taksimatta değişiklikler yapılmış ve taşrada yeniden yapılanmaya gidilmiştir. 1858 yılına kadar taşra yönetimine ilişkin yapılan bu düzenlemeler taşra, yerel ve merkezi yönetim arasında dengeleri korumak üzere düzenlenmiştir (Eryiğit- Kalafat,2019:53-54). Millî Mücadele döneminde yaşanan işgal sürecinde taşra teşkilatlanması ne kadar güçlü ise savunma da o kadar güçlü olmuştur bu nedenle taşra idaresi Osmanlı Devleti için oldukça önemlidir. Taşra bölgeleri hakkında yapılan birçok çalışmada özellikle gazete ve dergilerde halkın bu sıkıntılı süreci nasıl geçirdiği hakkında geniş bilgiye yer verilmiştir. Bunlar arasında hiç şüphesiz meclisin açılma süreci ve seçimlerin nasıl gerçekleştiği en dikkat çeken haber başlıkları arasındadır. Bu açıdan Yeni Gün gazetesi de Millî Mücadele ve seçim süreci hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Yapılan çalışmalarda çıkan haberler arasında taşra bölgelerinde yapılan seçim süreci hakkında yayımlanan haber örnekleri çeşitli başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Bunlar “*Milli Kongre de İntihâbat Meselesi, İntihâbat, En Mühim Mesele, Hükümetin Faaliyeti, Taşrada İntihâb Faaliyetleri, Fırka-i Siyasiyenin İctimâi*”, gibi haber başlıklarıdır.

Elimizde bulunan kayıtlara göre Yeni Gün gazetesinde Sivas Kongresi sonrasında yapılan haberlerden ilki 15 Ekim 1919 tarihine aittir. “*Günün En Mühim Meselesi: İntihâbat İşleri, Milli Kongre de İntihâbat Meselesi*” başlıklı haberde 1919 seçimlerine katılacak fırkalar yani partiler arasında birlik olması ve merkez dışında bulunan bölgelerde halka rehberlik etmesi gerektiği hususuna değinilmiştir. Taşrada kurulmuş olan bazı fırkaların seçim siyaseti üzerine yapılan haberde tüm Avrupa’da Osmanlı Devleti aleyhine çevrilen entrikalara dikkat çekilerek seçimlerin o süreçte ne kadar önemli olduğundan bahsedilmiştir. Haberin devamında ise Tevfik Paşa kabinesi döneminde Milli Ahrar, Hürriyet ve İtilaf, Ahali İktisad, Sosyal Demokrat, Trabzon Âdem-i Merkeziyet, Milli Kongre ve Vahdet-i Milliye gibi bazı fırkaların seçim konusunda müzakerede buldukları ancak daha sonra kabinecilik yaptıkları için görüş ayrılıklarına düştüklerinden bahsedilmiştir. Özetle haberde taşrada yapılan seçimlerde fırkalar arasında İstanbul Hükümeti ve Milli Kongre taraftarlarının görüş ayrılığı yaşadıkları bu nedenle de seçimlerin önemi anlatılmıştır. Haberin altında bulunan bir resmin yanında “*Milli Kongre Reisi Esad Paşa*” notu yer alırken haber “*İhsas-ı Rey*” hususunda yani özellikle taşra bölgelerinde yapılacak seçim bölgelerinde tarafını belli edecek kişilerin seçilmesine dikkat edilmesi konusuna tekrar dikkat çekmiştir. Burada Yeni Gün gazetesinin Milli Kongre ve seçim hususunda göstermiş olduğu hassasiyet ve Millî Mücadele konusunda taraf olduğu açıkça görülmektedir (Yeni Gün Gazetesi, 15 Teşrin-i Evvel 1335, s.1).

Gazetenin 18 Ekim tarihine ait başka bir sayısında ise taşra seçimlerine daha fazla yer verildiğini görüyoruz. Haberde seçim sürecini daha evvel yapılan seçimlerle kıyaslayan gazete ülkede yaşanan kargaşa günlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Artık intihâbat işleri, günün meselesi oldu. Siyasi ve medeni terbiyesi yüksek olan milletlerde intihâbat devri, millet hayatının en gürültülü ve en şen devridir. Her ferd intihâb günlerini sabırsızlıkla bekler ve rey vermek hakkını istimal etmek kendisi için en mukaddes bir vazife bilir. Şimdiye kadar geçen intihâbata nisbetle, bu defa ki intihâbat devri, Türkler için daha mesud ve mütekâmil bir safha âra etmeğe başlamıştır. Evvelki intihâblarda milletin intihâbata büyük bir ehemmiyet vermezken bu defa ciddi surette intihâbat işleriyle meşgul olmağa başlamış ve intihâb hakkını istimal etmekde ki zevki duyduğunu göstermiştir”.

Haberde yer alan diğer başlıklar arasında *Hükümetin Faaliyetleri* ve *Fırkaların Faaliyetleri*, vardır. Fırkaların faaliyeti şeklinde çıkan haberde taşra seçimlerinde siyasi müessese olarak en fazla faaliyette bulunan fırkalar Milli Ahrar ve Çiftci fırkaları olarak gösterilmiş ve her iki fırkanın da namzetlerini

temin ettiğini, bu namzetler etrafında taşra bölgelerinde propagandaya başlandığı anlatılmıştır. Haberin devamında taşra bölgeleri arasında İzmir seçimlerinden bahsedilerek namzet isimleri verilmiştir:

“Taşrada İntihâb Faaliyetleri:

Taşra da intihâbat faaliyetleri başlamıştır. Ezcümle dün gelen İzmir gazeteleri orada da fırkaların namzedlerini ilan etmeğe başladığını bildirmektedir. Köylü gazetesine göre Hürriyet ve İtilaf fırkasının merkez umumiyesi İzmir de âtiyedeki zatlarn namzedliklerini ilan etmiştir. Eşrafdan Tevfik Paşa, Adliye nazırı Sabık İsmail Sadık, Doktor Münkeşelizade Hüsni, Halil Beg zade Nuri, Tokadi zade Şekib, Ödemişden Hacı Mümtaz Begler. Fakat Hürriyet ve İtilafın İzmir şubesi bu namzedleri kabul etmemiş, o da âtiyede ki zatları ilan eylemiştir. Hacı Ali Paşa zade Refik, Meham Sadık, Halil Beg zade Nuri ve Hafız İsmail Begler. Diğer fırkalarda İzmir namzedlerini hazırlamak üzeredir.” (Yeni Gün Gazetesi, 18 Teşrin-i Evvel 1335, s.1-2)

Gazetenin 20 Ekim 1919 tarihli sayısında ise taşra haberlerinde yine seçimlere yönelik başlıklar bulunmaktadır. Seçimlere katılan fırkalar arasında yer alan Ahali İktisad Fırkası İstanbul ve taşrada adaylarını belirlemiş ve bu konu Yeni Gün gazetesinde şu haberle halka duyurulmuştur:

“Ahali İktisad Fırkası Namzedleri:

Osmanlı Ahali İktisad Fırkası merkez umumiyesinden: Ahali iktisad fırkası dün fevkalade bir ictimâ akd ederek gerek İstanbul gerek taşra mebus namzedlerini tayin eylemiştir. Fırkanın İstanbuldan göstereceği ve bugün Milli Kongreye takdim eyleyeceği namzedler ber veche âtidir. Ahali İktisad fırkasının taşra namzedlerinin bugün yarın ayrıca bir beyanname ile inzarameye arz edileceği istihbar olunmuştur:

- 1- Ahmed Cevded Beg: İkdâm gazetesi sahibi-iktisadiyundan
- 2- Mustada Zühdü Beg: Darülfünun iktisadiyat müderrisi-Hamdi Beg: Bank-ı Osmani Meclis-i İdaresi azasından-iktisadiyundan.
- 3- Faik Nezhit Beg: Maliye varidat müdürü umumi sabık-maliyundan.
- 4- Müslihiddin Adil Beg: Tarik gazetesi başmuharriri-iktisadiyundan.
- 5- Ahmed Feird Beg: Nafia nazır sabık-iktisadiyundan.
- 6- Celal Nuri Beg: İleri gazetesi ser muhariri.
- 7- Raif Ahmed Beg: İstiklal gazetesi muhariri.
- 8- Ahmed Selaheddin Beg: Darülfünun Hukuk-u düvel müderrisi.
- 9- Celaleddin Arif Beg: Baro heyet-i reisi

Aynı sayıda taşra ile alakalı seçimleri denetlemekle yükümlü Heyet-i Teftişiyeden bahsedilerek belediye encümeni oluşmadığı için teftiş heyetinin meclis idari azalarından seçileceği belirtilmiştir (Yeni Gün Gazetesi, 20 Teşrin-i Evvel 1335, s.2).

Görüldüğü üzere Yeni Gün gazetesi taşra seçimlerini yakından takip etmektedir ve yapılan her haber Millî Mücadele tarihi kaynakçası açısından oldukça önemlidir. Gazetede yer alan taşra haberleri hazırlanırken yapılan röportajlar da dikkat çekmektedir. Bunlar arasında taşra sancakları arasında yer alan İzmir Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Katib Umumiyesi ve aynı zamanda İzmir mebusu Cami Bey’in röportajı ilgi çeken haberler arasındadır:

“Cami Begin Beyanatı:

İzmir Müdafa-ı Hukuk Cemiyeti katib umumiyesi Cami Beg dün şehrimize davet etmiştir. Bu münasebetle kendisiyle görüşen muharririmiz seyahatı hakkında latifen malumat etmişlerdir. Cami Beg-Milli Ahrar fırkasında bulunduğum gibi Müdafa-ı Hukuk Cemiyetinde dahi alakada bulunuyorum. İşte seyahatim Müdafa-ı Hukuk Cemiyetinin bazı işlerini hal esasına

imtina ediyor. Ben Karesi ve Aydın taraflarına giderek cemiyetin orada ki şubeleriyle temasda bulundum.

- *Muharrir -İntihâbat işleri taşrada nasıl?*

Cami Beg-Karesi, Saruhan kazalarından defterler ihzar ediliyordu. Yeni kararname üzerine büsbütün ikmal edilmiş olmasına göre taşrada kemal faaliyete çalışılmaktadır.

- *Muharrir -Gayr-ı müslimler iştirak ediyormu?*

Cami Beg-Balıkesirde gayr-ı müslimlerde iştirak ettiler.

- *Muharrir -Taşra da asayiş meselesi nasıldır?*

Cami Beg-Hareket milliyeyi idare edenler arasında pek münevver, değerli zevat vardır. Şekavet yok gibidir.

Ahalinin mal ve canı taht emanetindedir. Asayiş ihlal edenin mabhuzeye edileceği muhakkak bilinmektedir. Bugün Anadolu vaziyeti maderkadır.

- *Muharrir -Milliyetçiler iade ediliyor mu?*

Cami Beg -Hayır! Zira mâmafih verilen teminata rağmen halk cesaret edemiyor. Zira geçenlerde bir müslüman fena muamelelere maruz bırakılmışdı”.

Cami Bey ile yapılan röportajın hemen altında yer alan bir haberde ise taşra sancaklarından Teke yani Antalya Sancağından, Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa’ya gönderilen bir telgraftan bahsedilmiş ve sancakta belirlenen mebus namzetlerinin isimleri bildirilmiştir (Yeni Gün Gazetesi, 22 Teşrin-i Evvel 1335, s.2)

Gazete seçim haberlerini yaparken çoğunlukla “İntihâbat İşleri” başlığı altında seçim sürecine yer vermiştir. Haberde görüldüğü kadarı ile taşra bölgelerinde seçimleri yakından takip ederek aday çıkaran önemli fırkalar arasında “Osmanlı Çiftçiler Derneği” de bulunmaktadır. Zira Çiftçiler Derneğinin taşra örgütlenmesinde üstlendiği rol önemlidir. İttihat ve Terakki Fırkasının varlığını pekiştirmek için doğrudan kendisine bağlı olmasa da idarecileri kanalıyla Çiftçiler Derneği’ni kontrol ettiği görülmektedir. Bu taşrada faaliyet gösteren bu derneklere destek veren örgütlenmeler arasında Türk Ocakları, Köylü Bilgi Cemiyetleri ve Halka Doğru Cemiyetleri yer almıştır. Yeni Gün gazetesinin birçok sayısında Osmanlı Çiftçiler Derneği’nin seçim çalışmalarına ayrıntılı olarak yer verildiği görülmektedir. Bu haberlerden birisi aralarında Amasya, Kastamonu, Ankara, Çorum, Malatya gibi sancakların bulunduğu bazı taşra bölgelerine vilayetten gönderilen namzet isimlerinin yayımlandığı haberdır (Yeni Gün Gazetesi, 23 Teşrin-i Evvel 1335, s.3)

Gazetenin 29 Ekim 1919 tarihli baskısında ise taşra seçimlerinde Çiftçiler Derneği’nin taşrada mebus namzetlikleri için şu isimlerin seçildiği haber yapılmıştır:

“Ayıntab: (Gazi Antep) Ziraiden İsmail Cenati Beg, Urfa: Şeyh Safvet Efendi, Karesi: (Balıkesir) Mehmed Vehbi Beg, Celaleddin Arif Beg, Mecid ve Eşref Begler, Gelibolu: Vaşington sefir sabıki Rüstem Beg, Tekfur Dağı: (Tekirdağ) İaşe nazır sabıki Raşid Beg, Dersim: Lütfü Fikri Beg, Sinob: Rıza Nur Beg, Genc Sancağı: (Bitlis) Mehmed Efendi, Afyon Karahisar: Ziraiden Salim Beg”. (Yeni Gün Gazetesi, 29 Teşrin-i Evvel 1335, s.2)

Gazetenin bu baskısında sadece Çiftçiler Derneği namzetleri verilmemiş ayrıca “Heyet-i Teftişiyeye’nin Pendnamesi” başlığı ile seçimlerde uyulması gereken kurallar belirtilmiştir. Haberde öne çıkan bir diğer konu ise Türkiye Ajansı’dır. Ajans ile alakalı, seçimlerde kimlerin seçilmesi gerektiği konusuna değinilerek heyetin bu konuda oldukça hassas çalışması gerektiği belirtilmiştir (Yeni Gün Gazetesi, 29 Teşrin-i Evvel 1335, s.2). Daha sonra yayımlanan 2 Kasım 1919 tarihli Milli Kongre’de başlıklı

haberde ise taşra bölgeleri ile seçimlerin muhabere edilmesi konusuna değinilmiş ve haberin devamında bu konuda bir açıklama yapılmıştır:

“İşçi ve Çiftçi Sosyalist fırkasının İstanbuldan üç Sosyalist mebus namzedi gösterilmesi hakkında ki talebi üzerinde münakaşat cereyan etmiş, fakat maruf namzetler ârâ edemediklerinden mesele bertaraf edilmiştir.”

Aynı sayıda yer alan başka bir haberde ise Kürd Millet Fırkası’ndan bahsedilerek fırkanın seçimlere katılmasının Dâhiliye Nezareti tarafından kabul görmediği yazılmıştır:

“Dün sabah Kürd Millet fırkası tarafından intihâbata iştirak edileceği hakkında Kürdistana beyanname gönderildiğinden bahis bir fıkra derc edilmişti. Bu babda istihsal ettiğimiz malumat mevsukeye nazaran mezkûr fırkanın nizamnamesi millet esası üzerine müessis olub cemiyetler kanuna gayri muvafık görüldüğünden fırkanın teşkili dahiliye nezaretince esasen tensib edilmemiştir...” (Yeni Gün Gazetesi, 2 Teşrin-i Sani 1335, s.2.)

Gazetede özellikle namzet isimlerinin geçtiği başlıklarda sosyalist adaylardan bahsedildiği gözden kaçmamaktadır. Bu haberlerden anlaşıldığı üzere Yeni Gün gazetesi Millî Mücadele dönemini, işgalleri ve seçimleri çok yakından takip ettiğini açıkça gösterirken seçimlerin hangi zor şartlarda yapılmaya çalışıldığı hakkında verdiği bilgilerle önemli bir hizmette bulunmuştur. (Yeni Gün Gazetesi, 6 Teşrin-i Sani 1335, s.2 Yeni Gün Gazetesi 5 Teşrin-i Sani 1335, s.1 Yeni Gün Gazetesi, 3 Teşrin-i Sani 1335, s.2.)

Gazetenin elimizde bulunan son sayısı yani 9 Kasım 1919 tarihli sayıda *“Hürriyet ve İtilaf Lideri Neler Söylüyor?”* başlıklı haberde seçimlerde Temsil Heyeti’nin belirlediği adaylara karşı mücadele veren Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı hedef alarak İttihatçılar adına yaptığı bir haber görülmektedir. Yine bu haberde taşrada yapılan seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderinin seçimlere iştirak edilmediğinden bahsettiği halde birçok bölgedeki şubelerinde aday gösterilen isimler olduğu ve fırkanın bu merkezlerle irtibatta olmadıklarını beyan ettikleri belirtilmiştir. Bu bölgelerde aday gösterilen isimlerin kendi kendilerine mi Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına aday oldukları sorulmuştur (Yeni Gün Gazetesi, 9 Teşrin-i Sani 1335, s.2). Burada gazete İttihat ve Terakki Fırkası yanında yer aldığı da açıkça belli ederek tavrını ortaya koymuştur.

SONUÇ

Elde edilen bilgiler doğrultusunda görüldüğü üzere Millî Mücadele döneminde alınan tüm kararlar Türk halkı için hayati önem arz etmiştir. Temsil Heyeti ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerinin işgallere karşı verdiği mücadelede basının etkisi de büyük olmuştur. Bu döneme ait süreli yayımlardan Yeni Gün gazetesi Millî Mücadele’ye destek vererek işgal sürecinin en önemli sorunları arasında yer alan meclisin açılması için haberler yaparak halkı yönlendirmiştir. Gazete yapılacak seçimlerde özellikle doğru adayların belirlenmesi konusuna dikkat çekerek taşra seçimlerine ayrıntılı olarak yer vermiştir. Taşra seçimlerini genel olarak *“İntihabat İşleri”* başlığı altında haber yapan gazete bu süreçte Hürriyet ve İtilaf Fırkasına karşılık Temsil Heyeti ve İttihatçı olarak adlandırılan vatanseverler ile birlikte hareket etmiş ve halkın gerçekleri öğrenmesine yardımcı olmuştur. Yeni Gün gazetesi İstanbul Hükümeti’nin İtilaf Devletleri ile birlikte hareket ettiği bu zorlu süreçte seçimlerin bilinmeyen birçok yanına ışık tutmuştur. Seçime katılan fırkalar ve aday gösterilen isimler hakkında yaptığı haberler önemli arşiv kayıtları arasında yerini almıştır. Yeni Gün gazetesinde çıkan taşra haberlerinin bir diğer önemli yanı ise Millî Mücadele harekâtının teşkilatlanma sürecini gün gün aktarmaya çalışmış

olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında zaman yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere İstanbul Hükümeti ve İşgalcilerin baskıları altında bu haberlerin yapılması ayrı bir sorumluluk işidir.

Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Millî Mücadele döneminde bölgesel olarak çıkarılmış olan birçok dergi ve gazete kısa ömürlü olmuşsa da Yeni Gün gazetesi Millî Mücadele’yi destekleyen uzun ömürlü gazeteler arasında yerini almıştır. Bu nedenle yakın dönem tarihinin incelenmesinde oldukça önemli bir kaynaktır. Gazetenin birçok sayısında farklı konular ele alınırken Millî Mücadele ve Meclis-i Mebusan seçimleri hakkında yapılan haberler ise oldukça dikkat çekicidir. Bu haberler arasında İstanbul seçimleri dışında *Taşra Haberleri*, *İntihabat İşleri* şeklinde yapılan haberlerde hem taşra bölgelerinin teşkilatlanma süreci hakkında önemli bilgiler aktarılmış hem de seçimlere nasıl hazırlık yapıldığı gün gün takip edilmeye çalışılmıştır. Milli harekâtın güçlenmesi aynı zamanda taşra bölgelerinin örgütlenmesine bağlı olduğu için bu bölgelerde yaşanan süreç basının da ilgi odağı olmuş ve Yeni Gün gazetesi de tüm olayları yakından takip etmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

1. Yeni Gün Gazetesi, 15 Teşrin-i Evvel 1335.
2. Yeni Gün Gazetesi, 18 Teşrin-i Evvel 1335.
3. Yeni Gün Gazetesi, 20 Teşrin-i Evvel 1335.
4. Yeni Gün Gazetesi, 22 Teşrin-i Evvel 1335.
5. Yeni Gün Gazetesi, 23 Teşrin-i Evvel 1335.
6. Yeni Gün Gazetesi, 29 Teşrin-i Evvel 1335.
7. Yeni Gün Gazetesi 5 Teşrin-i Sani 1335.
8. Yeni Gün Gazetesi, 3 Teşrin-i Sani 1335.
9. Yeni Gün Gazetesi, 2 Teşrin-i Sani 1335.
10. Yeni Gün Gazetesi, 6 Teşrin-i Sani 1335.
11. Yeni Gün Gazetesi, 3 Teşrin-i Sani 1335.
12. Yeni Gün Gazetesi, 9 Teşrin-i Sani 1335.
13. Yeni Gün Gazetesi, 6 Teşrin-i Sani 1335.
14. Yeni Gün Gazetesi, 9 Teşrin-i Sani 1335.

Telif Eserler

- 1- ARSLAN, A. (2004), “Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Sakarya. ss.955-965.
- 2- BAKIL, P. (2020). “Yeni Gün Gazetesi (1919-1920) 181-365 sayılarındaki edebî metinlerin çeviri yazısı ve değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi). **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Nevşehir.
- 3- DERVİŞOĞLU, F., (2009), “Millî Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2 (6), ss. 159-166.

- 4- ERYİĞİT, B. & KALAFAT, C. (2019). “Osmanlı Devleti’nde 1840 – 1858 Yılları Arasında Taşra Yönetimini Düzenleyen Nizamnameler Üzerine Bir Değerlendirme”. **Strategic Public Management Journal**, 5 (10), ss. 54-62. DOI: 10.25069/spmj.657847

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yer Yönünden Yerel Yönetimlerin Mevzuatında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Legal Arrangements Made in the Legislation of the Presidential Government System and Local Governments in Turkey

Çağlar ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

caglarcicek@yyu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9551-1027>

Makale Başvuru Tarihi: 30.11.2022

Makale Kabul Tarihi : 25.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Dünden bugüne devletler, birçok farklı yönetim metodu ile yönetilmiş ve yönetilmeye de devam etmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de en son yönetimsel olarak uygulanan parlamenter sistemi terk ederek 9 Temmuz 2018 tarihi itibari ile fiilen kendine özgü Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapmıştır. Yeni geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uyum kapsamında, birçok alanda hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulmuş ve bu alanlarda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uyum amacıyla düzenleme yapılan alanlardan biri de yer yönünden yerel yönetimlerdir. Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak kısaca hükümet sistemlerine, yer yönünden yerel yönetimlere yer verilmiş ve sonrasında ise Türkiye’ye özgü Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yer yönünden yerel yönetimlerin mevzuatında yapılan düzenlemeler incelenmiştir. Yapılan çalışma ile yeni sisteme uyum kapsamında, yer yönünden yerel yönetimler alanında yapılan yasal düzenlemelerin neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet sistemleri, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Yer Yönünde Yerel Yönetimler.

ABSTRACT

From past to present, states have been and continue to be governed by many different management methods. The State of the Republic of Turkey also abandoned the last administratively implemented parliamentary system and switched to its own Presidential Government System as of July 9, 2018. Within the scope of harmonization with the newly passed Presidential Government System, legal regulations were needed in many areas and necessary regulations were made in these areas. One of the areas where regulations are made in order to comply with the Presidential Government System is the local administration in terms of location. In the study, using the qualitative research method, the government systems, local governments in terms of location, and then the regulations made in the legislation of local governments in terms of location in the Presidential Government System specific to Turkey were examined. With the study, it has been tried to reveal what the legal regulations in the field of local governments are in terms of location within the scope of adaptation to the new system.

Keyword: Government systems, Presidential Government System, Local Governments on the Ground.

1. GİRİŞ

Yönetim araçları geçmişten günümüze değişkenlik göstererek gelişmeye devam etmektedir. Her bir ülke kendi tarihsel sürecinde farklı yönetim modelleri ile yönetilmiştir. Günümüzde ülkelerin yönetim modelleri bir takım benzerlikler ve farklılıklar ekseninde adlandırılmaktadır. Devlet erkini; kimin, nasıl, ne şekilde kullanacağı, yönetme imkânı nasıl elde edileceği gibi soruların varlığı farklı hükümet modellerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Güler, 2018:300). Hüküm etme modellerinin çokluğu içerisinde, her bir ülke kendi iç dinamiklerinde en uygun yönetim şeklini bulmaya çalışır.

Devletler her daim aynı hükümet modeli içerisinde kalmak zorunda değildirler. Süreç içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak farklı yönetim şekilleri ile de süreci devam ettirebilirler. Ayrıca devletlerin hükümet modelleri ile yerel yönetim modelleri farklılık gösterebilir. Başkanlık sisteminde farklı bir yerel yönetim modeli ya da parlamenter sistemde farklı bir yerel yönetim modeli görülebilir. Hükümet modeli ile yerel yönetim modeli arasında doğrudan bir bağlantı bulunmamaktadır. Bazen başkanlık sisteminde Fransız Napolyon yerel yönetim sistemi bazen ise Anglo – Saxon yerel yönetim sistemi görülebilir.

Türkiye’de yerel yönetimlerin geçmişi eskilere dayanmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimlerin tarihinden bahsederken Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye dönemi ile birlikte ele almak gerekmektedir. Çünkü alana ilişkin düzenlemeler ve reformlar Tanzimat dönemi ile başlamaktadır. Önceki dönemde yapılan düzenlemeler haricinde Türkiye, ilk kuruluşun tarihinden günümüze kadar yerel yönetimler özelliğinde yapısal reformlara imza atmıştır. Yapılan reformlar, merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiyi tayin etmektedir. Esasında Türkiye’de merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki yönetimin işleyişi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile belirlenmiştir. Anayasaya göre, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında idari vesayet yetkisi bulunmaktadır.

Devletler, yönetim şekillerini bazen referandumla, bazen ise de kurucu iktidar ile değiştirmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Devlet’i referandum ile hükümet modelini değiştiren devletlere örnek olarak gösterilebilir. Uzun dönem parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye, yeni bir hükümet sistemine ilişkin tartışmalara sahne olmuştur. Nihai olarak Türkiye Cumhuriyeti, uzun dönem kullanmış olduğu parlamenter sistemi terk ederek 09 Temmuz 2018 tarihi itibari ile fiili olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapmıştır. Yaşanan değişimin öncesinde, esnasında ve sonrasında yasal düzenlemeler yapılmıştır. Değişimin doğası gereği ise yeniden tasarlama ya da düzenleme ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Özellikle kamu yönetimi açısından yeniden düzenlenen alanlar mevcuttur. Türkiye’de hükümet sisteminin değişmesi merkezi yapılanmada değişikliğe sebebiyet vermiştir. Merkezi yapılanmadaki değişimin sonucu ister istemez yerel yönetimlere de yansımıştır. Çok köklü düzenlemeler yapılmaya da sistemin yerel yönetimlerle uyumlu hale gelmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Zira parlamenter sistemde yer alan Başbakanlık, Bakanlar Kurulu gibi kurumlar kaldırmış yerini Cumhurbaşkanlığı Kabinesi almıştır. Önceki sistemde yerel yönetimlere ilişkin hukuki mevzuatta, Başkana, Bakanlar Kuruluna ya da Bakanlara verilen yetkiler mevcuttu. Yeni sistemde, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu kurumu bulunmadığından yasalar da bu duruma istinaden hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde yerel yönetimler hukuki mevzuatının sisteme uyumlu hale gelmesi için yapılan düzenlemeler bulunmaktadır. Yapılan çalışmada; kısaca hükümet sistemlerine, yerel yönetim sistemlerine, Türkiye’deki mevcut hükümet sisteminin öncesine ve sonrasına değinilmiştir. Esasen çalışmada; nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte yer yönünden yerel yönetimlerin mevzuatında yapılan hukuki düzenlemeler incelenmiştir. Bu çerçevede; Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kapsamında yapılan yasal düzenlemelerin, yer yönünden yerel yönetimler alanındaki temel yasalara nasıl yansıdığı ve neleri değiştirdiğini saptamak amaçlanmıştır.

2. HÜKÜMET SİSTEMLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Hükümet sistemlerinin çeşitlendirilmesi, yasama- yürütme organları arasındaki durumuma istinaden yapılmaktadır. Hükümet sistemlerini, yürütme ve yasama erklerinin aynı veya ayrı yerlerde tasarlanması açısından “kuvvetler birliği veya kuvvetler ayrılığı” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Devlet teşkilatlanması çerçevesinde, kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği yapılanmasında aralarındaki görev ve yetki paylaşımı aynı zamanda hangi hükümet sisteminin tercih edileceğini de belirlemektedir (Kılınç, 2016: 449). Kuvvetler ayrılığı veya kuvvetler birliği olarak adlandırılan teşkilatlanmaların arasında farklılıklar ve benzerlikler mevcuttur. Kuvvetler birliği olarak adlandırılan sistemde, yasama veya yürütme erklerinden birinin yasamada veya yürütmede birleşmesiyle ortaya çıkar. Güç yürütmede toplanırsa diktatörlük ve monarşi, yasamada toplanırsa, meclis hükümet sistemi ortaya çıkar. Kuvvetler ayrılığı sistemi ise, kuvvetler arasındaki ayrımın özelliğine göre, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi olarak ikiye ayırmak mümkünse de ikisinin arasında bulunan ve her iki sisteminde özelliğini taşıyan yarı başkanlık sistemi de bulunmaktadır (Kahraman, 2012:433). Esasında Hükümet

sistemlerinin çeşitlendirilmesi, yürütme erki ve yasama erki arasındaki sorumlulukların ne düzeyde paylaşıldığı ile de yakından ilgilidir. Çünkü hükümet sistemleri yürütme ve yasama erki arasındaki ilişkilerin birbirilerine yakınlığı veya yetkilerin paylaşımı ekseninde yapılmaktadır. Bu kapsamda hükümet modelleri kuvvetlerin sert ya da yumuşak ayrımına istinaden çeşitlenmektedir (Akçakaya & Özdemir, 2018:924). Bahse konu hükümet sistemlerinden hangisinin tercih edileceği ise o ülkenin tarihi süreci ile yakından ilişkilidir. Hükümet sistemlerinin çokluğu ve çokluk arasından seçilecek olan sistemin ülkeden ülkeye değişiklik gösterebileceği veya zamanla değiştiği/değişebileceği söylenebilir.

2.1. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi; 18. yüzyılda ABD’nde yaşanan bağımsızlık mücadelesi neticesinde Amerikalılar tarafından kullanılan, 30 Nisan 1789 tarihinde göreve başlama George Washington’un da ilk Başkan olduğu, kuvvetler ayrılığı prensibinin parlamenter sistemden ayrı olarak daha sert uygulandığı temsili yönetim çeşitlerinden biri olan demokratik bir sistemdir (Fendoğlu, 2012: 41). Başkanlık sisteminde kuvvetler ayrımına esasında, yasama ve yürütme organlarının birbirinden ayrı olarak seçilip görev yapma durumu mevcuttur (Güler, 2018:303). Başka bir ifadeyle başkanlık sistemi, başkanın doğrudan halk tarafından seçildiği, başkanında yürütmenin başı olduğu demokratik bir yönetim sistemidir (Turhan, 2012:63). Ayrıca başkanlık sisteminde, yürütme tek merkezlidir ve başkan da bu merkezin en tepesindedir. Başkan ve parlamentoyu belirlemek için ayrı seçimler icra edilmektedir. Yapılan seçim sonucu seçilen parlamento ve başkan arasında, feshetme veya hükümeti düşürme gibi durumlar bulunmamaktadır (Aktaş, 2016: 210). Sistemin en belirgin özelliklerinden biri yasama ve yürütme erklerinin sert kuvvetler ayrımı çevresinde şekillenmesidir. Günümüzde bu yönetim modelini uygulayan otuzdan fazla ülke bulunmaktadır (Yaman, 2004: 85). Ükelere göre farklı uygulama alanları bulan Başkanlık sisteminde öne çıkan durum, kuvvetler ayrımına dayanması ve başkanın doğrudan halk tarafından seçilmiş olmasıdır.

2.2.Yarı Başkanlık Sistemi

Başkanlık sisteminde olduğu gibi yarı başkanlık sisteminde de devlet başkanı halk tarafından seçilmektedir. Yarı başkanlık sisteminde, yasama organı içinden çıkan başbakan ve bakanlar kurulunu olması sebebi ile parlamenter sisteme de andırmaktadır. Sistem, ilk defa Almanya Weimar Cumhuriyet’ inde uygulanmış ve yarı başkanlık - parlamenter başkanlık sistemi ya da yarı başkanlık sistemi olarak isimlendirilmektedir (Yazıcı, 2020:91-92). Esasında yarı başkanlık sistemi, başkanlık veya parlamenter sisteme alternatif olabilecek bir sistem olmasının yanında Fransa örneğinde olduğu gibi güçlü bir Cumhurbaşkanı’na sahiptir (Kılınç, 2015: 18). 1958 yılında Fransa’da da uygulanan sistem, yarı parlamenter sistem olarak adlandırılmış ve birçok farklı tanımlanması yapılmıştır. Sistemde, Başkan halk tarafından belirli bir süre için seçilir ve başkan parlamentoya karşı sorumludur. Ancak başkanlık sisteminde böyle bir sorumluluktan bahsedilemez (Yüksel, 2013: 52). Yarı başkanlık sistemin temel özelliği ise, Cumhurbaşkanı’nın belirli bir süre için halk tarafından seçildiği parlamenter bir sistem olmasıdır (Becerren ve Kalağan, 2007: 169-170). Yarı Başkanlık sistemde, yürütme erkinin başında halk tarafından seçilmiş bir Cumhurbaşkanı bulunmakta ancak Cumhurbaşkanı parlamentoya karşı sorumludur.

2.3. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem; 18. yüzyılda İngiltere’de yaşanan değişimle ortaya çıkan, hükümdara karşı halkı temsil eden ve yasama yetkisini elinde bulunduran, hükümdarı denetlemek üzere oluşturulmuş bir sistemdir (Tunaya, 1980:387). İngiltere’de ve İngiliz kolonilerinde uygulama alanı bulan parlamenter monarşi bir bakıma parlamenter sistemin temeli sayılır (Alkan, 2013:77). Genel itibari ile parlamenter monarşiyi tarif etmek gerekirse ise, anayasal bir sistem tarafından hükümdarın yetkisinin kısıtlanması (Teziç, 2009: 12) şeklinde tarif edilebilir. Ancak parlamenter monarşi devlet başkanlığı makamının babadan oğula intikal ettiği, devlet başkanının halk tarafından seçimle işbaşına getirilmediği bir sistemdir (Gözler, 2003: 593). Parlamenter sistem, yürütme ile yasama arasındaki güç paylaşımı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Halkoyu ile seçilen vekillerin oluşturduğu mecliste vekiller arasından belirlenen bir hükümet bulunmaktadır. Yürütme erkini temsil eden hükümetin (Bakanlar Kurulu) meclise karşı siyasi sorumluluğu bulunmaktadır. Parlamenter sistemde, kuvvetler ayrılığı sistemi

prensibinin esnetilerek arada bir denge oluşturulmaya çalışılmaktadır (Karasoy, 2013: 277). Parlamenter sistemde aralarında farklılıklar bulunan iki erk (güç) bulunmaktadır. Bunlardan biri sembolikte olsa devleti temsil eden cumhurbaşkanı, diğeri ise daha aktif olan başbakan veya kabinedir (Aktaş, 2016: 210). Sistemde hükümetin yasama organına karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Ayrıca hükümet veya kabine devlet başkanına karşı da sorumludur (Gözler, (2003: 604). Türkiye Cumhuriyet Devlet’inde de bir dönem uygulanan sistemde, hükümet seçilen milletvekilleri arasından (genelde parti lideri) cumhurbaşkanınca hükümet kurma görevi tevdi edilen kişi tarafından kurulur ve güvenoyu alarak göreve başlardı. Bu kapsamda parlamenter sistemin temel özelliği, seçim ile işe başına gelen bir yasama organı ve yasama organı içinden yürütme organının çıkmasıdır.

3. BAŞLICA YEREL YÖNETİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

Ülkelerin yerel yönetim sistemlerinin meydana gelmesinde bir takım unsurlar mevcuttur. Bunlardan bazıları ekonomik, toplumsal ve siyasi dinamikler ile dış dinamiklerin etkisidir. Bazen de yerel yönetimlerin ilerleme kaydetmesinde yaşanan savaşlar ve barış antlaşmaları da etki etmiştir. İfade edildiği üzere yerel yönetimlerin gelişmesinde birçok farklı etken bulunmaktadır. Genel bir değişim gözlemlendiği dönem ise sanayi devriminin başlangıcı ve buna bağlı gelişmelerdir (Berk, 2003: 48). Çünkü sanayileşme ile birlikte hızlı nüfus artışı, kentleşme gibi sorunlar yeni bir yönetim anlayışının ortaya çıkması zorunluluğu getirmiştir. Yerel yönetimlerin gelişmesinde payı olan diğer bir olay ise 2. Dünya Savaşıdır. Zira savaştan sonraki süreçte ulusal ve bölgesel çalışmalar yerel yönetim sistemlerine önemli katkısı sunmuştur (Keleş, 2019: 101). Bahsedildiği gibi yerel yönetimlerin gelişmesinde farklı dinamikler bulunmaktadır. Ancak buna rağmen ülkelerin yerel yönetim sistemlerinde farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır. Farklılıklar ve benzerliklerden yola çıkarak yerel yönetim sistemlerini gruplara ayırmak mümkündür. Zira Keleş, yerel yönetim sistemlerini Fransız Napolyon modeli, Anglo – Saxon modeli, Kuzey ve Ortadoğu modeli ve Sosyalist Blok ülkelerini kapsayan model olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. İsimleri zikredilen yerel yönetim sistemlerine ilişkin kısa bir değin yapmakta fayda vardır.

Fransız Napolyon Modeli: Adı geçen model içerisinde bulunan ülkelerin kısmen veya tamamen etkilendiği bir sistemdir. Yerel yönetimlerin statüleri anayasal metinlerce garanti altına alınmıştır. Yerel kamu hizmetlerinin görülmesi açısından, yerel yönetimlerin merkez yönetimin destek ve yardımlarına ihtiyaçları vardır. Modelin genel özellikleri; merkezi yönetimin yereldeki temsilcisinin vali olması, valinin merkezi yönetim adına görev yapması, taşra birimlerinin vesayet altına alınması ve anayasal metinlerde yerel yönetimlere eşit statü verilmesidir. Modele ilişkin arada farklılıklar da olsa uygulandığı ülkelere örnek olarak, Fransa, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Belçika ve İtalya verilebilir (Keleş, 2019: 102).

Anglo - Saxon Modeli: Anglo - saxon geleneğinden etkilenen ülkelerin içerisinde bulunduğu, yerel yönetimlerin anayasal bir statülerinin olmadığı, yerel yönetimlerle merkez yönetim arasında tamamıyla ayrı işleyişin olduğu sistemdir. Yerel yönetimler oldukça özerk bir yapıya sahiptirler. Merkez yönetim ile yerel yönetimler arasında ilişkiler yataydır. Bu sistem içerisinde olan ülkelere örnek olarak; İngiltere, İrlanda, Kanada, ABD (Keleş, 2019: 102) örnek gösterilebilir.

Kuzey ve Orta Doğu Modeli: Yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasındaki ilişkiler değerlendirildiğine, yerel yönetimlerin hizmet vermesi anglo-saxon modeli ile benzeşmektedir. Ancak anglo-saxon modelinden farklı olarak yerel yönetimlerde demokrasiye daha fazla önem verilmektedir. Yerel yönetimler, geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu grupta bulunan ülkeler diğer grupta bulunan ülkelere göre yerinden yönetim geleneğine daha bağlıdırlar. Yerel yönetimler aynı zamanda hem anayasal hem de geniş bir yönetsel özelliklerden faydalanır. Modeli tam olarak uygulayan ülkelere örnek olarak İsveç, Norveç ve Danimarka verilebilir. Bir takım özellikleri farklı olsa da Avusturya, İsviçre, Almanya, Hollanda ve Japonya bu gruba (Keleş, 2019: 102) örnek gösterilebilir.

Sosyalist Blok Ülkelerini Kapsayan Model: Sosyalist Blok ülkelerini kapsayan ve dağılma sürecini genel itibari ile tamamlamış olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu gruptur. 2. Dünya Savaşı bitimi ile birlikte Sovyetler Birliği’nde Lenin ve Stalin’in kurmuş ve geliştirdiği bu sistem, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine baskı ile dayatılmıştır. Her seviyede bulunan birimlerin aldığı kararlar bir

üst kademenin onayına bağlı olmasından dolayı gerçek anlamda yerel yönetim özgürlüğünden bahsedilemezdi (Keleş, 2019: 103).

Türkiye'nin yerel yönetim sistemi modeli: Türkiye'nin yönetim yapısının yerinden yönetim ve merkezden yönetim ilkeleri çerçevesinde geliştiği, yönetim modelinin ise Fransız- Napolyon geleneğinden gelmektedir (Yılmaz, 1997: 118). Zira yerel yönetim statülülerinin Anayasa ile güvence altına alındığı Fransız- Napolyon sisteminde olduğu gibi yerel yönetimlerin statüleri anayasa ile güvence altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 127. maddesi, "Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, genel kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir" şeklinde düzenlenmiştir. Yine Anayasa'nın 123. maddesi, "İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzelkişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur" şeklinde hüküm altına alınmıştır. İlgili madde düzenlemelerinden anlaşılacağı üzere yerel yönetimlerin ana çerçevesi anayasa ile belirlenmiştir. Ayrıca merkezi yönetimin yereldeki temsilcisi olan valinin merkezi yönetim adına görev yapması, taşra birimlerinin vesayet altına alınması gibi durumların varlığı Fransız- Napolyon sistemini işaret etmektedir.

4. KISACA TÜRKİYE' DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÖNCESİ VE SONRASI

Türkiye, yaklaşık bir asırlık süreçte birçok farklı siyasal toplumsal, kültürel ve ekonomik sebeplerden dolayı farklı hükümet sistemleri ile yönetilmiştir. Türkiye; 1921 Anayasası ile 1923 yılına kadar meclis hükümeti sistemi, 1924-1961 yılları arası meclis hükümet sistemi ve parlamenter sistem arasında karma bir sistem, 1961-1982 yılları arasında ise parlamenter sistemi, 1982 ile 2014 yılı arası ise parlamenter sistemi kullanmıştır (Dinç ve Yılmaz, 2022: 170-171) . Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uzun bir dönem hükümet sistemi olarak parlamenter sistem ile yönetilse de hükümet sistemine ilişkin tartışmalar siyaset sahnesinde varlığını daima sürdürmüştür. Hükümet sistemine ilişkin tartışmalar, dönemin siyasi liderleri Turgut Özal ve Süleyman Demirel tarafından da çokça dile getirilmiştir. Ancak hükümet sistemi değişikliği gerçekleş(tirile)memeştir.

2002 yılında ilk defa seçime giren ve birinci parti olarak seçimden çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi boyunca hükümet sistemine ilişkin tartışmalar yine devam etmiştir. Bilhassa 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2007 yılında görev süresinin dolması ve yeni bir Cumhurbaşkanı seçme süreci tartışmaları alevlendirmiştir (Kaan, 2019: 18). Türkiye, siyaset sahnesinde yaşanan söylemsel ve fikirsel tartışmaların sonucu 2007 yılında yapılan referandum¹ ile önemli bir aşama kaydetmiştir.

Yapılan referandumun yansımalarından biri olan Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemden ilk kopuş sinyali olarak görülmüştür (Güler, 2018:308). 16 Nisan 2017 tarihinde ise yapılan referandumdan² ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin hukuki sınırları çizilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde tam anlamı ile geçişin Kasım 2019 yılında yapılacak seçimle geçilmesi öngörülmüşse de, seçimlerin 24 Haziran 2018 tarihine erkene alınması Anayasa'da planlanan değişikliklerinde yürürlüğe girmesini yaklaşık olarak bir buçuk yıl erkene alınmasına sebep olmuştur (Turan, 2018:43). 24 Haziran 2018 yılında yapılan seçim sonuçlarına istinaden, 9 Temmuz 2018 tarihi itibari ile Türkiye fiili olarak yeni bir sisteme geçiş yapmıştır. Netice olarak 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminden itibaren siyaset sahnesinde uzun süren tartışmaların sonucunda, yeni bir hükümet sistemine fiili olarak geçiş yapılmıştır (Ateş, H., & Akpınar, A. 2017:20). Yeni hükümet sistemi, ABD'den esinlense de oradaki uygulamadan farklılıkları bulunması münasebetiyle "kendine özgü bir sistem" olarak nitelendirilmiştir (Güler, T. 2018: 311). Nasıl isimlendirilirse isimlendirilsin Türkiye Cumhuriyeti artık yeni bir sisteme geçiş yapmıştır.

¹ 5678 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişikli Yapılmasına Dair Kanun, 31 Mayıs 2007, 5678.

² 671 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 11 Şubat 2017, 29976.

5. TÜRKİYE’ DE YER YÖNÜNDEN YEREL YÖNETİMLERİN YASAL MEVZUATINA TARİHSEL KISA BİR BAKIŞ

Kabul edilen tanımı ile yerel yönetimler; köy, kent, kasaba, ilçe, il vb. gibi coğrafi yerlerde yaşayan halkın ortak menfaatleri çerçevesinde hizmet etme maksadıyla yerelde yaşayan halk tarafından seçimle iş başına getirilen, hukuki bir mevzuat ile görev ve yetkileri belirlenen organlardır (Berk, 2003: 49). Farklı bir ifade ile yerel yönetimler; köy, kasaba, kent ve şehir gibi benzeri biçimde farklı büyüklükteki yerleşim alanlarında yaşayan insan ve canlı varlıkların ortak ve mahalli durumdaki gereksinimlerini karşılamak için hukuki yapılanması bulunan anayasa ile kurulan teşkilatlardır (Varcan,2013–3). Modern anlamda yerel yönetimlerin tarifini yapma ve nasıl olduğunu ifade edebilmek mümkünken post modern öncesinde yerel yönetimleri tanımlamak pekte kolay değildir. Çünkü seçimle iş başına gelme, yasalar ile koruma altına alma, yerelde halkın müşterek giderlerini karşılama gibi bir takım özelliklerden daha önceleri pek bahsedilmeyebilir. Her bir devletin kendi iç dinamikleri ve dış etkilerle ile gelişme gösteren yerel yönetimleri Türkiye’de tarihsel açıdan incelerken Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye döneminde ki gelişmeler ile birlikte ele almak gerekmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devlet’i öncesinde özellikle Tanzimat döneminden itibaren yerel yönetim alanında gelişmelerin olduğu bilinmektedir. Devlet, iç ve dış baskılara göğüs germek ve ayakta durmak adına kurumlarını Avrupa standartlarına göre baştan yapılandırmak gayesi içerisindeydi. Bu çerçevede yerel yönetimlerde yeniden düzenlenmesi yaşanan sürecin bir parçasıydı. İlk olarak yerelde mali işleri düzenlemek için merkezden “Muassıl”³ adında maliye memurları görevlendirilmiştir. Muhassıllar her ne kadar merkezi idare tarafından atanmış olsalar bile dönemde muhassıl meclisleri oluşturulması ve oluşan mecliste bazı üyelerin seçimle görev alması sebebiyle yerel yönetim teşkilatlarına ilk örnek olarak gösterilebilir.

Belediyecilik faaliyetleri kapsamında ilk defa 1856 yılında İstanbul vilayetinde belediyecilik tecrübesi yaşanmıştır. Ardından da 1858 yılında Paris Belediyesi örnek alınarak Beyoğlu ve Galata’da Altıncı Daire-i Belediyesi kurulmuştur. Bu örneğin yaygınlaşmasıyla bütün İstanbul’da uygulanması için 1869 senesinde Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Belediye için başlangıç sayılan bu dönemin yansıması olarak ise 1877 yılında çıkarılan “Dersaadet Belediye Kanunu” ve Vilayet Belediye Kanunu” ile belediyelerin tüzel kişiliği oluşmuştur. 1912 senesine gelindiğinde ilk defa belediye başkanlığı seçimleri yapılmıştır. Tarihsel süreç; Cumhuriyet döneminde 1924 yılında çıkarılan Ankara Şehremaneti Kanunu, 1930 yılında kabul edilen yerel yönetimler anlamında birçok yeniliği içinde bulunduran ve 2005 yılına kadar yürürlükte bulunan 1580 Sayılı “Belediye Kanunu”, 2004 yılında, 5216 Sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ve 2005 yılında ki 5393 Sayılı “Belediye Kanunu” ile devam etmiştir (Koçak, & Ekşi, 2010:97-98-99).

Öncesinde Büyükşehir belediye tecrübesi olmayan Türkiye, 1984 yılında 3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile yasal alt yapı hazırlamıştır.

1993 yılındaki 504 nolu Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile bazı illerin büyükşehir yapılması süreci yaşanmış ve zaman içerisinde insanların yerel ihtiyaçlarına cevap verebilmesi adına 2004 yılında kabul edilen 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Sonrasında ise 5216 sayılı Kanun’da 6360⁴ sayılı yasal düzenleme yapılarak birçok önemli değişiklik hayata geçirilmiştir (Yılmaz ve Kaypak, 2019:3-4). Türkiye’de belediyecilik faaliyetlerinin tarihi gelişimi 19. yüzyıldan günümüze kadar yapılan yasal düzenlemeler ile süregelmiştir. Fakat belediyecilik alanında tam anlamı ile reformların bittiğinden söz edilemez. Bir örnek vermek gerekirse, büyükşehir belediyelerinin olduğu illerde il özel idaresi bulunmamakta ancak büyükşehir belediyesi dışındaki il belediyelerinin olduğu yerlerde il özel idareleri bulunmaktadır.

³ Özkaya, Y., & Akyıldız, A. (2006). Muhassıl. *TDV. İA*, 18-20.

⁴ İzci, F., & Turan, M. (2013). Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 18(1).

Yer yönünden yerel yönetim birimlerinden biri olan il özel idarelerine Türkiye açısından tarihsel sürecine bakıldığında yine Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye döneminde ki gelişmelerden itibaren ele almak gerekmektedir. Ayrıca dönemde Fransız yönetim biçiminden etkilenecek bir yapı oluşturduğunu ifade etmek mümkündür (Çetin, 2015: 249). İlk olarak 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Kanunu ile il özel idarelerinin yapısı kurulmuştur. Süreç içerisinde yapılan yasal düzenlemelerin isimleri ve tarihleri ise genel olarak; 1870 yılında yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamname' si, 1876 tarihli Kanuni Esasi, (illerin merkezi yönetimin bir parçası haline getiren düzenleme) 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunnamesidir. Cumhuriyet döneminde yapılan yasal düzenlemeler ise; 1929 tarihli 1426 sayılı yasa, 1426 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran 31 Temmuz 1949 tarihinde yürürlüğe giren 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1987 yılında köklü bir değişiklik yapılarak ortaya çıkan 3360 sayılı Kanun ve son olarak 2005 yılında yürürlüğe giren 5302 sayılı İl İdaresi Kanunu'dur (Çiftelmar, 2006:123-124). 5302 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre Türkiye, 'merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür'. Ancak her ne kadar İl İdaresi Kanunu'nda bucak ve yönetimi bulunsun da artık günümüzde uygulanmamaktadır. 11 Eylül 214 tarih ve 29116 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan, 'İş Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun ile bucaklar kaldırılmış ve kaldırılan bucaklara bağlı köy ve beldelerde, bucağın bağlı olduğu idari birime bağlanmıştır.

Yer yönünden yerel yönetimlerden biri olan köyler, yönetsel ve tarihsel sürecini Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye dönemi içerisinde barındırmaktadır. 1829 yılında ilk defa köylerde muhtarlık birimi oluşturulmuş ve 1858 yılında yapılan reformlarla birlikte ilk defa köyler idari bir teşkilat olarak sistemde yer almıştır. Sonrasında 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Nizamname' sinde, köy idaresi yerel yönetim teşkilatı olarak düzenlenmiştir. 1871 tarihinde yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamname' si ile de idari teşkilatlanmaya yeni bir düzenleme getirilmiş ve köy yönetimi teferruatlı olarak düzenlenmiştir. Ancak 1913 tarihinde yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu önceki düzenlemeleri kaldırarak alandaki tek düzenleme olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise 1924 yılında yürürlüğe giren ve halen günümüzde yürürlükte bulunan 442 sayılı Köy Kanun ile devam etmektedir (Ünal, 2011:245). Sonuç olarak Türkiye'de yer yönünden yerel yönetimler üzerinde yapılan çalışmaların ve hukuki düzenlemelerin kökeni Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye dönemi ile birlikte ele alınması gereken yaklaşık bir buçuk asırdan fazla bir dönemi kapsamaktadır.

6. TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ SONRASINDA YER YÖNÜNDEN YEREL YÖNETİMLERİN MEVZUTLARINDA YAPILAN TEMEL DÜZENLEMELER

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrasına yaşanan gelişmelere geçmeden önce kısa bir giriş yapmakta fayda görülmektedir.1980'li yıllarda yaşanan globalleşme süreci ile yaşanan değişim ve dönüşüm devletleri etkilemiştir. Bunu kamu yönetimi alanında yönetsel anlamda görülen değişimlerden okumak mümkündür. Türkiye özelinde ise merkezi idare ile yerel yönetimler arasında var olan ilişkiler değişmiştir. Bu değişim yerel yönetimler açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. İdari ve malî bakımdan otonom, kamu tüzel kişiliği taşıyan ve etkili meclisleri olan yerel yönetimler sistem içerisinde yer bulmuştur. Zamanla yapılan reformlarda, yerel yönetim birimleri merkezi idare ile müşterek çalışan ve özel sektörde başarılı olan prensiplerin yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir (Akman, 2019: 2501–2502–2510). Bu minvalde birlikte yönetme veya katılımcı yönetim modelleri ortaya çıkmıştır. Türkiye'de, yer yönünden yerel yönetimlerden bahsedilirken Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na da değinmek gerekmektedir. Çünkü şartın 4. maddesinin 4. fıkrası yerel yönetimlere güç vermiş, merkezi yönetimin etkisini az da olsa kısıtlamıştır. Buna ilişkin düzenlemeler 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile yerini almıştır (Urhan, 2008: 100). Sisteme geçilmeden önce ki açıklamalarda değinildiği gibi yer yönünden yerel yönetim alanında değişiklikler yapılmıştır. Yer yönünden yerel yönetimlerin yasal tarihçesi yaklaşık bir buçuk asırdan fazla bir dönemi kapsamaktadır. Ancak 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonrasında seçim ile birlikte Türkiye fiili olarak 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde geçmiştir. Yeni sisteme uyum sağlanması açısından düzenlemeler yapılmıştır. Yeni sistemde olmasına gerek olmayan Bakanlar Kurulu gibi kurumlar lav edilmiş, olmasına ihtiyaç duyulan makamlar

(Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı) oluşturulmuştur. Süreç, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve kararları ile yürütülmüş usul ve esaslar ona göre belirlenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişten sonra yer yönünden yerel yönetimlerin yasalarında ne gibi değişikliklerin olduğuna bakılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kısa bir şekilde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurularına değinilmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak 04/03/2005 tarihinde yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte yapılan yasal düzenlemelere bakılmıştır.

Tablo:1 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda yapılan yasal düzenlemeler:

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Hali	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Hali
Madde 51 f bendi; İl özel idarelerinin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddi kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmalar (d) bendindeki miktarın hesaplanmasında dikkate alınmaz. Dış kaynak gerektiren projelerde Hazine Müsteşarlığının görüşü alınır.	Madde 51 f bendi; İl özel idarelerinin Cumhurbaşkanınca kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmalar (d) bendindeki miktarın hesaplanmasında dikkate alınmaz. Dış kaynak gerektiren projelerde Hazine Müsteşarlığının görüşü alınır.
Madde 27; Vali kanun, tüzük, yönetmelik ve il genel meclisi kararlarına aykırı gördüğü encümen kararının bir sonraki toplantıda tekrar görüşülmesini isteyebilir. Encümen, kararında ısrar ederse karar kesinleşir. Bu takdirde, vali, kesinleşen encümen kararının uygulanmasını durdurur ve idari yargı mercilerine yürütmeyi durdurma talebi ile birlikte on gün içinde başvurur. İtiraz Danıştayca en geç altmış gün içinde karara bağlanır	Madde 27; Vali kanun ve diğer mevzuat hükümleri ile il genel meclisi kararlarına aykırı gördüğü encümen kararının bir sonraki toplantıda tekrar görüşülmesini isteyebilir. Encümen, kararında ısrar ederse karar kesinleşir. Bu takdirde, vali, kesinleşen encümen kararının uygulanmasını durdurur ve idari yargı mercilerine yürütmeyi durdurma talebi ile birlikte on gün içinde başvurur. İtiraz Danıştayca en geç altmış gün içinde karara bağlanır

Tablo 1'de görüldüğü üzere Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte 5302 sayılı Kanun özelinde sisteme uyum ile ilgili değişiklikler yapılmıştır (Öner, 2019:308). Göze çarpan en önemli değişikliğin il özel idarelerinin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddi kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında, artık Cumhurbaşkanınca yatırımların kabul edilmesidir. 5302 Sayılı İl İdaresi Kanunu'nda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine ilişkin köklü bir düzenleme mevcut değildir.

13/07/2005 tarih ve 25874 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanun özelinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte sisteme uyum kapsamında yapılan yasal düzenlemeler.

Tablo:2 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası 5393 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler:

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Hali	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Hali
4. Madde 5. Fıkra: İşlem dosyası valinin görüşüyle birlikte İçişleri Bakanlığına gönderilir. Danıştay'ın görüşü alınarak müşterek kararname ile o yerde belediye kurulur. Yeni iskân nedeniyle oluşturulan ve nüfusu 5.000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde, İçişleri Bakanlığının önerisi ile müşterek kararname ile belediye kurulabilir.	4. Madde, 5. Fıkra: İşlem dosyası valinin görüşüyle birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gönderilir. Cumhurbaşkanı kararı ile o yerde belediye kurulur. Yeni iskân nedeniyle oluşturulan ve nüfusu 5.000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde, Cumhurbaşkanı kararı ile belediye kurulabilir.
Madde 11; Meskûn sahası, bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir	Madde 11: Meskûn sahası, bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına,

belediyenin sınırına, 5.000 metreden daha yakın duruma gelen belediye ve köylerin tüzel kişiliği; genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda, Danıştay'ın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine müşterek kararname ile kaldırılarak bu belediyeye katılır. Madde 11, 2. Fıkra; Nüfusu 2.000'in altına düşen belediyeler, Danıştay'ın görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine müşterek kararname ile köye dönüştürülür.	5.000 metreden daha yakın duruma gelen belediye ve köylerin tüzel kişiliği; genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda, Cumhurbaşkanı kararı ile kaldırılarak bu belediyeye katılır. Madde 11, 2. Fıkra; Nüfusu 2.000'in altına düşen belediyeler, Cumhurbaşkanı kararı ile köye dönüştürülür

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 127. maddesinde düzenlenen mahalli idarelere ilişkin düzenlemelerin kanunla düzenlenme zorunluluğu olmasına rağmen, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL sürecinde 703 sayılı KHK ile Danıştay'ın görüş sunması kaldırılmıştır (Öner, 2019:312). Tablo 2'de gösterilen değişiklikler dışında, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL sürecinde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname'ler ile bu kanun çerçevesinde yapılan değişiklikler de bulunmaktadır. 673 sayılı KHK ile 5393 Sayılı Belediye Kanunu'na eklenen “ *belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46. maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir*” düzenlenmesi getirilmiştir. Yine 46. madde ile “Belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması ve yeni belediye başkanı veya başkan vekili seçiminin yapılamaması durumunda, seçim yapıncaya kadar belediye başkanlığına büyükşehir ve il belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde vali tarafından görevlendirme yapılır” hükmü getirilmiştir. Görevlendirilecek kişinin belediye başkanı seçilme yeterliğine sahip olması şarttır” ibaresi eklenmiştir. Yapılan değişiklik ile meydana gelen duruma ilişkin yapılan atamaya “kayımlık” uygulamadaki ismi ile de belediye başkan vekilliği durumu ortaya çıkmıştır (Turan, 2018:75). Ayrıca 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirildiğini belirtmek gerekmektedir.

23/07/2004 tarihinde Resmi Gazete ile yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte sisteme uyum kapsamında yapılan yasal düzenlemeler.

Tablo:3 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası 5216 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler:

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Hali	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Hali
Madde 8: Alt yapı koordinasyon merkezinin çalışma esas ve usulleri ile bu kurullara katılacak kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. İçişleri Bakanlığı, çıkarılacak bu yönetmeliğin, alt yapı yatırım hesabının kullanılması ve ödenek tahsisi ve aktarmasına ilişkin kısımları hakkında, Maliye Bakanlığı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarlığının görüşünü alır.	Madde 8: Alt yapı koordinasyon merkezinin çalışma esas ve usulleri ile bu kurullara katılacak kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, çıkarılacak bu yönetmeliğin, alt yapı yatırım hesabının kullanılması ve ödenek tahsisi ve aktarmasına ilişkin kısımları hakkında, Maliye Bakanlığı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarlığının görüşünü alır.
Madde 9: Koordinasyon merkezinin çalışma esas ve usulleri ile bu kurullara katılacak kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, İçişleri Bakanlığı tarafından	Madde 9: Koordinasyon merkezinin çalışma esas ve usulleri ile bu kurullara katılacak kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile İçişleri

müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir. Madde 25 a bendi: Bütçe metnindeki kanun, tüzük ve yönetmeliklere aykırı madde ve ibareleri çıkarmaya veya değiştirmeye. Ek Madde 1: ...Engelli hizmet birimlerinin kuruluş, görev, yetki, sorumluluk ve işleyişine ilişkin usûl ve esaslar Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir. Ek Madde 2:... Bu madde uyarınca personel devri yapılan büyükşehir belediyesinin talebi üzerine, büyükşehir belediyesinin veya bağlı kuruluşun norm kadro alt grubunu veya bulunduğu alt grup itibarıyla ihdas edilebilecek kadro sayılarını, devir işlemini takip eden bir yıl içerisinde tekrar belirlemeye İçişleri Bakanlığı yetkilidir.	Bakanlığı'nın müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir. Madde 25 a bendi: Bütçe metnindeki kanun ve diğer mevzuata aykırı madde ve ibareleri çıkarmaya veya değiştirmeye. Ek Madde 1: ...Engelli hizmet birimlerinin kuruluş, görev, yetki, sorumluluk ve işleyişine ilişkin usûl ve esaslar Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir. Ek Madde 2:... bu madde uyarınca personel devri yapılan büyükşehir belediyesinin talebi üzerine, büyükşehir belediyesinin veya bağlı kuruluşun norm kadro alt grubunu veya bulunduğu alt grup itibarıyla ihdas edilebilecek kadro sayılarını, devir işlemini takip eden bir yıl içerisinde tekrar belirlemeye Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilidir.

Tablo 3' de ele alınan 5216 sayılı Kanun ile İçişleri Bakanlığına verilen yetkilerin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına genel olarak devredildiği görülmektedir. Özellikle personel işleyişine ilişkin düzenlemelerde yetkinin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına devredildiği dikkat çekmektedir.

7/4/1924 tarihli 68 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 442 sayılı Köy Kanunu özelinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uyum kapsamında yapılan düzenlemelerin de mevcut olduğu görülmektedir.

Tablo:4 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası 442 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Hali	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Hali
Ek madde 18: ... eğitim ve denetim usûl ve esasları, sicil ve izinleri, ilk müracaatlarında sahip olmaları gereken sağlık şartları, başka bir işte çalışma hakları ile bu Kanunda yer alan diğer hususlara ilişkin uygulamalar Milli Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşü üzerine İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak ve bu maddenin yayımı tarihinden itibaren altı ay içinde Bakanlar Kurulunca çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir.	Ek madde 18: ... eğitim ve denetim usûl ve esasları, sicil ve izinleri, ilk müracaatlarında sahip olmaları gereken sağlık şartları, başka bir işte çalışma hakları ile bu Kanunda yer alan diğer hususlara ilişkin uygulamalar Cumhurbaşkanınca çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir.
Madde 74: Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde, valinin teklifi ve İçişleri Bakanının... bu şekilde görevlendirilecek güvenlik korucusu sayısı 40.000 kişiyi geçemez. Bakanlar Kurulu bu sayıyı yüzde elliye kadar artırmaya yetkilidir.	Madde 74: Cumhurbaşkanınca tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde, valinin teklifi ve İçişleri Bakanının. ...Bu şekilde görevlendirilecek güvenlik korucusu sayısı 40.000 kişiyi geçemez. Cumhurbaşkanı bu sayıyı yüzde elliye kadar artırmaya yetkilidir.

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlar Kurulu bulunmadığından Köy Kanunu’nda yapılan yasal düzenlemelerde bahse konu kurula atıf yapılan yerlerde yetkinin Cumhurbaşkanına verildiği görülmektedir.

Son olarak 11/06/2005 tarih, 25842 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 5355 numaralı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu⁵ özelinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte yapılan düzenlemelere bakılacaktır.

Tablo:5 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası 535 sayılı Kanun’da yapılan değişiklikler.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Öncesi Hali	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Hali
Madde 4: Birlik, birlik tüzüğüne kesinleşmesinden sonra Bakanlar Kurulunun izni ile kurulur ve tüzel kişilik kazanır. ...Bu durumda Cumhurbaşkanının izni aranmaz. Su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; Bakanlar Kurulu, ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar verebilir. Bu fıkrada belirtilen birliklerden ayrılma da Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır. ...	Madde 4: Birlik, birlik tüzüğüne kesinleşmesinden sonra Cumhurbaşkanının izni ile kurulur ve tüzel kişilik kazanır. ...Bu durumda Cumhurbaşkanının izni aranmaz. Su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; Cumhurbaşkanı, ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar verebilir. Bu fıkrada belirtilen birliklerden ayrılma da Cumhurbaşkanının iznine bağlıdır. ...
Madde 5: Birlik tüzüğü, birliği kuracak mahallî idarelerin meclislerinde üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul edildikten sonra valinin; birlik birden fazla ildeki mahallî idarelerin katılımı ile kuruluyorsa üyeleri İçişleri Bakanının onayı ile kesinleşir. Madde 18: İlçelerde, tarım ürünlerinin pazarlanması hariç olmak üzere, yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin adını taşıyan, köylere hizmet götürme birliği kurulabilir. Bakanlar Kurulu, bu konuda genel izin vermeye yetkilidir. Madde 22: ...Kontrol, denetim, inceleme, kesin hükme bağlama veya yargılama sonucunda tespit edilen kamu zararı, zararın oluştuğu tarihten itibaren ilgili mevzuatına göre hesaplanacak faiziyle birlikte ilgililerden tahsil edilir. Kamu zararlarının tahsiline ilişkin usul ve esaslar, İçişleri Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Geçici Madde 3: ...Bölge veya merkezin birden fazla il sınırnı kapsamaması halinde, bu konuda İçişleri Bakanlığınca görevlendirilecek valilik, kuruluş işlemlerini yürütür. ...	Madde 5: Birlik tüzüğü, birliği kuracak mahallî idarelerin meclislerinde üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul edildikten sonra valinin; birlik birden fazla ildeki mahallî idarelerin katılımı ile kuruluyorsa üyeleri il özel idareleri ve köylerden oluşan birlikler için İçişleri Bakanının, geri kalanları için Çevre ve Şehircilik Bakanının onayı ile kesinleşir. Madde 18: İlçelerde, tarım ürünlerinin pazarlanması hariç olmak üzere, yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin adını taşıyan, köylere hizmet götürme birliği kurulabilir. Cumhurbaşkanı, bu konuda genel izin vermeye yetkilidir. Madde 22: ...Kontrol, denetim, inceleme, kesin hükme bağlama veya yargılama sonucunda tespit edilen kamu zararı, zararın oluştuğu tarihten itibaren ilgili mevzuatına göre hesaplanacak faiziyle birlikte ilgililerden tahsil edilir. Kamu zararlarının tahsiline ilişkin usul ve esaslar, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Geçici Madde 3: ...Bölge veya merkezin birden fazla il sınırnı kapsamaması halinde, bu konuda Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca görevlendirilecek valilik, kuruluş işlemlerini yürütür. ...

⁵ 5355 numaralı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu

5355 numaralı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu madde 5 ve geçici madde 3 ile yapışan düzenlemelerde İçişleri Bakanlığına verilen yetkinin Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı'na verilmiştir. Yine Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin yapılan düzenleme ile Cumhurbaşkanına verildiği görölmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde yer yönünden yerel yönetimler kapsamında getirilen yeni bir yapılanmanın varlığı dikkat çekmektedir.10/07/2018 tarihinde 30474 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 20. maddesi ile; Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu, Yerel Yönetim Politikaları Kurulu oluşturulmuştur. Oluşturulan politika kurulları içerisinde Yerel Yönetim Politikaları Kurulu da bulunmaktadır. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yerel yönetimler açısından en önemli yansıması yeni kurulan Yerel Yönetim Politikaları Kurulu'dur. Cumhurbaşkanı'nın kurul başkanı olduğu kurula bir takım görevler de verilmiştir.

Tablo 6: Yerel Yönetimler Politikaları Kurulunun Görevleri:

a) Kentleşme ve yerel yönetim alanında politika ve strateji önerileri geliştirmek,   b) Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekliklerine uygun olarak yerel yönetim politikalarına ilişkin strateji önerileri sunmak,   c) Göç ve iskan konularında politika önerileri geliştirmek,   ç) Çevre, orman, su ve benzeri alanlarda koruyucu ve geliştirici politika önerileri geliştirmek,   d) Türkiye'nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerileri geliştirmek,   e) Akıllı şehircilikle ilgili araştırmalar yaparak strateji önerilerinde bulunmak,   f) Boğaziçi imar uygulama programları gereği kamu yatırımlarının planlanmasına ilişkin çalışmalar yapmak,   g) Etkin bir çevre yönetiminin sağlanması için politika ve strateji önerileri geliştirmek.

Oluşturulan 9 kuruldaki biri olan Yerel Yönetim Politikaları Kuruluna yüklenen görevlere ve yetkilere bakıldığında, ilk olarak Çevre ve Şehircilik, İçişleri, Tarım ve Orman, Teknoloji ve Sanayi, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ile koordinasyon halinde çalışacağı göze çarpmaktadır (Turan, 2018:78). Ayrıca Yerel Yönetimler Politika Kuruluna; politikaların etkin, verimli ve hızlı bir şekilde oluşup gelişmesi bakımından görevler verilmiştir (Akman, 2019: 2551). Ancak yeni hükümet sistemine geçişte yerel yönetimler alanında köklü değişiklikler şuan kadar yapılmamıştır. Bunun temel nedenin ise, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yerel yönetimler alanında 2003 tarihinden itibaren yapılan birçok düzenlemenin bulunması olduğu söylenebilir (Turan, 2018:75). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrasında yer yönünden yerel yönetimler alanında yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında; esaslı düzenlemelerin bulunmadığı, sadece yeni sisteme uyum kapsamında bir takım mecburi teknik değişikliklerin yapıldığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreç içerisinde toplumlar, yönetim anlayışına uygun olarak birçok farklı yönetim modeli ile idare edilmişlerdir. Yaşadıkları topluma uygun olan yönetim şeklini belirledikten ve kabullenmeye başladıktan sonra toplumlar yönetim şekillerini hukuki bir zemine oturtmaya çalışmışlardır. Sanayi devriminin ardından yaşanan hızlı değişim birçok alanda olduğu gibi bu alanda da etkisini hissettirmiştir. Devletlerin çoğunluğu, sanayi devriminden sonra insanlığın yaşadığı değişimlere ve gelen taleplere cevap verebilmek adına yeni düzenlemelere ihtiyaç duymuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti dönemselsel olarak farklı hükümet modelleri ile yönetilmiştir. En son parlamenter sistem ile yönetilirken sisteme ilişkin tartışmalar neredeyse her dönem olmuştur. Nihayetinde Türkiye, yapılan referandum ve seçimler neticesinde kendine özgü adlandırılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmiştir. Yeni sistem ile birlikte sistemin sağlıklı çalışabilmesi amacıyla farklı alanlarda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Süreç içerisinde yapılan

değişikliklere genel olarak bakıldığında daha önce Bakanlar Kuruluna veya İçişleri Bakanlığı'na ait olan yetkilerin, sorumlukların, görevlendirmelerin Cumhurbaşkanı(lığına)'na devredildiği göze çarpmaktadır. Yine yapılan yasal düzenlemeler ile İçişleri Bakanlığı'nın görev, yetki ve sorumluluklarını bir kısmının Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı'na devredildiği görülmüştür. Yapılan yasal düzenlemeler, köklü değişikliklerden ziyade zorunlu veya teknik olarak yapılmıştır. Yer yönünden yerel yönetim alanında uygulanan yasaların zaman içinde değişime veya eklemlere maruz kaldığını belirtmek de gerekir. Ayrıca Türkiye'de, yer yönünden yerel yönetimler alanında yapılan yasal düzenlemelerin kökeni Cumhuriyet dönemi öncesine dayanmaktadır.

Son olarak henüz yeni sayılabilecek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, yapılan düzenlemelere bakıldığında yerel yönetimlerle özelinde köklü değişikliklerin yapılmadığı, yasaların uyumu amacıyla değişikliklerin yapıldığı bu sebeple zaman içerisinde yeniden bir değişim ve dönüşüme talep olabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKAYA Murat ve ÖZDEMİR (2018), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Ve Siyasal İstikrar”, 1. Third Sector Social Economic Review, 53(3), 922.
- AKMAN, Çiğdem (2019), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler Yapbozu: Gelişmeler ve Öneriler”, OPUS International Journal of Society Researches, 13(19), 2499-2532.
- AKTAŞ, Hasan Emir (2016), “Hükümet Sistemlerinin Tıkanma Noktaları ve Alternatif Çözüm Yolları”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 209-228
- ALKAN, Haluk (2013), “Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri”, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 1. Baskı.
- BECEREN Ertan ve KALAĞAN Gökhan, (2007), “Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye’de Uygulanabilirliği Tartışmaları”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 11.
- BERK, Ahmet (2003), “Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 49.
- COŞKUN, Vahap (2017), “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(36), 3-30.
- ÇETİN, Zuhal (2015), “Türkiye’de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü Ve 6360 Sayılı Kanunun Dönüşüme Etkileri”, Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, 20(2).
- ÇİFTEPINAR, Remzi (2006), “Yeni İl Özel İdaresi Yasası’na Eleştirel Bir Bakış” Yasama Dergisi, (2), 123-145.
- DİNÇ, Yusuf Durani ve YILMAZ Vedat (2022), “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yasama, Yürütme, Yargı Organları İle Taşra Ve Yerel Yönetimlere Etkilerinin Değerlendirilmesi”, Ombudsman Akademik, 8(16), 167-213.
- ERDOĞAN, Teziç (2009), “Anayasa Hukuku: Genel Esaslar”, Beta Yayınevi, İstanbul 1.Baskı.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2012), “ Başkanlık sistemi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi”, 3(1), 39-60.
- GÖZLER, Kemal (2010), “Anayasa Hukukunun Genel Teorisi”, Ekin kitap yayınları, Bursa, 1. Baskı.
- GÜLER Tahsin (2018), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(39), 299-322.
- İZCİ, Ferit ve TURAN, Menaf (2013), “Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi Ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği”, Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, 18(1).
- KAAN, Oğuz (2019), “2017 Anayasa Değişikliği’nde Yeni Hükümet Sistemi”, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 14-28.

- KAHRAMAN, Mehmet (2012), “Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemlerinin Türkiye’de uygulanabilirliği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 431-457.
- KELEŞ, Ruşen (2019), “Yerinden Yönetim ve Siyaset”, Cem Yayınevi, İstanbul 11. Baskı.
- KILINÇ, Doğan (2016), “Türkiye’de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20(1), 447-510.
- KILINÇ, Zeynel Abidin (2015), “Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 1(2), 12-24.
- KOÇAK, Süleyman Yaman ve Ekşi, Ali (2010), “Katılımcılık ve demokrasi perspektifinden Türkiye’de yerel yönetimler”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 295-307.
- ÖNER, Şerif (2019), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 303-332.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1980), “Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 32(2-4), 1045-1049.
- TURAN, Menaf (2018), “Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(3), 42-91.
- TURHAN, Mehmet (2012), “Anayasa Hukukunda Hükümet Sistemi Tartışmaları”, Liberal Düşünce Dergisi, (66), 57-75.
- URHAN, Vahide Feyza (2008), “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması”, Sayıştay Dergisi, (70), 85-102.
- ÜNAL, Feyzullah (2011), “Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal Ve Yapısal Dönüşümü”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30), 241-248.
- VARCAN, Nezih (2013), “Yerel Yönetimler” Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1. Baskı.
- YAMAN, Abdulsamet (2014), “Başkanlık Sistemi, Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 83-98.
- YAZICI, Serap (2002), “Başkanlık ve Yarı- Başkanlık Sistemleri, Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.
- YÜKSEL, Cüneyt (2013), “Türkiye’nin Gelecek Siyasi Sistem Tercih Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri”, Yasama Dergisi, (25), 38-70.
- YILMAZ, Bülent (1997), “Yerel yönetimler ve halk kütüphanesi hizmeti: Türkiye için bir değerlendirme”, Türk Kütüphaneciliği, 11(2), 113-133.
- YILMAZ, Vedat ve KAYPAK, Şafak (2019), “6360 Sayılı Yasa Sonrası Yeni Büyükşehir Belediyelerindeki Çevre Sorunlarının İrdelenmesi: Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Kent Akademisi, 12(1), 1-28.

Osman Bölükbaşı ve Milliyetçilik Anlayışı¹

Osman Bölükbaşı and His Understanding of Nationalism

Abdullah TURAN

Aksaray Üniversitesi

aturan40@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2743-6798>

Makale Başvuru Tarihi : 24.11.2022

Makale Kabul Tarihi : 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Osman Bölükbaşı, Türk siyasetinde tek başına iktidar olma fırsatını elde edememiş olsa da Türk siyasi hayatının şekillenmesinde çok etkili bir pozisyona sahip olmuştur. Bölükbaşı, siyasete bakışı ve iktidardan beklentileri nedeniyle siyasi hayatında birçok hadise yaşamıştır. Yaşanan hadiselerle rağmen seçilmeye devam etmiş olan bir parti lideri olarak Bölükbaşı'nın yaşadığı hadiselerde elbette siyasi ideolojisi de belirleyici olmuştur.

Bu çalışma ile Osman Bölükbaşı'nın gerek kurduğu partilerde gerekse söylem ve duruşunda öne çıkan milliyetçilik anlayışının çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Daha önce Bölükbaşı'nın milliyetçilik anlayışı üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması ile birlikte onun genel hatlarıyla muhafazakâr bir lider olarak bilinmesi ve Türk seçmeni için önemli olan bu özelliğine rağmen iktidara gelememiş olması çelişkinin anlamaya yönelmesi bu çalışmanın değerini/önemini ortaya koymaktadır. Çünkü Bölükbaşı, "siyasi çizgisinden çıkmayan, esnemeyen ve milletin refahını her şeyin önüne koyan" bir duruş ortaya koyması ile milliyetçi partilerin duruşuna yakın bir pozisyon işgal etmiştir.

Bu bağlamda öncelikle internet ve kütüphanelerden elde edilen makale ve kitaplar ile literatürde yer almış olan değerlendirmeler, anılar, konuşmalar şeklindeki birincil ve ikincil kaynaklar taranmıştır. Elde edilen verilerle çalışma amacını gerçekleştirmek için ilk olarak Bölükbaşı'nın siyasi kimliği, siyasi hayatı, yaşanan hadiseler ve siyasi yaşamında benimsediği düsturlar konusunda bir yazım gerçekleştirilmiştir. Sonrasında yazılı metinlerde, söylemlerde ve literatürde yer aldığı hali ile Bölükbaşı'nın milliyetçiliğini ortaya koyan bir yazıya yer verilmiştir. Son olarak ayrı bir başlık açılarak "Bölükbaşı'nın siyasi davranışları çerçevesinde milliyetçiliğini nasıl dışa vurduğuna dair" bir değerlendirme yapılarak çalışma nihayetlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osman Bölükbaşı, Millet Partisi, Milliyetçilik, Muhafazakârlık.

ABSTRACT

Osman Bölükbaşı could not get the opportunity to be in power alone in Turkish politics. However, he was very influential in shaping Turkish political life. Bölükbaşı experienced many events in his political life due to his view of politics and his expectations from the government. Despite the events, he continued to be elected. As a party leader, of course, his political ideology was decisive in the events that Bölükbaşı went through.

This study aims to draw the framework of the understanding of nationalism that stands out in the discourse and stance of the parties founded by Osman Bölükbaşı. There has not been a comprehensive study on Bölükbaşı's understanding of nationalism in the literature. However, he is known as a conservative leader in general terms. Despite having this feature, which is important for Turkish voters, he could not come to power. This study becomes important because it tends to understand this contradiction. Because Bölükbaşı occupied a position close to the stance of the nationalist parties because of his stance that "does not go out of his political line, does not stretch and puts the welfare of the nation above all else".

In this context, primary and secondary sources such as "articles, books, evaluations in the literature, memories, speeches" obtained from the internet and libraries were scanned. With the data obtained, firstly, the subject of "Bölükbaşı's political identity, political life, events and the principles he adopted in his political life" was written. Afterwards, Bölükbaşı nationalism, which is stated in "written texts, discourses and literature", is explained. Finally, the study was concluded by making an evaluation explaining how Bölükbaşı expressed his nationalism by considering his political behaviors.

Keyword: Osman Bölükbaşı, Nation Party, Nationalism, Conservatism.

¹ Bu makale, 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında Ahi Evran Üniversitesi'nde düzenlenen Her Yönüyle Mucur Sempozyumu'nda "Mucurlu Bir Siyasi Lider Olarak Osman Bölükbaşı ve Milliyetçilik Anlayışı" başlıklı sözlü olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılı itibarıyla çok partili hayata ilk geçiş denemesi 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile yapılmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır. 1930'da bu kez Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile yeni bir deneme yapılmış; ancak yine başarısız olunmuştur. Bundan sonraki deneme ise II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ertesinde, 1946'da olmuştur. Çünkü II. Dünya Savaşı'nın acımasız koşulları tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve Türkiye'de de yönetim o günkü koşullarda dünyadakine benzer bir şekilde daha milliyetçi ve otoriter bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak savaş sonrasında dünya artık Soğuk Savaş evresini yaşamaya başlamış ve iki kutba ayrılmıştır. Türkiye tercihini Batı'dan yana yapmış ve bu tercihe bağlı olarak Batı'nın ekonomi modelini ve sosyal modelini uygulamak durumunda kalmıştır. Böyle bir ortamda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi ülkeyi demokrasi temelinde örgütlemek zorunda kalmıştır. Ancak bu yapılmadan evvel halkın Tek Parti Dönemi'nin ve savaş ortamının psikolojisinden uzaklaştırılması gerekmiştir. Böylece halkın gözündeki imaj düzeltilmek istenmiştir. Bu süreçte faşizm derecesinde bir milliyetçiliğin korkutuculuğu bir yana ülkeyi bir arada tutun bir milliyetçiliğin yanında çoğunluğu muhafazakâr özellikler gösteren halkın bir takım muhafazakâr ihtiyaçlarına dönük düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte Batı'ya yönelişle birlikte çok partili hayata geçişle ilgili ilk kurulan siyasi parti CHP içerisinde doğan Demokrat Parti (DP) olmuştur.

Ancak CHP'nin halkın psikolojisini henüz hazırlayamamış olmasının bir yansıması olarak 1946 seçimlerinde “açık oy gizli sayım” şeklinde bir sistemi işletmesi DP'yi sonraki seçim dönemine kadar daha güçlü kılmıştır. 1950 seçimlerinden sonra ise DP ile CHP ilişkisinin “muvazaa partii” ilişkisi olduğunu belirten ve “geçmişin hesabının sorulmasını, demokrasinin en iyi şekilde işletilmesinin sağlanmasını isteyen ve muhafazakâr özellikleri milliyetçilik özellikleri gibi belirgin olan sert muhalefet özellikleri taşıyarak DP içerisinde doğan bir Millet Partisi (MP)” ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda MP'nin siyaset anlayışı ve ideolojik duruşu diğer iki partiye kıyasla daha farklı seyretmiştir.

İdeolojiler her siyasi parti için önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Bu konuda bazı partiler keskin tavır ortaya koyarken bazıları esnek davranabilmektedir. Siyasi inançlar bütünü olan ideolojiler, içeriğinde siyasi eylem programları bulundurmaktadır (Çağla, 2015:217). İdeolojiler hayatı olduğu gibi kabul etmedikleri gibi kendi koşullarını “eyleme dönük olarak” gerçekleştirebileceklerine inanmaktadır (Baradat, 2012:7). Baradat (2012:15) ise bu konuda ideolojilerin, çoğu zaman insanları “devletin amaçlarını gerçekleştirmeye” razı etmek amacıyla kullanıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla halkın rızası ve iktidarın meşruluğu içinde siyasi ideolojiler önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasal iktidarlar yönetimlerini devam ettirmek konusunda siyasi ideolojileri araç olarak kullanmaktadırlar (Atılğan, 2014:296).

Çünkü ideolojiler kendilerine özgü bir bakış açısı ile insana ait değerleri ve kurumları değerlendirerek kendi bakış açılarına göre insanları harekete geçirmektedirler. Ancak ülkelerin içinde bulunduğu koşullar veya halkın önemseydiği konular da partilerin siyasi ideolojilerinin şekillenmesini etkilemektedir. Tek Parti Dönemi koşulları ile II. Dünya Savaşı sonrası koşulların birbirinden farklı seyretmesi CHP'nin ideolojik konumunu bu sebeple değiştirmiştir. CHP'nin 1950 seçimleri öncesinde muhafazakâr kesimi rahatlatmak bir takım düzenlemeler yapmaya yönelmesinin altında bu gerekçeler yatmaktadır. Dolayısıyla CHP'nin bu dönüşümü aynı zamanda DP'nin de ideolojik konumunu belirlemiştir. MP ise DP'nin Türkiye'de denendiği bir evrede CHP-DP ilişkileri temelinde ve o anki koşullarda halkın beklentilerine ve benimsediği değerlere yönelerek kendi ideolojisini şekillendirmiştir. Bu açıdan meseleye bakıldığında bir süre sonra MP lideri olan Bölükbaşı'nın söylemleri ve beklentilerinin esasında merkeze karşı çevrenin beklentileri şeklinde yansıdığı söylenebilir. Bu bağlamda MP'nin ideolojik duruşunun muhafazakârlık ve milliyetçilik zemininde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Literatürde Bölükbaşı'nın ve partilerinin yaşadığı olaylar çerçevesinde ağırlıklı olarak muhafazakâr bir parti olarak değerlendirilmesi söz konusu olmakla (Çaylak, 2007:17; Güner, 2011; Çaylak ve Kaymal, 2021:52,53,55) birlikte bu çalışma ile Osman Bölükbaşı'nın gerek kurduğu partilerde gerekse söylem ve duruşunda öne çıkan “milliyetçilik anlayışının” çerçevesinin çizilmesi amaçlanmaktadır.

Bölükbaşı'nın milliyetçilik anlayışı konusunda zengin bir literatür bulunmaması ve mevcut kaynakların birbirinin tekrarı şeklinde olması çalışmanın kısıtı olsa da Bölükbaşı'nın genel hatlarıyla muhafazakâr bir lider olarak bilinmesine ve Türk seçmeni için önemli olan bu özelliğine rağmen iktidara gelememiş olması da bu çalışma içeriğinde dikkate alınmaktadır. Çünkü Bölükbaşı uygulamada/fiilde -Türk sağında kendisinden sonra iktidara gelen muhafazakâr partilere kıyasla- siyasi çizgisinden çıkmayan, esnemeyen ve milletin refahını her şeyin önüne koyan bir duruş ortaya koymasıyla milliyetçi partilerin duruşuna yakın bir pozisyonda yer almıştır.

Özet olarak bu çalışmada “siyasi kimliğinde öne çıkan yönleri perspektifinde Osman Bölükbaşı'nın dışa yansıyan milliyetçilik anlayışı/tipi nedir?” sorusu temelinde bir okuma ve araştırma ortaya konulmuştur. Bu amaçla öncelikle internet ve kütüphanelerden elde edilen makale ve kitaplarla literatürde yer almış olan değerlendirmeler, anılar, konuşmalar şeklindeki birincil ve ikincil kaynaklar taranmıştır. Elde edilen verilerle çalışma amacını gerçekleştirmek için ilk olarak Bölükbaşı'nın siyasi kimliği, siyasi hayatı, yaşanan hadiseler ve siyasi hayatında benimsediği düsturları konusunda bir yazım gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Bölükbaşı'nın tanınması ve davranışlarının anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Sonrasında yazılı metinlerde, söylemlerde ve literatürde yer aldığı hali ile Bölükbaşı'nın milliyetçiliğini ortaya koyan bir içerik yazımı gerçekleştirilmiştir. Son olarak ayrı bir başlık altında “Bölükbaşı'nın ‘yaşadığı olaylar ve benimsediği düsturlar’ dikkate alınarak, ortaya koyduğu siyasi davranışları çerçevesinde milliyetçiliğini nasıl dışa vurduğu -muhafazakârlık da yoruma dâhil ederek-” değerlendirilerek yorumlanmıştır.

2.OSMAN BÖLÜKBAŞI: SİYASİ HAYATI VE SİYASETE BAKIŞI

Bir siyasetçinin siyasi kimliğinin şekillenmesinde en önemli alan yetiştiği ortamdır. Bu nedenle öncelikle Osman Bölükbaşı'nın yetiştiği ortama, aldığı eğitime ve siyasete yönelişine bakılması gerekir. Öte yandan bir siyasetçi yaşadığı olaylardaki duruşu ve aldığı kararlarıyla sonraki olaylarda nasıl davranacağına ve nasıl karar alacağına ilişkin bir kanaat oluşturur. Bu nedenle bu kısımda ayrıca Bölükbaşı'nın siyaset sahnesinde iken yaşadığı olaylara/hadiselere ve bu konudaki tutumuna bakmak, diğer bir ifade ile siyasi hayatına bakmak gerekmektedir. Öte yandan Bölükbaşı'nın siyasete nasıl baktığı, ondan ne beklediği, iktidara bakışı, siyasi kimliğini şekillendiren düsturların neler olduğunu anlamak Bölükbaşı'nın dışa yansıyan milliyetçiliğini açıklayabilmek için gereklidir.

2.1.Bölükbaşı'nın Siyasi Hayatı ve Yaşanan Önemli Hadiseler

1 Mart 1913'te Kırşehir'in Mucur ilçesi Hasanlar Köyü'nde tanınmış bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Bölükbaşı varlıklı bir ailenin çocuğu olmakla birlikte, köyde yaşamış ve yetişmiş biri olarak köylünün çilesini görmüştür. Bu tür kaygıların içerisinde yetişen Bölükbaşı üniversite tahsilini devlet bursu kazanarak gittiği Fransa'da Nancy Üniversitesi Matematik bölümünde yapmış ve buradaki eğitimi sırasında Matematik ilminin mantığını öğrenmekle birlikte, sentez ve analiz kabiliyetini de geliştirmiştir. 1938'de yurda dönüşüyle Kandilli Rasathanesi'nde asistan olarak göreve başlamıştır. 1940 yılına gelindiğinde Haydarpaşa Lisesi'nde matematik öğretmenliği yapmaya başlayan Bölükbaşı'nın, İstanbul Üniversitesi'ndeki bir asistan alımına yaptığı başvuru sonrasında uğradığı haksızlığa bağlı olarak siyasete dâhil olarak bu sorunları ortadan kaldırabileceğine dair bakışının kuvvetlendiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık gibi önemli bir Türk milliyetçisinin sohbetlerine de katılan Bölükbaşı, “Nurettin Topçu, Tahsin Banguoğlu” gibi önemli isimlere, bulunduğu her sohbet öncesinde “Bugün vatanın için ne düşündün?” sorusunu yönelterek cevabını dinlemeyi önemsemiştir. Çünkü Bölükbaşı, köylünün yaşadığı yoksulluk, hastalık, imkânsızlıkları engellemek arzusuyla siyasette “haksız, vicdansız, adaletsiz” uygulamalara karşı çıkmak istemiştir (Güner, 2011:3-4; Limoncuoğlu, 2018:149-150).

Dolayısıyla Bölükbaşı, köylünün sefaletini gören, yabancı bir ülkede yaşamı tecrübe etmiş olmasıyla yabancıların Türkiye'ye dair bakışını bilen ve sohbetlerine katıldığı insanlardan etkilenerek milli ve muhafazakâr duyguları gelişen bir kimse olması ile siyasete bakışını şekillendirmiştir. Onu siyasette aktif olmaya zorlayan hadise ise hayatının önemli bir aşamasında uğradığı haksızlık olmuştur. Bu koşulların bir yansıması olarak Bölükbaşı, kendisini Türkiye'de yaşanan haksızlıkları önlemek için görevli hissetmeye ve siyasete yönelmeye başlamıştır.

1946 yılında, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Dr. Mehmet Altan Köymen'in daveti üzerine Ankara'ya gelen Bölükbaşı, Celal Bayar ile tanışır ve böylece konuşma yeteneği ve cesareti ile Bayar'ı etkileyen Bölükbaşı'nın siyasi hayatı başlamıştır. DP'nin parti müfettişi olan Bölükbaşı Orta Anadolu'yu aralıksız gezmiş ve alışılmamış sert bir üslupla, Tek Parti baskısı altında yaşayan insanların bastırılmış cesaretlerini ateşlemiş, yaptığı konuşmalarla teşkilatı ayağa kaldırmıştır. Çok kısa sürede ünü bütün memlekete yayılan Bölükbaşı'nı, Anadolu insanı kendisinden görerek bağrına basmıştır (Güner, 2011:10). Anadolu insanının muhafazakâr tutumlara sahip olması ve Bölükbaşı'na baktıklarında kendilerini görmeleri onun siyaset sahnesinde büyümesinde önemli bir etken olmuştur.

Bölükbaşı sadece söylemlerinde değil eylemlerinde de sertliğini sürdürmüştür. 1946 seçimlerinde Yozgat'ta aday gösterilen Bölükbaşı sandık hileleri nedeni ile seçimi kaybedince duruma itiraz etmiş ve bu itiraz sonrası yaşanan tartışmanın ardından hapse atılmıştır. Hapisten çıkar çıkmaz protesto mitinglerine katılarak yapılan hileyi halka aktararak meşruluğunu artırmıştır. Ancak Bölükbaşı sertliğini sadece kendisine karşı hile yapan iktidar partisine değil aynı zamanda kendi partisinin adaletsizliğine karşı da sürdürmüştür. Bölükbaşı'nın, 12 Ocak 1947'de yapılan DP I. Büyük Kongresi'nde İnönü için "Kızıl Sultan" şeklinde bağırması sonucunda salon yıkılacak şekilde alkış tutsa da "Genel İdare Kurulu"na girmek için yapılan gizli seçimi kaybetmesi² üzerine parti yöneticilerine karşı sert bir tavır takınmaya başlamış ve yaşanan bu hadise onun Millet Partisi (MP) kurucularından bir tanesi olmasını sağlamıştır (Güner, 2011:11). Dolayısıyla Bölükbaşı Tek Parti'ye ve DP içinde büyümesinden korkanlara karşı olan güçlü söylemleri ile mücadelesinin bir partiye ya da kişiye yaranmadığını, derdinin millet olduğunu kanıtlamıştır.

Bölükbaşı'nın hayatı, Türkiye'de çok partili hayata geçiş dönemindeki mevcut siyasi parametrelerin nedenlerini ve sonuçlarını anlamak açısından önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bölükbaşı'nın bu şekildeki siyasi mücadelesinin Türk siyasi kültürünün oluşmasına ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin gelişmesine etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bölükbaşı, zengin bir aileden gelmiş olsa bile seçkinci/elitist bir siyasi çizgide bulunmaktan uzak durmuştur. Tek Parti yönetimine karşı gösterdiği cesaret ve sahip bulunduğu hitap kabiliyeti, onu kısa zamanda tanınan önemli biri yapmıştır. DP'nin CHP baskısına rağmen kurulup teşkilatlanmasında ve Orta Anadolu halkının teveccühünün kazanılmasında önemli bir yer işgal etmiştir. Bölükbaşı özellikle şaibeli 1946 seçimleri sonrasında meclise girilmesine karşı çıkmış ve sine-i millete gitmenin doğru olacağını vurgulamıştır. Bölükbaşı sadece DP'nin I. Büyük Kongresi'nde kendisine yapılan haksızlığa değil aynı zamanda CHP'nin DP'yi ele geçirme ve DP'nin CHP ile uyumlu politikalar ortaya koyma duruşuna da karşı çıkarak demokrasiye verdiği önemi ve millete verdiği değeri kanıtlamıştır. Bu süreçte DP içinde CHP'ye karşı durmayan gelenekçiler ile Tek Parti'ye düşman duruş sergileyen yenilikçiler arası sürtüşmeler artış göstermiştir. Özellikle 12 Temmuz Beyannamesi³ (1947) ile ortaya çıkan Bayar-İnönü yakınlaşması DP içinde bulunan yenilikçilerinden tepki almıştır. Bu yaklaşıma bağlı olarak muhalefetin iktidar karşısında etkisinin zayıfladığı ve halktan uzaklaştığı, böylece iki parti arasında muvazaa bir ilişkinin⁴ sürdüğü çıkarımı yapılmıştır. Bu durum MP'nin partileşme sürecinde etkili olmuştur (Barutçu, 2019:533-534). Bu anlamda Bölükbaşı, elitist bir kesim tarafından (DP ve CHP) Tek Parti sürecinin fiili anlamda devam ettirilmesi karşısında milletin yanında yerini alarak ve MP'nin kurulmasına katkı sağlayarak demokrasi ve özgürlük yanlısı olduğunu kanıtlamıştır.

² Özellikle Karadeniz, Orta Anadolu, Orta Batı ve Doğu illerinden gelen delegelerin çoğunun, Parti müfettişleri olan Bölükbaşı-Ağaoğlu ikilisine gösterdikleri sevgi, Menderes ve Köprülü'yü rahatsız etmiş ve bu iki aktif, hırslı ve muhalif tabiatlı gencin GİK'e girip, nüfuzlarını sarsmalarından endişe etmişlerdir (Çaylak, 2007:25).

³ 12 Temmuz Bildirisi sonrası DP içindeki anlaşmazlık açıkça ortaya çıkmıştır (Koçak, 2008:90-191). Bu beyanname ile ilgili detaylı bilgi için bakınız (Karpat, 2010:278-281).

⁴ Mareşal Çakmak, Bölükbaşı ve Öner gibi etkili liderlerin etrafında toplanan aşırı olarak ifade edilen kesimin iddialarına göre, İnönü, Türkiye'ye demokratik bir düzen getirmekten ziyade, Batı dünyası için göstermelik bir muhalefet yaratmıştır. Muhalefetin başına getirilen Bayar ise İnönü'ye boyun eğmiş ve böylece DP bir "muvazaa" partisi olarak siyasette varlığını sürdürmüştür (Çaylak, 2007:28).

DP'nin muvazaa parti olmasına karşı duruş, parti içi bu gruplaşma ve çatışmalar neticesinde bazı ihraçlar ve istifalar ortaya çıkmıştır. Bu kimseler 20 Temmuz 1948'de MP'yi kurmuşlardır. MP'nin kurucuları arasında Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Kenan Öner, Sadık Aldoğan gibi önemli isimler yer almıştır. DP'den ayrılan (13 milletvekili) milletvekillerinin mecliste kurduğu grup (Müstakil Demokratlar Grubu) DP'nin II. Büyük Kongresi'nde başarı elde edemeyince bu milletvekillerinin 1949 yılı yaz aylarında MP'ye katılmaları söz konusu olmuştur. Dolayısıyla MP, muhalefetin gerçek anlamda işlemlerini isteyen bir kesimce kurulmuştur ki (Koçak, 2008:90-191) bir toplumda demokrasinin işletilebilmesi için gerçek bir muhalefet partisinin bulunması bir zorunluluktur.

Fevzi Çakmak'ın MP fahri başkanlığına getirilmesinin ardından yayınlanan beyannamede Türkiye'nin uçuruma sürüklendiğinin belirtilmesi ve bunda DP ve CHP'nin baş unsurlar olarak gösterilmesi bu iki partiyi korkutmuştur. Ayrıca Türkiye'yi Amerikanvari bir tarzda yöneten bu iki düzen partisi karşısında MP'nin güçlenip iktidara gelmesi endişesi yaratması DP ve CHP'yi iyice yakınlaştırmış ve MP'yi zayıflatma uğraşına girişmelerine sebep olmuştur. Bu hususta MP, irtica ile suçlandığı gibi zıt bir duruşla komünistlikle de suçlanmıştır. Bu iki parti ayrıca komplo kurarak da MP'yi halkın gözünden düşürmeye çalışmışlardır. Bu komplolara ilişkin bir örneği İnönü ve Bayar ikilisi ortaya atmıştır. Bu ikili, MP kurucularının kendilerine suikast düzenlediğini iddia ederek MP öncülerini tutuklatmış olsalar da bu iddia hiçbir vakit ispatlanamamıştır. Bu sebeple MP'liler mahkeme kararı ile temize çıkmışlardır⁵ (Kocabaş, 2011:273). Başına gelen olaylardan aklanması bir yana MP'nin diğer partilerin Amerikanvari duruşuna karşı olması ve milletin iktidarını savunması esasında milliyetçi ve muhafazakâr bir duruşun sergilenmesi anlamına gelmektedir.

Ancak suikast iftirasına bağlı olarak MP'de Bölükbaşı ve diğer partililerin tutukluluk hali yaşamaları 1950 seçimlerine iyi hazırlanmalarını engellemiştir. Buna ilaveten Öner ile Çakmak'ın vefatı ve cenaze töreninin provoke edilmesi sonrasında MP'nin irtica anlamında suçlanması sorunu peyda olmuştur. Bu süreçte Bölükbaşı, cenaze törenindeki duruşu ile mürteci (gerici) damgası yemiş ve böylece basının gözündeki değerini yitirmiştir. Ayrıca DP'nin tabanının daha sağlam olması ve CHP'yi iktidardan uzaklaştıracığı düşünülmesi, 1950 seçimlerinde “üzerinde iftiralar olan MP yerine” DP'yi tercih edilir hale getirmiştir (Barutçu, 2019:534-535).

Atılan iftiraya bağlı olarak MP, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda bir milletvekili (Kırşehir/Osman Bölükbaşı) çıkararak meclise girse de meclise giren üçüncü parti olmuştur. 17-19 Haziran 1950'de gerçekleştirilen I. Büyük Kongre'de “MP'ye irtica konusunda yapılan karalamalardan ve bu konuda DP-CHP birlikteliğinden bahsedilen konuşmalar ortaya konularak” MP Genel Başkanlığı'na Hikmet Bayur getirilmiştir. 30 Mayıs-2 Haziran 1951 tarihli II. Büyük Kongre'de de “irtica konusunda benzer hususlar değerlendirilerek muhalefetten hürriyet isteyen DP'nin CHP gibi baskı uyguladığını belirten konuşmalar” yapılmış ve bu kez Genel Başkanlığa Mustafa Kentli getirilmiştir. 16 Eylül 1951'de 20 boş milletvekilliği için yapılan seçimlerde MP oylarını % 100 artırsa da yeni bir milletvekili daha çıkaramamıştır. 15 Mayıs 1952'de yapılan III. Büyük Kongre'de de suçlamalardan bahsedilmiştir. Ayrıca bu kongrede Hikmet Bayur parti içinde irtica olduğunu belirten ifadeler kullanarak salonu terk eden bir hareket ortaya koyarak partiyi adeta içerden kundaklamış ve DP ile CHP'nin ekmeğine yağ sürmüştür. 27-29 Haziran 1953'te toplanan IV. Büyük Kongre'de aynı iddiaları dile getiren Bayur 40 arkadaşı ile birlikte partiden istifa etmiştir. Bu olay üzerine Cumhuriyet Savcısı bu konuşmayı bir ihbar olarak kabul ederek “dini siyasete alet etmek” suçundan harekete geçmiş ve 8 Temmuz 1953'te partinin geçici olarak kapatılması gerçekleştirilmiştir. Sonrasında MP Genel Merkezi ve İl Teşkilatlarında aramalar yapılarak Cumhuriyet Savcısı tarafından “irtica” temelinde kapatılmasına ilişkin “laikliğe aykırılık” ana teması bağlamında bir iddianame hazırlanmıştır. Buna dayanak olarak “parti programında laikliğe aykırı maddeler olduğu, çeşitli illerde parti mensuplarının dört kadınla evliliği ifade eden beyanları olduğu, parti genel merkezinde eski Arapça harflerden oluşan levha

⁵ 1949 yılında İnönü ve Bayar'a suikast düzenleme iddiası ile tutuklanmışlardır (Özdemir, 2017:1). Delil yetersizliği nedeniyle 21 Kasım 1949'da tahliye edilmişlerdir (Güner, 2011:13). Suikast meselesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız (İnan, 2005). Bölükbaşı'nın bu iftiranın ardından ilk gördüğü yerde DP genel başkanı Bayar'ın yüzüne tükürmek sureti ile atılan iftirayı protesto etmiş olması çok manidardır (Kocabaş, 2011:273).

bulunduğu, Genel Başkan Kentli'nin Diyarbakır mitinginde din ve vicdan hürriyetinin İslam'da bulunduğunu ifade ederek bir ayet okuması hususu, İzmir il kongresinde Sadık Aldoğan'ın yaptığı konuşmada MP'nin iktidara gelmesi halinde din aleyhine çıkan tüm kanunları kaldıracığını belirtmesi meselesi" gibi örnekler ileri sürülmüştür. Bu temelde Ankara III. Sulh Ceza Mahkemesi 27 Ocak 1954'te 10 lira para cezası ile MP'yi tamamen kapatmıştır (Kocabaş, 2011:273-276).

Bu 4 yıllık evrede (1950-1954) MP irtica karalamaları ve suikast iftiralarıyla uğraşırken, iktidarı sürdüren DP, "CHP'nin geçmiş hatalarının hesabını soracağına" ilk icraatı olarak af çıkarmıştır. Muhalefet döneminde CHP'nin baskılarından şikâyetçi olan DP kendi iktidarı döneminde aynı CHP'nin yaptığı gibi muhalefeti baskı altında tutmuştur. Bu anlamda basın kanununda değişiklikler yaparak, radyoyu kontrolüne almış ve bunun gibi adımlarla vadettiği demokrasiden uzak bir fiili duruş sergilemiştir. Bölükbaşı da bu süreçte DP'nin kendi içinde yaşadığı bu tezatı halka anlatarak partiyi eleştirmeyi sürdürmüştür. Ancak bu ispatlı eleştiriler MP'nin kapatılmasını engelleyememiştir. Osman Bölükbaşı'nın oğlu Deniz Bölükbaşı yazdığı kitapta babasının MP'nin kapatılmasından Menderes'i sorumlu tuttuğunu belirtmiştir. Ayrıca Bölükbaşı'nın MP'nin kapatılması davasının devam ettiği esnada Menderes'e yazdığı telgrafta sarf ettiği sözlere bakıldığında da sorumlu olarak DP'yi gördüğü anlaşılmaktadır. Mektupta Bölükbaşı "bu kara lekeden kurtulamayacaklarını" ifade etmiştir (Barutçu, 2019:534-536).

Öte yandan Başbakan Menderes'in MP'yi kapatırken CHP'li yetkililerle görüşüp onlardan da olur aldığı, bazı görüşlere göre ise CHP'nin buna karşı çıktığı ve hatta Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı hazırlayarak parti kapatmayı bazı esaslara bağlamak istediği, ancak tasarının DP'nin reddi ile kanunlaşmadığı belirtilmektedir. Ayrıca bu konuda MP'nin DP'ye rakip olma potansiyeli taşıdığı ve muhafazakâr çevrelerce öneminin arttığı ve bu nedenle MP'nin kapatıldığı ifade edilmektedir (Kocabaş, 2011:276-277). Bu süreçte en ilgi çeken tezat şey ise MP'yi irtica ile suçlayan DP'nin kendisini "Türkiye'de dini özgürleştirme anlamında en ileri adımları atan parti" olarak göstermesi ve muhafazakâr duruş sergilemesidir.

MP kapatıldıktan sonra MP'nin Genel İrade Kurulu üyeleri 10 Şubat 1954 tarihinde Genel Başkanlığına Bölükbaşı'nı getirdikleri Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'ni kurmuşlardır (Kocabaş, 2011:277). CMP'nin kurulması ile ortaya çıkan parti programının ise çok kısa ve açık olmaktan uzak olduğu değerlendirilmektedir. Maddelerin ayrıntılı verilmemesinin yanı sıra "program", genel fikirleri içeren bir özellik göstermiştir. Bu hususta özellikle MP'nin programda yer alan bazı ifadelerin partinin kapatılması gerekçesi olarak kullanılmasından yola çıkarak güvenlik endişesi ile bu şekilde hareket ettiği belirtilmektedir. Öte yandan programdan anlaşıldığı üzere CMP'nin de MP gibi toplumun herhangi bir sosyal kategorisinin çıkarının ideolojisini dile getirmediği, bir lider ve de bölge partisi olacak şekilde siyaset sahnesinde yerini aldığı ifade edilmiştir (Çaylak, 2010:213-214).

CMP olarak yoluna devam eden Bölükbaşı ve arkadaşları, siyasi iktidarların demokrasiyi ezen duruşlarını sonlandırmak için "laikiliğin din ve vicdan hürriyeti bağlamında devletin güvencesine alınmasını, yasama ile yürütmenin yargıya müdahalesini engellemek için Yüksek Hâkimler Birliği'nin kurulmasını, yasaların Anayasaya uygunluğunu denetleyebilecek ve siyasi partilerin arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözebilecek bir yüksek mahkemenin oluşturulmasını, insan hakları ve özgürlüklerinin Anayasal güvence ile teminat altına alınmasını" ifade eden ilkeleri benimseyerek "demokrasi, özgürlük, adalet ve hukuk" gibi dünyaca önemli değerleri geçerli kılan bir devlet düzeninin gerçekleştirilmesini arzulamışlardır (Barutçu, 2019:536). Bu tür beklentilerle CMP'liler, "demokrasiyi üstün değer olarak benimsediklerini, yasalara uygun olmayan kararları kabul etmediklerini ve iktidarın milletin kontrolüne geçmesini arzu ettiklerini göstermişlerdir.

CMP bu duruşuyla 2 Mayıs 1954 seçimlerinde oyunu⁶ giderek katlasa da DP ezici bir çoğunlukla yeniden iktidara gelmiştir. DP'nin bu başarıyı elde etmesinde "ekonomik iyileşmenin" yanı sıra ana muhalefet partisi CHP'yi "mallarına, yayın organı Ulus'a el koyarak maddi ve örgütsel anlamda felç etmiş olmasının" ve MP'nin "yargı kararıyla tümüyle kapatılmış olması"nın büyük etkisi olmuştur.

⁶ CMP Mayıs 1954 seçimlerinde meclise 5 vekili gönderebilmiştir (Albayrak, 2014:302).

Öte yandan “seçim sistemi” de DP’nin faydasına olmuştur (Albayrak, 2014:302). Bölükbaşı ise bu kez MP’den edindiği tecrübe ile gardını alarak bir genelge ile teşkilatlarını dinin siyasete alet edilmemesi hususunda uyarmıştır. DP ise bu süreçte hem parti içinden hem de dışından gerçekleştirilen muhalefeti ortadan kaldırmak adına sert önlemler almaya devam etmiştir. Bu konuda DP’nin muhalefete karşı aldığı sert önlemlerin bir yansıması olan ve Bölükbaşı’nı da derinden etkileyen önemli bir örnek, Bölükbaşı’nın memleketi olan “Kırşehir’in ilçe yapılması”⁷ hadisesi olmuştur (Barutçu, 2019:536).

DP’nin buna benzer anti-demokratik davranışları karşısında duran “basın” da DP’nin sert baskısı ile karşılaşınca 1955’te DP’den ayrılanlar olmuş ve bu kimseler Hürriyet Partisi (HP) bünyesinde toplanmış ve çoğalarak ana muhalefet partisi konumuna gelmişlerdir (Albayrak, 2014:302). Bu durum karşısında DP seçim kanununu değiştirerek kendisine karşı birleşmeye yönelik muhalefetin gücünü kırmaya çalışmış ve aynı zamanda parti içi muhalefeti tasfiye etmeyi sürdürmüştür. Bu bağlamda 1958’de yapılması gereken seçimi 1957’ye çekmiştir (Barutçu, 2019: 537).

Seçimin öne çekilmesi Kırşehir için yeni bir fırsat yaratmıştır. Bölükbaşı’nın Kırşehir’in yeniden il yapılması için istifa etmeye hazır olduğunu bildirmesi tutumuna destek vermeyen Menderes (Limoncuoğlu, 2018:150) oyların % 80’i CMP’ye çıktığı için cezalandırıp ilçe haline getirip Nevşehir’e bağladığı Kırşehir’i bu kez (ilçe yapmasından üç yıl sonra) 12 Haziran 1957’de yeniden il yapmıştır⁸ (Keskin, 2019:512-513). Keskin (2019:513) bunun yapılmasında esas sebebin Kırşehirlinin DP’ye minnet duyarak CMP’den ayrılmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. DP’nin bu tutumu karşısında sessiz kalamayan Bölükbaşı kendisini yeni bir siyasi olayın içinde bulmuştur. Kırşehir’in yeniden il yapılması ile ilgili tasarının meclisteki görüşmeleri sırasında Bölükbaşı izin alarak aleyhte bir konuşma yapmış ve dokunulmazlığının kaldırılarak tutuklanmasına doğru gelişen süreç bu konuşma ile başlayarak Meclis koridorlarında devam eden olaylara dayanmıştır⁹. Bölükbaşı meclis kürsüsünde yaptığı konuşma sebebiyle parlamentodan alınıp hapse atılan ilk siyasi kişi olarak siyasi

⁷ 30 Haziran 1954’te bir kanunla Kırşehir’in ilçe yapılması söz konusu olmuştur. Bunun yapılmasının altında seçim yasasının bir ilde en çok oyu alan partinin seçim bölgesinin tüm milletvekillerini alması kaidesinin geçerli olması yatmaktadır. DP bu davranışı ile Kırşehir’deki MP oylarını Nevşehir’deki DP oyları vasıtası ile hükümsüz kılmak istemiştir. Bölükbaşı bunun sebebinin Kırşehir’in MP’yi seçmesi olduğunu bilerek Kırşehir’e kıyılmadığı takdirde arkadaşları ile birlikte istifaya hazır olduklarını bildirirse de bunu engelleyememiştir (Limoncuoğlu, 2018:150).

⁸ Hükümet Kırşehir’in ilçe haline getirilmesinde “ekonomik gelişme içerisinde olan Nevşehir’in bölgenin yeni merkezi haline gelmesinin Kırşehir’in ekonomi göstergelerinin il olarak kalmasını imkânsız hale getirmesini” gerekçe olarak göstermişken (Keskin, 2019:512-513) yeniden il yapılması esnasında bunun tam tersini gerekçe göstermiştir (Limoncuoğlu, 2018:151). Bu kez Kırşehir, “bankalarıyla, geniş çarşı ve pazarlarıyla bölge için bir ekonomi merkezi görüntüsü oraya koyduğu, hububat üretiminde üstün özellikler gösterdiği, hayvancılık ve meyvecilikte geliştiği” gerekçesi ile yeniden il haline getirilmiştir (Keskin, 2019:512-513).

⁹ Kırşehir’in tekrar il yapılması esnasında evvelinde Kırşehir’e bağlı bulunan Avanos, Kozaklı ve Hacıbektaş ile birlikte Bölükbaşı’nın köyü olan Hasanlar Nevşehir sınırlarında bırakılmıştır (Limoncuoğlu, 2018:151). Yeni ilin sınırları belirleyen madde görüşülürken Bölükbaşı söz alarak, “Bir çiçekle yaz olmaz, bu kanunun diğer anti-demokratik kanunların değiştirilmesine bir başlangıç olmasını temenni etmekteyim” demiştir. Ayrıca sınırdaki bu değişime itiraz etmiştir. Bölükbaşı, bu ilçelerin her yönden Kırşehir’e bağlı olduğunu ve Nevşehir’le aralarında yol bile olmadığını belirtmiştir. Bölükbaşı ayrıca Hacıbektaş ve Kozaklı halkının da Kırşehir’e bağlanmak istediğini hatta buranın DP’li muhtarlarının da aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Bölükbaşı DP’li vekilleri vicdanlı olmaya çağırmıştır: “Anadan evlatlarını ayırmayın. Halka hizmet etmek isteyen bir Hükümet böyle mi yapar?” diyen Bölükbaşı’na muhalefet partilerine mensup milletvekillerinin yanı sıra 20 DP milletvekili de destek vermişse de DP bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine tasarının görüşmeleri devam ederken “Bölükbaşı’na Meclis’e hakaret ettiği gerekçesiyle” 3 celse Meclis’ten uzaklaştırma cezası verilmiştir. Bununla da yetinilmeyip “Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik” bir adım atılmıştır. Meclis tatile girmeden bunun gerçekleştirilmesi için işler hızlandırılmış ve böylece Bölükbaşı’nın, seçim süreci başlamadan önce hapse girmesi sağlanmıştır. İddiaya göre Bölükbaşı, Meclis’e yönelik, “Namussuzlar, köpekler” demiştir. DP milletvekilleri bunu iddia etmiştir. Bu nedenle 24 Haziran’da dokunulmazlığı, 247 milletvekilinin oyuyla kaldırılmıştır. 49 milletvekili karşı oy kullanırken (bunların ikisi DP milletvekilidir) 100 kadar milletvekili ise oylamaya katılmamıştır. Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması üzerine İnönü “Kırşehir’in iktidarın istemediği kişileri milletvekili seçmesi nedeniyle ilçe haline getirildiğini ve (...)şimdi ise istenmeyen milletvekillerinin tasfiye edilme amacının güdüldüğünü” belirtmiştir. İnönü, Bölükbaşı’na isnat edilen suçun gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda şüpheleri olduğunu dışa vurmuştur. 2 Temmuz tarihinde reddi hâkim talebi kabul görmeyen Bölükbaşı tutuklanmıştır (Uyar, 2018). Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması ve tutuklanması ile ilgili meselenin ayrıntılı açıklaması için bakınız (Çaylak, 2010:290-320). Bölükbaşı’nın mecliste yaptığı konuşmanın detayları için bakınız (Güner, 2011:16-17).

tarihe geçmiştir. 27 Ekim 1957 seçimlerinde hapiste¹⁰ olan Bölükbaşı Kırşehrli her üç seçmenden ikisinin oyunu alarak yeniden meclise girmiştir (Güner, 2011:16-17).

Bölükbaşı'nın Türkiye'nin üçüncü büyük partisinin lideri sıfatını taşımasına rağmen mecliste yaşanan bir küçük arbede sonrası hapse girmiş olması muhalefette tedirginliğe sebep olmuş ve İnönü'nün CHP'si, Bölükbaşı'nın CMP'si ve Karaosmanoğlu'nun HP'sini birbiri ile yakınlaşmaya ve bazen de bazı konularda birlikte hareket etmeye sürüklemiştir (Limoncuoğlu, 2018:151). Ancak DP yasa düzenleyerek bu tür yakınlaşmalara engel olmayı sürdürmüştür (Uyar, 2018).

Bu katıldığı son seçimde muhalefetin aldığı toplam oyun DP'den fazla olması DP'yi daha da hırçın bir hale getirmiştir. Daha da otoriterleşme anlamında çıkarılan iç tüzükle¹¹ mebusların Meclis içinde konuşmaları dahi sınırlandırılırken mebusların dokunulmazlığının kaldırılması kolay hale getirilmiştir. Her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasaklanması gerçekleştirilirken meclis iç tüzüğü değişikliğinin anayasaya aykırı olduğunu belirten Profesör Kabalı'nın açığa alınması ile üniversite öğrencilerinin sokağa dökülmesi söz konusu olmuş ve bu durum 1960 öğrenci olaylarının başlangıcı kabul edilmiştir (Barutçu, 2019: 537). Kısacası, bu düzenlemelerle birlikte DP, meclisteki çoğunluk gücüne dayanarak, muhalefetin denetleme vazifesini yapmasını engellemiş ve basın üzerinde de daha büyük bir baskı oluşturma yoluna gitmiştir (Albayrak, 2014:305). DP'nin sebep olduğu bu hadiseler entelijensiya ve askeri bir araya getirmiştir. Menderes bu süreçte CMP ve HP'yi yanına çekme girişimleri sergilese¹² de Bölükbaşı bunu kabul etmediği gibi “gelecekte olası bir darbeyi kastederek” bunu önlemek için Menderes'in “anayasal ve insan hakları temelinde bir dönüşüme girişmesi gerektiğini” belirtmiştir (Barutçu, 2019: 537). Bu durum Bölükbaşı'nın demokrasi ve millet sevgisini ortaya koymak açısından çok önemlidir. Çünkü Bölükbaşı orduyu harekete geçirmek ve darbeye meşruluk kazandırmak için bir düşünce beyan etmek ve böylece Menderes'ten kendisine yapılanların hesabını sormak yerine DP'yi demokratik adımlar atmaya çağırmıştır¹³. Öte yandan DP'nin Bölükbaşı'na yaklaşma tutumuna karşı Bölükbaşı'nın verdiği cevap¹⁴ Bölükbaşı'nın amacının, iktidara gelmek ve kaynakları bölüşmek olmadığını kanıtlamaktadır. Ayrıca Bölükbaşı'nın DP'nin

¹⁰ Bölükbaşı, cezaevinden meclise giren ilk milletvekili olmuştur. Milletvekili yeminini pijamalı bir şekilde cezaevinde yapan Bölükbaşı 30 Kasım 1957'de serbest bırakılmış ve 2 Aralık'ta mecliste yaptığı yeminle birlikte yaşanan olaylar nedeni ile meclis oturuma bir gün ara vermek durumunda kalmıştır (Limoncuoğlu, 2018:151).

¹¹ 28 Kasım 1957'de Meclis İç Tüzüğü'nün 27 maddesi tamamıyla değiştirilmiş ve “küçük partilerin CMP ve HP'nin meclis grupları ortadan kaldırılmış, milletvekillerinin TBMM'ndeki konuşma ve davranışlarına kısıtlamalar getirilmiş”tir. Böylece “Bakanlar gerekli gördükleri konularda açıklama yapmama hakkına sahip olacaklar, milletvekili dokunulmazlığı çok daha kolay kaldırılabilir, milletvekilleri daha kolay cezalandırılabilir”tir. Ayrıca milletvekillerine “meclisten çıkarılma ve maaştan kesme gibi cezalar” verilebilecektir. Bununla birlikte yargı tarafından yayınlanmaları yasak edilen konular, meclis tutanaklarında yer alsalar dahi, basında yayınlanamayacaktır (Albayrak, 2014:305).

¹² Menderes Mayıs 1959'da Bölükbaşı'nın davası temyiz aşamasındayken DP'li Orhan Akça'yı Bölükbaşı ile görüşmeye göndermiş ve Akça, Bölükbaşı'na CHP'ye karşı işbirliğini ve CHP'yi kapatmayı teklif etmiştir. Bölükbaşı'nın bunu kabul etmemesi üzerine Kasım 1959'da Bölükbaşı'na 10 ay ağır hapis ve 4 ay İstanbul'da zorunlu ikametgâh cezası verilmiştir. Bölükbaşı bu durumu ses kaydına alsada Yassıada yargılanmaları esnasında kendisinden talep edilmesine rağmen bu kayıtları mahkemeye vermemiştir. 1960 ihtilali sonrasında davanın ilk muhasebesi yapılarak Bölükbaşı'nın ceza aldığı dava yok sayılmıştır. Menderes'in, 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası yapılan Yassıada Mahkemeleri'nin duruşmasında Kırşehir'in ilçe haline getirilme kararının, “fahiş hata” olduğunu ifade etmesi (Güner, 2011:16, 20-21) Bölükbaşı'nın haklılığını bir kez daha kanıtlamıştır.

¹³ Ancak Menderes'in bu konuda anti-demokratik duruşundan vazgeçmemesi ve bunu sürdürmesi üzerine Bölükbaşı DP'nin iktidardan uzaklaştırılmasının vatan meselesi haline geldiğini ve bu hastalıklı partinin Türk siyasetinden kesilmesi gerektiğini belirterek askeri darbeyi “hukuk devleti anlayışını terk eden ve ülkeyi kaosa sürükleyen DP'ye” karşı meşru olarak görmüştür. Çünkü bu hastalıklı durumun sürmesi millete zarar vermiştir. Ayrıca Bölükbaşı darbe sonrasında derhal seçimlere gidilmesini isteyerek, gücün askerde değil millette olmasını önemseydiğini göstermiştir. Bununla birlikte Bölükbaşı darbe sonrası süreçte askerle yakınlaşan İnönü'nün duruşunu doğru kabul etmeyerek kendisini “darbeci anılacak” bir fiile girmekten korumak için askerle mesafeli durmayı (Barutçu, 2019:538) demokrasi ve ahlak açısından önemli görse de bu davranışı sonucunda seçimlerde askerin desteğini yitirmiştir.

¹⁴ Bölükbaşı'nın Akça'ya verdiği cevap Bölükbaşı'nın demokrasiye ve siyasi ahlaka verdiği değerini açıkça yansımasıdır: “Bu teklifi bana yapılmamış sayıyorum. Menderes'e selam söyleyin, biz bu memlekette hiçbir hizmet etmesek bile, bir hizmeti yapacağız. Hiç olmazsa sözüne ve sebatına sonuna kadar güvenilir siyaset adamlarının bu milletin bağrından çıktığını, bu milletin vicdanında istikbalinin bir teminatı olarak yaşatacağız ve buna kararlıyız.” (Güner, 2011: 20).

kendisine yaptığı “CHP’ye karşı işbirliği ve CHP’yi kapatma” teklifine karşı duruş sergilemesi Bölükbaşı’nın milletin menfaatine gördüğü demokrasiye olan saygısını göstermektedir.

Bölükbaşı partilerin birleşmeye gitmesi sürecinde de ilkelerine sadık kalmayı sürdürmüştür. DP’nin birleşmesini engellediği muhalefet partileri Güçbirliği Cephesi’ni (Milli Muhalefet Cephesi) kurarak birlik çağrısı yaparken DP bu süreçte demokratik adımlar atmak yerine Vatan Cephesi’ni (12 Ekim’de Manisa’da) kurmuştur. CHP’nin birleşme çağrısına HP olur verirken (24 Kasım) Bölükbaşı bu durumu “kurdun elinden kurtulup kasaba teslim olmak” olarak değerlendirerek CHP’siz bir Güçbirliği Cephesini savunarak birleşmeyi (Barutçu, 2019:537; Albayrak, 2014:305) DP’deki iç muhalefetten doğan Türkiye Köylü Partisi (TKP) ile yapmayı tercih etmiştir (Kocabaş, 2011:278). Böylece Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’ni ortaya çıkararak Türk siyasi hayatında üçüncü bir güç oluşumu olarak alternatif bir ittifak oluşturmuşlardır (Barutçu, 2019:537). Bu süreçte Bölükbaşı “düşmanımın düşmanı dostumdur” şeklindeki anlayışı siyasi ahlak açısından doğru kabul etmeyerek ilkelerine uygun davranacağını düşündüğü bir parti (TKP) ile yakınlaşmayı tercih etmiş ve böylece halka bir üçüncü yol alternatifi sunmuştur.

Bölükbaşı’nın üçüncü yol alternatifine rağmen bu kutuplaşma (cepheleşme) engellenememiş¹⁵ ve bunun sonucunda iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik giderek artarak çatışmaya dönüşmüştür. DP, on yıl süren iktidarı içerisinde bürokratik ve askeri kadrolarda köklü ve temelli kadrolar oluşturmak suretiyle kendisine yakın bir bürokrasi yaratmıştır. Ayrıca “basın ve yayın organları, yargı kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri ve ekonomi üzerinde” tam manasıyla bir denetim sağlayarak otoriter bir düzen anlayışını uygulamaya koyarak adeta yeni bir Tek Parti iktidarı yaratmıştır. Çok partili rejimin gün geçtikçe otoriter bir tek partili rejime doğru dönüştüğünü gören CHP, 12 Ocak 1959’da XIV. Büyük Kurultayı’ni Ankara’da toplamış ve kurultayda, Türk demokrasi tarihinde önemli bir yeri olan “İlk Hedefler Bildirisi”¹⁶ni kabul ve ilan etmiştir. Bu bildiri bir nevi iktidara ultimatoma niteliği taşımıştır. Bu bildiri DP’nin muhalefetteyken, CHP iktidarına karşı isteklerini içeren “Hürriyet Misakı” ve “Millî Teminat Misakı”ni anımsatmış olsa da “İlk Hedefler Bildirisi”nin daha kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bildiride yer alan bu isteklerin çoğunun, HP ile CKMP tarafından da savunulduğu dikkat çekmektedir (Albayrak, 2014:305-308).

Çatışmaların, ayrışmaların ve bütünleşmelerin yaşadığı bu süreçte Bölükbaşı ve partileri Türkiye (millet) için önemli gördüğü demokrasi ve insan hakları düzenini getirmek için söylem ve gayretini sürdürmüştür. Demokrasi karşıtı otoriter yönetimler ülkede toplumsal ayrışmayı/kutuplaşmayı tetikleyen bir özellik göstermektedirler. Çünkü bu tavırları nedeniyle toplumsal anlaşma zemini bozulmakta ve halkın refahı ve özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Bu durum ise manevi bütünleşmeyi yaralamaktadır. Milliyetçilik ise bu süreçte halkın refahını özgürlüğünde ve toplumun ortak bir zeminde birleşmesinde görmektedir. Bu nedenle Bölükbaşı partilerinin tek başına başlattığı demokrasi, bütünleşme ve özgürlük istekleri on yılın sonunda tüm partilerce istenir olmuş ve bu şekilde de Türk demokrasi tarihine büyük bir katkı sunulmuştur. Ancak bunu iktidar partisinin kabullenmemesi ve otoriter tutumunu sürdürmesi nedeniyle darbe meşru bulunmuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi’nin kansız bir şekilde gerçekleşmesini olumlu gören Bölükbaşı, idamların onaylanmasına ise “karşı duruş” sergilemiştir (Güner, 2011:5-6). Bu süreçte Bölükbaşı, muhafazakâr bir parti olması nedeniyle kapatılan DP’nin muhafazakâr tabanındaki oyları toplayacağını düşünse de Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)’nin kurulması için zemin oluşturulması bu beklentiyi boşa çıkarmıştır. Ayrıca 1961 seçimlerine yoğun bir tartışma ve gözden düşürme girişimleri ile giren CKMP, oyların sadece % 13,9’unu alarak 54 mebus ve 16 senatör kazanmıştır. Bölükbaşı bu durumu CKMP’yi iktidara getirmeme planı olarak değerlendirmiştir (Sanlı, 2019:96; Barutçu, 2019:538-539).

¹⁵ Bu konuda Bölükbaşı DP ve CHP ile ayrı ayrı defalarca görüşüp arabuluculuk yapmak istese de başarılı olamamıştır (Güner, 2011: 20). Dolayısıyla Bölükbaşı millet menfaatine demokratik tutumunu sürdürmüştür.

¹⁶ Bildiri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız (Albayrak, 2014:306).

Seçim sonrasında Bölükbaşı'nın herhangi bir koalisyona girmeyeceğini açıklaması¹⁷ üzerine parti içerisinde muhalefet ortaya çıkmış ve baskılar sonucunda Bölükbaşı 29 arkadaşı ile birlikte CKMP'den ayrılarak yeniden Millet Partisi (MP)'ni oluşturmuştur. Bölükbaşı CKMP'de kalanları, ülkü ve ideallerinden vazgeçerek şahsi çıkarı peşinde sürüklenen kişiler olarak değerlendirmiştir. 1962'deki bu ayrılış sonrasında 1963 yerel seçimlerinde CKMP'nin oyları iyice düşmüştür (Sanlı, 2019:96; Barutçu, 2019:538-539). CKMP, bu süreçte etkinliğini yitirerek küçülse de II. İnönü ve sonrasında Ürgüplü hükümetlerinde koalisyonlara katılarak varlığını sürdürmüştür¹⁸ (Özdemir, 2008:257-258). Bölükbaşı, CHP'nin CKMP ve YTP ile koalisyon kurması durumunu, "orduyu siyasete çekme, orduya dayanan bir iktidar sürdürme ve ülkeyi eski günlerine döndürme" şeklinde değerlendirerek eleştirmiştir (Barutçu, 2019:538-539).

Böylece Bölükbaşı darbe sonrası süreçteki siyasi yaşantısında da yanlış olanın karşısında durmayı ve her türlü demokratik tutuma destek vermeyi sürdürmüştür. Bu bağlamda Bölükbaşı, AP'nin İnönü'yü devirmesi üzerine dört partinin yer aldığı IV. Koalisyon'a dâhil olarak anti-komünist mücadeleye destek vermiştir. Ayrıca TRT'nin CHP kontrolünden çıkarılarak tarafsız bir yayın organı olmasına gayret göstermiştir. 1965 seçimleri sonrasında kısa süreliğine bakanları aracılığı ile iktidara gelen Bölükbaşı'nın MP'si, sonrasında güç kaybetmeye başlayarak 1969 seçimlerinde daha da küçülmüştür. Çünkü AP'ye geçişleri durduramadığı gibi Türkeş önderliğindeki CKMP 'ye kayışlar da engelleyememiştir¹⁹. Ayrıca MP milletvekilleri tarafından da yalnızlaştırılan Bölükbaşı MP'deki konumunun tartışmalı hale gelmesi neticesinde 1973'de partisinden ayrılarak aktif siyasetten ayrılmıştır²⁰ (Barutçu, 2019:538-539).

Bölükbaşı siyasi yaşamı boyunca altı kez tutuklanmış, 7 kez dokunulmazlığının kaldırılması için hakkında soruşturma açılmış ve bir defasında dokunulmazlığının kaldırılması mümkün hale geldiği için hapse atılmış bir lider olarak siyasi yaşantısında ağırlığı ve etkisi olduğunu kanıtlamıştır. 6 Şubat 2002 tarihinde 28 yılı siyasetle geçmiş, 3 siyasi partinin kurucusu ve genel başkanı olmuş birisi olarak 89 yaşında vefat etmiştir (Güner, 2011:26-27). Bölükbaşı makamların geçici olduğunu her defasında dillendirerek gerek söylemi gerekse eylemleri ile Anadolu'nun bağrından kopup gelmiş biri olduğunu her defasında kanıtlamıştır. Yaşadığı onca engellemeye rağmen milletin menfaatini pazarlık konusu yapmamış ve duruşundan/çizgisinden asla taviz vermemiştir. Her defasında karşılaştığı her hadisede siyasi ahlakını korumayı sürdüren Bölükbaşı, bu süreçte bir fırsatçılık peşine düşmeyerek yani askerin kontrolüne girmeyerek ve idamlara destek vermeyerek demokrasi ve insan haklarına verdiği önemi bir kez daha kanıtlamıştır. Bu uğurda elinden geleni yapsa da, kendisine yıllarca eziyet eden Menderes'in demokrasi ve hürriyetin ne kadar önemli olduğunu yaşayarak görmesini engelleyememiştir.

2.2. Bölükbaşı'nın Siyasete ve İktidara Bakışı: Siyasi Kimliğinde Öne Çıkan Düsturları

Bölükbaşı'nın siyaset ve siyasal iktidar olma konusundaki beklentisi Türk siyasi tarihindeki birçok iktidardan farklı seyretmiştir. Onun anlayışında siyaset Anadolu insanının refahını artırmalı, acısını azaltmalıdır, ahlak sınırları çerçevesinde işletilmelidir. Bölükbaşı siyasette tek başına iktidara gelmeyi beklemiştir. Bunu başaramadığında da delillere dayalı bir şekilde muhalefet yapmayı ve Ankara'da olup biteni gittiği meydanlarda insanlarla paylaşarak bir denetim mekanizması kurmayı ilke edinmiştir. Özellikle çok partili hayatın gösterişte değil gerçekte olmasını, demokrasinin işlemlerini, insan haklarının aktif olarak yaşanılır hale gelmesini, adaletin uygulanabilmesini, yargının, yasanın ve

¹⁷ Parti içerisinde CHP ile koalisyona sıcak bakanlar olduğu gibi AP ve YTP ile koalisyona sıcak bakanlar da mevcut bulunmuştur (Barutçu, 2019:539).

¹⁸ 1964'teki kongrede Ahmet Oğuz genel başkan olmuştur. 1965'te ise Ahmet Oğuz'un daveti ile Türkeş ve arkadaşları partiye iştirak etmiştir (Sanlı, 2019:96).

¹⁹ 1965'te Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının partiye katılımı partiyi yeniden canlandırmıştır. Partide genel müfettiş görevi verilen Türkeş dört yılda partiyi kontrol altına alarak yeni ideolojisini yerleştirmeye çalışmıştır. 8-9 Şubat 1969'da Adana'da yapılan kongrede yeni kimliğine uygun şekilde partinin adını MHP şeklinde değiştirerek partinin sembollerini de yeni ideolojiye uyarlamıştır (Özdemir, 2008:257-258).

²⁰ Bundan sonra eski Genel Kurmay Başkanlarından olan Cemal Tural'ın kontrolüne geçen MP devam eden süreçte 1977'de feshedilmiştir. Şu an Türk siyasi hayatında varlığını sürdüren Millet Partisi ise 1992'de kurulmuş olan yeni bir oluşumdur (Limoncuoğlu, 2018:152).

yürütmenin vazifesini layıkı ile yürütmesini, hürriyetin uygulamaya geçmesini istemiştir. Bu konuda Bölükbaşı'nı daha iyi tanıyarak anlamak ve ideolojik bakışını çözümleyebilmek için “siyasete ve iktidara olan bakışını, bu bakışa etki eden özelliklerini ve son olarak siyasi kimliğinde öne çıkan düsturlarını” incelemek gerekmektedir.

Bölükbaşı, Orta Anadolu'nun kültüründe yetişmiş ve Batı demokrasisi başkentlerinden biri olan Paris'te yükseköğretimini tamamlayan biri olarak, geleneksel kültür ile Batı kültürünü benliğinde harmanlamış bir liderdir. Bölükbaşı'nın siyaset sahnesinde var olmasını sağlayan başlıca özellikleri ise “güleryüzlü oluşu, hazırcevaplık yönü, nüktedanlığı ve doğduğu toprakların öz kültüründen kopmaması” şeklinde sayılabilir (Kılınç, 2018:1245). Güner (2011:8), Bölükbaşı'nın Cumhuriyet Türkiye'si'nin en iyi kürsü hatiplerinden birisi olduğunu, konuşmalarını genellikle doğaçlama yaptığını ve belgelere dayanarak konuştuğunu, kürsüye bavullar dolusu evraklarla çıktığını belirtmektedir. Bu konuşmaları ile halkla bütünleşen Bölükbaşı, yazarın belirttiği üzere “konuşmaları sırasında halkı da içine katarak sohbet eder gibi nutuk söyler, halkın dilinden, gönlünü ve yüreğini de katarak konuşur, halkın dikkati dağıldığında hemen konuyu değiştirerek sohbet ortamına halkı çeker ve konuşmalarında kelimeleri renkli seçer ve fikirlerini berrak bir şekilde aktarmakla birlikte hazırcevap bir yapı arz ederdi. Sözüne hiç esirgemeyen Bölükbaşı Türkçeyi bir aşk üslubuyla sever ve konuşurdu (Güner, 2011:8). Barutçu (2019:540), Bölükbaşı'nın keskin zekâlı, cesur ve sert üsluplu biri olması bir yana bırakıldığında onun uzun siyasi yaşamı boyunca bir iktidar olma gayreti gütmekten ziyade sadece muhalefet yapmak üzerine eğilen bir siyasi anlayışı benimsediğinin söylenebileceğini; ayrıca onun karşı söyleminin köşeye sıkıştırarak nakavt etme yönünde şekil aldığını belirtmektedir.

Bölükbaşı, Türkiye'de “siyasetin popülerleşmesi”ne ve popülist siyasetin oluşmasına katkıda bulunduğu gibi okuma yazma oranının düşük olduğu 1950'li yıllarda başkentte olup bitenleri Anadolu'ya taşıyan bir kimse olarak bilinmektedir. Meclis tutanağı, belge, evrak, gazete kupürü okuyarak, siyasi olayları ve iktidar politikalarını fıkralarla ve popüler benzetmelerle halka sunarak anlatmıştır. Bölükbaşı'nın siyasi dili “halkı yüceltme, gerçek halkı temsil etme, kahramanlık, cesaret, meydan okuma vb. gibi” popülist motiflerle yüklü olmuştur. “Siyasi iktidarları”, halktan uzaklaşmaları, “siyasileri” ise hırs, ikbal ve menfaat peşinde koşmaları ile eleştiren Bölükbaşı, iktidarı ve genel olarak siyaseti bir “şer kaynağı” olarak göstermiştir. Bu nedenle Bölükbaşı, Türk siyasi yaşamında iktidarlara güvenmeyen, onlardan şikâyetçi olan inatçı ve müzmin bir muhalefet anlayışının simgesi olarak görülmüştür (Saygılı, 2010).

Bölükbaşı'nın siyasette inandığı ilkelerden asla ödün vermeyen bir yapı arz ettiği görülmektedir. Bu nedenle de iktidara gelemediği söylenebilir. Siyasette dönemin koşullarına göre şekil değiştirmedeği veya değişmek istemediği ifade edilebilir. Yaptığı konuşmalar sebebiyle birçok kez mahkûm olmuş ya da soruşturma geçirmiştir. Kurduğu siyasi partiler her ne kadar bölgesel egemenlik göstermiş olsa da dönemin koşullarında Türkiye siyasetine yön veren partiler olduğu da bir gerçektir (Kılınç, 2018:1246). Bu süreçte Bölükbaşı, hürriyet, fazilet ve rejimin geleceği hususlarında çok hassas bir vaziyet aldığı gibi hitabet yeteneği ve kuvvetli hafızası ile yaptığı konuşmalarla, kitleleri derinden etkileyen bir özellik taşımıştır (Çaylak, 2010:566).

Bölükbaşı, yola çıktığı kişilerin kendisini kandırmamasını arzu etmiş ve onlarla birlikte bir şeyler başarma amacı gütmüş olsa da bu böyle olmamıştır. Siyaset sahnesinde “ünlü yaptığı ve milletvekilliğine aday olarak aldığı” adaylarını notere götürerek onlardan “milletvekili olduklarında başka partiye geçmeyeceklerine” dair senet almış olsa da yine de partiden ayrılmalar gerçekleşmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Bölükbaşı “... Bu rejimin en talihsiz tarafı, kendisini bir mal gibi siyaset pazarında satan birçok bedbaht insanın, bu milletin siyasi hayatında rol almış olmasıdır” şeklinde (Donat, 2005) değerlendirmesi ile siyaset sahnesinin millet menfaatini kovalamaktan ziyade bir kazanç pazarı olduğunu işaret etmiştir.

Kendisi ise siyasi yaşamında defalarca hapis haneye girerek ve büyük çileyle sıkıntılar yaşayarak siyasal hayatın gidişatına ve Türk demokrasisinin kurumlaşmasına katkı sağlayan birisi olmuştur. Millet için bu denli gayret gösteren Bölükbaşı, sabırla muhalefet görevini sürdürse de 27 Mayıs'tan sonra iktidar sırasının kendisine geldiğini düşünmüş ancak darbe sonrasında siyasal koşulları ve MBK

yönetiminin kendisine itimat etmiyor olması gibi gerekçelerle hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bunun yanında, darbe sonrası süreçte parti içinde kendisine dönük muhalefet eden “güçlü şahsiyetlerin” ve “onun karizması ve siyasal ağırlığıyla milletvekili ve senatör olan MP’lilerin”, Bölükbaşı’nın arkasında “ihanet pazarlıkları” tertiplemesi sonucunda partiyi terk etme kararı almıştır. MP içinde ortaya çıkan kaynaşma ve istifalarda, “tartışma kabul etmeyen ve partilileri kendi otoritesi altına almak isteyen kararlı ve emrivakiden hoşlanan” bir özelliğe sahip olan Bölükbaşı’nın bu yapısının da esasında milletvekillerinin kararları üzerinde etkisi olsa da özellikle 1965 seçimleri sonrasında, MP’li milletvekilleri ve senatörlerin vefasız istifaları Bölükbaşı’nı siyasal yaşama dair çok olumsuz düşünceler içine girmeye itmiş ve bu ihanetler nedeni ile adeta siyasete küserek, aktif siyasetten çekilmiştir (Çaylak, 2010:566). Aktif siyasetten ayrıldıktan sonra da vatan sevdası uğruna ülke sorunlarına sırtını dönmemiştir. Ölümüne kadarki süreçte de MP ile uyum içinde olan MHP’nin siyasi mücadelesinde var olmaya devam etmiştir (Kılınç, 2018:1246).

Bölükbaşı’nın buraya kadar özetlenen *kişisel özellikleri, siyaset ve iktidardan beklemedikleri* onun, siyasetin nimetlerinden ya da koltuğun avantajlarından yararlanmak istemeyen, bundan ziyade milletin menfaatine olana yönelen bir muhalefet anlayışını önemseydiğini/benimsediğini göstermektedir. Ancak Bölükbaşı’nın ideolojik bakışını belirleyebilmek ve bu ideolojik duruştaki milliyetçiliği değerlendirebilmek için onun “*siyaset sahnesinde benimsediği düsturlarını*” incelemek gerekmektedir. Bu açıdan onun “*demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, bireysel özgürlük, hürriyet, adalet, ekonomi, laiklik, din, ahlak*” gibi hususlardaki bakışına yönelik bir inceleme yapmak hedeflenmektedir/gerekmemektedir.

Bölükbaşı Avrupa’yı da görmüş bir siyasi lider olarak “*din ve laiklik*” konusunda farklı bir bakış açısını benimsemiştir. MP, din ve devlet işlerinin ayrı olmasını programında ifade etse de bu belgede “laiklik” kelimesini doğrudan kullanmamıştır. MP, din işlerinin devletten ayrı ve özerk bir örgüt tarafından yürütülmesini istemiştir. Parti dini toplulukların örgütlenmelerine müsaade edilmesini istemiş ve bu bakış açısıyla devleti laiklik anlayışından farklı bir anlayış benimsemiştir. Dolayısıyla MP laiklik anlayışını vicdan özgürlüğü üzerine oturtmuştur. MP dinin devlet aleyhine ve devletin din aleyhine hâkim bir pozisyona geçmesini istememiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılmasıyla din hayatı ve din kuruluşlarının devletle alakasının kalmamasını arzu etmiştir. MP bu görüşünü “uygar dünyada geçerli olan laiklik anlayışının bu olduğu” şeklinde ifade ederek bunun dışındaki bakış açılarının “devletleştirilmiş bir dini hayat olduğunu” belirtmiştir (Onak, 1993:57-58).

Laiklik anlayışı farklı olan MP din işlerinin cemaatlere bırakılmasını, ancak ilk ve ortaöğretimde din derslerinin bulunmasını, üniversitelerde İlahiyat Fakültelerinin kurulmasını istemekle birlikte din derslerine katılım konusunda öğrencilerin reşit olana dek aile reislerinin iradesine tabi olmasını istemiştir. Devletin resmi laiklik anlayışına kıyasla oldukça farklı bir laikliği benimseyen parti dini hayatı düzenleyen kanunların da kaldırılmasını istemiştir. Bu tür kanunların vicdan özgürlüğüne aykırı olduğunu belirten MP bu kanunların aynı zamanda anti-demokratik olduğunu düşünmüştür. Devletleştirilmiş bir dini hayatı, özgürlük rejimlerine aykırı kabul etmiştir (Çaylak, 2010:109). CMP ise laiklikle ilgili olarak, laikliğin hiçbir vakit din düşmanlığını ifade etmediğini, din ve devlet işlerinin birbirinden ayırmak gerektiğini, din ve vicdan hürriyetinin diğer hak ve hürriyetler gibi mukaddes kabul edilmesi gerektiğini ve bunun teminat altında tutulması gerektiğini ifade etmiştir (Onak, 1993:106).

Onak (1993:54), MP’nin Atatürk devrimlerine karşı çıkmayan ancak geleneksel/muhafazakâr gruplara hoş görünmek niyetinde olan ve dinsel tepkiyi örgütlemek amacı güden bir parti olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca muhafazakârlığı ilerlemeye engel görmeyen parti, yeni bir tez ortaya atarak Kemalist devrimciliğin işlevini tamamladığını ve Türk milletinin kendi kendisine dönmesi gerektiğini belirtmiş ve kendisini yeni devrin ilk işaretçisi olarak görmüştür. MP’nin programına bakıldığında İslami ve muhafazakâr görüşün önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Partinin toplum nizamını sağlamada “ahlak, itikatlar, gelenekler”in varlığını tanıdığı gibi bunların devlet nüfuz alanı dışında kaldığı belirtilmiştir. Geleneklerin sosyal hayattaki tesir ve önemine dikkat çekilerek partinin “din kurumu ile milli ananelere hürmetkâr olduğu” belirtilmiştir (Onak, 1993:54-55).

MP, din hürriyetini hem tarihi ve sosyal bir ihtiyaç olarak görmüş hem de toplumun ahlaki değerlerini koruma aracı olarak kabul etmiştir (Karpat, 2010:356). Karpat (2010:509), sinesine aşırı dindar ve sağcı unsurları topladığı itham edilse de MP'nin, din karşısındaki tutumunun, "aşırı siyasi akımlar arasında ılımlı bir cephe olarak görülmesi gerektiğini, milli kurumlara ve geçmişe karşı saygılı olduğunu", ancak "hilafet, çok eşlilik, Arap harfleri ya da çarşaf gibi" eski kurum ve adetleri istememesi sebebiyle de devrimci bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Güner (2011:6) ise, Bölükbaşı'nın "Allah'a ve İslam'a imanının tam olduğunu, gösteriş yapacak bir dindarlık sergilemediğini, mutlak ahlak sahibi bir kimse olduğunu, her koşulda inançlarını savunduğunu, siyasi hayatında kırılma ve kopma dönemlerinin hep ahlaki değerleriyle çatışan bir gelişme sebebiyle gerçekleştiğini" bildirmektedir.

Bölükbaşı, "*ahlak*" konusuna da ayrıca ehemmiyet vermiştir. Bölükbaşı asıl üstünlüğü, "*ahlak anlayışı*"nda göstermiştir. Bütün siyasi hayatı boyunca, siyasi menfaat uğruna asla ilkelerinden taviz vermemiştir (Güner, 2011:26). Bölükbaşı siyaset hayatı boyunca edindiği tecrübeyi "vefa ve sadakatin olmadığını, sırta taşınanların akrep misali sokarak yolda bıraktığını, dost gördükleri ve makam sahibi yaptıklarından darbe yediğini, defalarca ihanetle karşılaştığını ifade eden sözleriyle" aktararak siyasetin ahlaki olmasını beklediğini göstermiştir. Bu hususta Bismark, Eflatun, Aristo'nun sözlerinden örnek verirken bugünkü koşullarda siyasetin Machiavelli'nin ruhunda her türlü ahlaksızlığı dışa vurma şeklinde görüldüğünü belirtmektedir. Bölükbaşı Türkiye'deki siyasetçilerin yanında Makyavel'in çiraklık bile yapamayacağını belirterek Türkiye'de siyasi ahlakın daha kötü durumda olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca kendisinin siyaset anlayışını: "Biz siyaseti, milletin refah ve saadeti için yapılan, doğruluk ve ahlak esaslarına dayanan bir faaliyet olarak kabul ettik ve siyasette ahlak dışı hareketleri mubah sayan zihniyetle bir ömür boyu mücadele ettik" şeklinde açıklamıştır (Çaylak, 2010:566-570).

Öte yandan Bölükbaşı siyasetten ayrıldıktan sonra yazdığı şiirlerde de bir seraba inanarak aradığı siyaseti bulamadan bir ömrü heba ettiğini ifade etmiştir. Aynı şiirlerde hürriyet aşkına yollara düştüğünü ancak Leyla'nın bir pula kendisini feda ettiğini ifade ederek bu çabadan dönmenin de ayrı bir dert olduğunu belirterek sonuna kadar direndiğini işaret etmiştir. Bir Ferhat gibi koştuğu siyasetin/Leyla'nın esasında bir şeytan olduğunu ve ondan nefret eder hale geldiğini bildirmiştir. Ayrıca yine bir başka şiirinde milletin rahat yüzü görmediğini ve bu duruma çok büyük bir üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı hatıralarını anlattığı -28.01.2002 tarihli Sabah gazetesinde-Hulusi Turgut'a siyasetten nefret eder hale geldiğini şu demeçle ortaya koymuştur (Çaylak, 2010:566-570): "9 Eylül 1973 günü siyasete veda ettim. Sebebini sorarlara, şunları söyledim: "Yüzünde, göz izi yok sanarak, siyaset denilen Leyla'ya gönül verdim. Sonradan anladım ki, benden önce, kırk bin kişinin nikâhından geçmiş". Biliyorsunuz ben milleti bu milleti severim. Bilirim ki, bu millet de beni sever. İkimizin bu hali, birbirini sevip de, evlenemeyen oğlanla kızın kaderine benziyor (Çaylak, 2010:570)". Bölükbaşı'nın kendisini bu millete borçlu hissettiğini değerlendirdiği şu sözleri ise onun siyasi ahlakını ve siyasetten beklentisini ortaya koymaktadır: "Ben Anadolu'nun boz toprağının uşağıyım. Sarayım çalı dibidir. Siyasette davam, hayattan nasibini almamış, benzi sarı ve boynu büküklerin davasıdır (Saçaralp, 2019)".

Bölükbaşı'nın değerlendirilmesi gereken diğer bir alan da "*ekonomi*"dir. MP programında ekonomik anlamda özel sektörün girişimciliğinin ve liberalizmin savunulduğu ancak ekonominin dengesinin bozulması durumuna karşı devletin düzenleyici işlev ortaya koyabileceği belirtilmiştir (Onak, 1993:56). CMP programı ise MP programındaki aynı hususları tekrar etmekle birlikte gerektiğinde memleketin kalkınması için büyük alt yapı yatırımlarını yapma konusunda, özel sektörün gücünün yetmemesi halinde devletin görev üstlenebileceğini belirtmiştir (Onak, 1993:107). MP ekonomi anlamında bireysel mülkiyeti esas almakla birlikte ılımlı/mutedil liberal bir inancı benimsediklerini, ancak liberalizmi "bırakınız yapsınlar" şeklinde kabul etmediklerini, bu hususta tekellere, sermayenin yapabileceği haksızlıklara ve aşırı kar arzusuna karşı olduklarını, bu anlamda devletin müdahalesinin gerekliliğini, sosyal adaleti desteklediklerini, aşırı devletçiliğin karşısında olduklarını belirtmiştir (Çaylak, 2010:106).

Ancak MP'nin ideolojisine ekonomik bir içerik kazandıramadığı, endüstri ve ticaret burjuvazisi ile ters düşen bir söylem ortaya koyduğu, parti kurucularının yaşlı olması sebebiyle her şeye itiraz eden bir tutumu takınmalarına bağlı olarak milletle bütünleşemedikleri, siyasi tarihin en yerli partisi olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir (Çaylak, 2010:110). Bu bağlamda MP, DP'nin iktisadi politikasının Amerikan yardımlarından faydalanılan alanlar dışında başarı kaydedemediğini belirtmiştir (Karpat, 2010:509). Ayrıca partinin yöneldiği hedef kitlenin genel itibariyle az tahsilli, sentez yönü zayıf, demagojik sloganlardan çabuk etkilenen kişilerden oluştuğu ve bu kimselerin genel itibariyle kudretli bir devlet mekanizmasına sahip olmak istedikleri, piyasa tekelleri ve sendikalardan ürkütükleri, devletin uygun bir özgürlük ve geleneği koruyan bir yapıda olmasını bekledikleri ve bu partinin türevleri ile birlikte kapitalist sistemin gereklerine uygun davranmadığı için geleceğe taşınmadığı ifade edilmektedir (Onak, 1993:54-55). Bu anlamda liberal ekonomik yatırımlar desteklenmekle birlikte piyasayı tamamen serbest piyasa koşullarına terk etmeyi doğru kabul etmeyen bir müdahaleci korumacılık ifade edilmiştir. Toplumun ekonomik gelişmelerden zarar görmesini önlemek adına ve sosyal adalet adına bir bakış sergilemiştir. Sosyal adaleti önemsedikleri gibi sermaye ile çok yakın bir ilişki gerçekleştirememişlerdir.

Bölükbaşı Türk siyasi hayatında özellikle “*demokrasi*” konusuna ayrı ehemmiyet vermiştir. Bölükbaşı'nın uzun yıllar süren gayretleri, “Türkiye’de demokrasi bilincinin aşılması ve yerleşmesinde ve demokratik devlet nizamı fikrinin gelişmesinde” etkili olmuştur. Bölükbaşı, bilhassa Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinde muhalefet olgusunun yerleşmesinde büyük bir görev üstlenmiştir (Güner, 2011:26). MP, fiili hayatında “CHP ve DP”yi iki partili sistemin birbirinden farkı olmayan (muvazaa) partileri olarak değerlendirmiş ve karşılarında durmuştur. Bu iki parti arası farkların ise bir göz boyamayı ifade ettiğini düşünen MP bu danışıklı dövüşün Türk milleti için zararlı sonuçlar doğuracağını düşünen bir anlayışı benimsemiştir (Limoncuoğlu, 2018:147-148).

MP, programının birinci maddesinde “Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına” bağlı bulunduğunu belirterek insanların doğal ve vazgeçilmez özgürlüklerine dayanan bireyselci klasik demokrasiyi esas aldığını ifade etmiştir. Parti ayrıca demokrasi anlayışının Batı demokrasilerine dönük olduğunu, bir zümre ya da sınıfın hâkim olduğu Doğu demokrasilerine karşı olduğunu, Anayasanın hakiki demokrasiye uygun olmayan maddelerinin kaldırılması gerektiğini, CHP'nin Altı Ok'unun devletin ana vasfı haline getirilmesinin doğru olmadığını ve bu maddenin kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (Çaylak, 2010:106). Dolayısıyla MP programı demokrasiyi kişi hak ve özgürlüklerini koruma altına alan Batı demokrasileri şeklinde anlayarak totaliter özellikler taşıyan Doğu demokrasilerini reddetmiştir (Onak, 1993:56). Bu anlamda komünizm aleyhtarı olduğunu belirtmiştir. CMP'nin tüzüğü ise benzer şekilde, parti amacının gerçek demokrasiyi kurmak olduğunu ve bu yapıldığında Türk milletinin refah ve mutluluğunun sağlanabileceğini belirtmiştir (Onak, 1993:107).

Bölükbaşı'nın partileri “*insan haklarına, bireysel özgürlüklere, hukuk devletine, hürriyete ve adalet*e” de önem vermiştir. CMP programın 3 ve 4.maddesinde yeni kurumların anayasaya dâhil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunlardan önemli bir tanesi Birleşmiş Milletlerin yayınladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer alan hak ve özgürlükler iken bir diğeri kanunların anayasaya uygun olup olmadığı hakkında dava açma hakkı elde edilmesidir. Bu anlamda CMP'nin parti programında belirtilen önemi bir amacı “Türkiye’de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet düzeni kurmak” olarak belirtilmiştir Ayrıca “mahkeme özgürlüğü, hâkim teminatı, siyasi partilerin anayasada tanımlanarak teminata bağlı kuruluşlar olarak kabullenilmesi” de buna dâhil edilmiştir (Onak, 1993:106-107).

MP programında ise “ikinci meclisin kurulması gerektiği, bireysel haklara getirilen sınırlamaların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir yüksek mahkemenin kurulmasına ihtiyaç olduğu, mülkü kamulaştırılan bireyin mahkemeye başvurma hakkının olması gerektiği, köylülere toprak ve tarım aracı dağıtılacağı” ifade edilmiş ve “işçilere grev hakkı” tanınmıştır. Öte yandan bireycilik de kuvvetle savunulmuş ve şahsi faaliyetlerin halkın faydasına olacak şekilde işletilmesi ve adaletin sağlanması temelinde işletilmesi istenmiştir. MP, özgürlüğün ve siyasetin ahlaka uygun şekilde sürdürülmesini, bireysel hakların korunması için güçlü bir teminatlar sisteminin geliştirilmesini istemiştir. Ayrıca

bireye klasik demokrasinin tanıdığı tüm özgürlükleri tanımıştır. Birey hakkı toplum hakkından ayrı tutularak kamu yararı karşısında birey hakkının da korunulması gerektiği belirtilmiştir. Halkçılığın vatandaşın tümünü kapsadığı ve sınıf farklılıklarını reddettiği ifade edilmiştir. Devrimciliğin ise atılan adımların gericiliğe yer bırakmadan, anane ve millet iradesine uygun, ihtiyaca cevap verecek şekilde ancak toplumu zorlamayan ve geleneklere aykırı olmayan bir gelişme şeklinde gerçekleşmesini istemiştir. MP tüzüğü ise “sürekli başkanlığın” kabul edilemeyeceğini belirterek lider tahakkümüne karşı tedbir almayı önemsemiştir²¹ (Onak, 1993:56-59).

Bölükbaşı adalete, hukuka ve özgürlüğe verdiği önemi konuşmalarında hep göstermiştir. Bu konuda DP'nin konuşma hürriyetini kısıtlayan kararına karşılık olarak Bölükbaşı: “Konuşma devri kapandı, bakışma zamanı başladı. Bunun da yasak edilmesinden önce bari birbirimizi iyice süzelim” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Bölükbaşı: “Köye çeşme getirdiler amma adalet, müsavat ve hürriyet çeşmelerini kuruttular” şeklindeki ifadesi ile (Saygılı, 2010) DP ile sorunun “sunduğu hizmetten ziyade” insana değer veren özelliklerin ortadan kaldırılması olduğunu belirtmek istemiştir. Bu konuda diğer bir örnek ise 1954 seçimleri evvelinde DP'nin CHP mallarına el koymak için kanun çıkarmak istemesi hadisesidir. Bölükbaşı buna karşı çıkararak adaletin gereği olarak bu konuda yargının yetkili olduğunu, ancak böyle adil olunabileceğini belirtmiş, mal meselesinin siyasal bir tehdit silahı olarak kullanılmasına karşı çıkararak şunları söylemiştir” (Uyar, 2018): “Müsadere için hazırlanan kanun tasarısı Demokrat milletvekillerinin müdafaası için namus yemini ettikleri Anayasa'ya, insan haklarına ve medeni devlet telakkisine tamamen aykırıdır. Anayasa ve hukuki prensiplere hürmet etmeyen bir ekseriyet hâkimiyeti bir başlı istibdat yerine kaim olmuş, birkaç yüz başlı istibdattan başka mana ifade etmez. Bu itibarla kime karşı yapılırsa yapılsın, hürriyet ve demokrasi ideallerine bağlı hiçbir vatandaş böyle bir hareketi tasvip edemez.”

MP her zaman olmasa da yaptıkları ve konuştukları ile zaman zaman DP ve CHP'de etkili olabilmıştır. MP'nin mevcudiyeti bir zaman sonra, DP'yi özellikle bazı ekonomik ve kültürel sorunlarda daha ihtiyatlı bir tutum sergilemeye zorlamıştır. Halk Partisi ise MP'yi amansız eleştirilerde bulunan ve hükümet siyasetinde köklü değişiklikler yapılmasını isteyen bir hasım olarak görse de aynı zamanda - muhalefeti parçaladığından- Demokratlardan gelebilecek saldırıları hafifletmeye yarayan bir unsur olarak görmüştür (Karpat, 2010:308). Her ne kadar MP'nin kurulması İnönü'nün mevkiini sağlamlaştırmaya katkı sağlayacak şeklinde yorumlansa da ve buna bağlı olarak MP'nin kimi zaman solculukla kimi zamanda sağcılıkta itham edilmesi söz konusu olsa da MP'nin amacının, “halk tarafından halkın yararına denetlenen bir idare kurmak” (Karpat, 2010:327) olduğu dışa yansıyan uygulamasında/fiiliyatında görülmüştür.

Bölükbaşı “basın hürriyeti”ne de çok ehemmiyet vererek ve Amerikan anayasasının mimarlarından olan Thomas Jafferson'un sözlerini paylaşarak “basın hürriyeti olmadığına kabile devleti olunacağını, basın hürriyeti olduğu vakit o ülkede parlamento kurulabileceğini, adaletin tesis edilebileceğini, seçimlerin adilce yapılabileceğini, suiistimallerle mücadelenin mümkün olabileceğini, vatandaşların haklarını elde edebileceğini” ifade etmiştir. Bölükbaşı Tek Parti Döneminde basının bastırıldığı gibi DP döneminde de bu yönde bir otoriterleşme olduğunu ifade ederek: “ibret alınmadığı için tarih tekerrür ediyor sözünü hatırlamamak mümkün değildir” (Akyol, 2020) şeklindeki sözleriyle Türkiye'de sistemin aynı Tek Parti Dönemindeki gibi işlediğini ifade etmiştir.

Bölükbaşı benzer şekilde bu tutumun asker tarafından sürdürülmesine de karşı olmuştur. 1980 askeri müdahalesi sonrası darbeci çevreler dolaylı olarak Bölükbaşı'na, Kurucu Meclis üyesi olmasını teklif etseler de Bölükbaşı bu teklife şu cevabı vermiştir: “Benim yiğitlerim, bozkurtlarım şu an esaret altındadır. Onları esir kılan iradenin kuracağı mecliste görev almam asla düşünülemez. Kimden gelirse gelsin böyle bir teklifi ret ederim” (Güner, 2011:5-6). Bununla beraber Bölükbaşı Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olmasına nasıl karşı çıkmışsa aynı şekilde Cevdet Sunday'nin da Cumhurbaşkanı olmasına karşı çıkararak “Bu memlekette Cumhurbaşkanı olmak için Harp Okulu mezunu olmak gerekir” (Güner, 2011:23) ifadeleri ile askerin devletin en başındaki kurumda bir bekçi gibi durmasını halkın demokrasi özgürlüğünün zedelenmesi olarak görmüştür.

²¹ MP'nin Bölükbaşı liderliğinde sürekli hale gelen bir lider partisine dönüşmesi dikkat çekicidir (Onak, 1993:59).

İlerleyen yıllar Bölükbaşı'nı haklı çıkarmıştır. 1980 Darbesi sonrası gerçekleşen Anayasa'da Bölükbaşı'nın savunduğu pek çok kurum yer almıştır (Güner, 2011:7). Kendisi siyasette aktif olarak bulunduğu dönemde bunları kendi elleri ile gerçekleştiremeye de ölmeden evvel hayalini kurduğu kurumların inşa edildiğini görmüştür. İlginç olan ise bu kurumların demokrasiyi yönetme fırsatı olan seçilmişlerce değil darbe ile demokrasiyi durduranlar tarafından gerçekleştirilmesidir. Bölükbaşı demokrasiyi halkın elinden alan zihniyetin yanında olmadığı gibi fiilleri ile her defasında esas derdinin yönetimde olmak olmadığını ve muhalefet etmeyi daha önemseydiğini göstermiştir. "Demokrasi", muhalefet olgusuna ve onun yaptığı denetimin başarısına bağlı olduğundan Bölükbaşı için muhalefet yapmak ve her kürsüye çıktığında kanıtlara dayanarak konuşmak çok önemli olmuştur. Dolayısıyla "muhalefeti" karalama ve iftira olarak değil, delillerle ispat ederek çözüm sunmak olarak algılamıştır. Bu anlamda çok partili hayatı gerçekten yaşamayı ve muhalefetin gerçekten milletin kaygılarını paylaşmasını istemiştir. Otoritenin reddedilmesi, tahakkümün bitmesi ve halkın özgürlüğünün temin edilmesi istenmiştir. Bu anlamda Bölükbaşı'nın siyaset anlayışında "demokrasi, hürriyet, hukuk devleti, insan hakları, bireysel özgürlük, adalet, doğruluk ve ahlak" önemli olduğu gibi "laiklik-din ve ekonomi" de önemli olmuştur. Siyasi hayatı bunları düstur bilip gerçekleştirmek üzere geçmiş olan Bölükbaşı yaşadığı hadiseler karşısındaki tutumu ve konuşmaları ile bunu fiiline yansıtarak sürdürmüştür. Onun siyasi ahlakı temel alan duruşunda amacı "siyasette bir dava duruşunu benimseyerek esnemediğini bunu gerçekleştirmeye yönelmek" olmuştur. Siyaseti milletin refah ve saadeti için bir araç olarak görmüş ve bu sebeple siyasete atılmıştır. İnsanların küçük menfaatler için millet menfaatinden vazgeçtiklerini her görüşünde ve her vefasızlığa uğrayışında âşık olduğu siyasetin hayal ettiği gibi olmadığını görmüştür.

3.OSMAN BÖLÜKBAŞI'NIN MİLLİYETÇİLİĞİ: LİTERATÜRE, DEMEÇLERE VE FİİLİ DURUMA DAİR BİR İNCELEME

Milliyetçilik, bir ideoloji olarak birçok tipolojiye bürünerek birçok farklı ideoloji ve görüş ile birlikte hareket edebilen ve dünyada birçok değişikliğe sebep olmuş önemli bir ideoloji olmasının yanı sıra hangi parti bünyesinde var olursa olsun siyasi liderler tarafından daima ihtiyaç duyulan ve zamanı geldiğinde kullanılması ile oy getirisi olan, milletleri bir araya getirebilen ve insanları harekete geçirebilen önemli bir ideolojidir.

Muhafazakârlık ise Türkiye'nin kültürel özelliklerine ve Müslümanlık dininin yaşanmasına dair düzenlemelerin yapılmasına yakın bir ideoloji olması ile birlikte Türk insanı için önemli olan, ancak dünyada birçok çeşidi olan ve uygulamaları birbirinden çok farklı olan bir ideolojidir. Türkiye'de muhafazakâr olunması ciddi bir oy potansiyeli anlamına gelirken muhafazakârlığın dine yakınlığı ifade etmesi durumunda irtica veya gericilik gibi karalamalarla karşılaşılmasının yanı sıra Cumhuriyetin değerlerine ve inkılaplara aykırı davranma riskini ortaya çıkarması yönü ile ülke içerisinde darbelere, ayaklanmalara ve dolayısıyla kaosa sebep olabilmektedir.

Dolayısıyla hem muhafazakârlık hem de milliyetçilik karmaşık ifadelerdir. Bu nedenle Osman Bölükbaşı'nın milliyetçiliğini açığa çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada muhafazakarlıkla yakın ilişkisi olan milliyetçiliğin ne olduğunun kısaca değerlendirilmesi ve tipolojik olarak da kısaca özetlenmesi aşağıdaki başlıklar altında yapılacak değerlendirmelerin anlaşılır olması açısından gereklidir. Smith (2013:20), milliyetçiliği, "milleti kaygılarının merkezine yerleştiren ve onun iyiliğini çoğaltmaya çalışan" bir ideoloji olarak değerlendirmektedir. Milliyetçilik, millet olma gayretleri için bir rehber ve birleştirici güç kaynağı olarak tanımlanabilmektedir. Modernleşmenin ve ileri bir millet olmanın diğer adı olarak da ifade edilen milliyetçiliğin adalet ve barışı getiren bir faaliyet yönü de bulunmaktadır (Kedourie, 1971: viii -viii). Milliyetçiliğin "kayıp tarih ve edebiyatları kurtaran, kültürel yenilenmelere ilhan veren, kimlik krizine çözüm getiren, topluluğu ve toplumsal dayanışmayı meşrulaştıran, tirana karşı direniş yaratan, halk egemenliği ve kolektif seferberlik idealine sahip olan, kendi gücüne dayalı bir ekonomik gelişmeye kaynaklık eden" özelliklere sahip olması onu önemli bir ideoloji haline getirmektedir (Smith, 2009:37). Bu sebeple bu çok yönlülüğe bağlı olarak, milliyetçilik sağcılar için, "birliği ve istikrarı teşvik etmek" için kullanılırken, solcular milliyetçiliği "yurttaşların refahının geliştirilmesi" için kullanılmaktadırlar (Baradat, 2012:62).

Milliyetçilik bu çok yönlülüğü ile birçok ideoloji ile temasa geçip ilişkili hale gelebilmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik tipleri denildiğinde literatürde çok farklı sınıflandırmalarla karşılaşılmaktadır (Turan, 2022: 51-55). Ancak çoğunlukla Heywood'un tasnifinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Heywood (2013:173-183)'un kabul gören milliyetçilik tipleri: "liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, yayılcı milliyetçilik, sömürgecilik karşıtı ve sömürgecilik sonrası milliyetçilik" şeklinde sıralanabilir²². Ancak isim benzerliği olsa da Türkiye için geçerli milliyetçilik tiplerinin dünyadaki tiplerle benzer noktaları olduğu gibi farklı yönlerinin olduğu da görülmektedir. Bu konuda Turan (2022:87-142), çalışmasında "Türk milliyetçiliği tiplerini"²³ dünyadaki milliyetçilik tiplerinden ayırarak incelemiştir. Yazar Cumhuriyet sonrası dönemdeki milliyetçilik tiplerini "liberal, muhafazakâr (ya da Yeni Osmanlıcı), Kemalist, etnik, sol, teritoryal" milliyetçilik şeklinde tasniflemiştir. Dolayısıyla dünyadaki tiplerle Türkiye'dekilerin bazıları ismen benzese de kullanılışı/uygulanışı itibarıyla değişim gösterebilmektedir.

Yapılan kaynak taramasından çıkarım yapıldığı üzere Bölükbaşı'nın milliyetçiliğinin genel itibarıyla "muhafazakâr ve liberal milliyetçilik" tipleri olarak uygulamaya geçtiği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'de gerçekleşen hâli ile *muhafazakâr milliyetçilik* "dini önemseyen, geleneğe ve tarihe değer veren, ancak modern olana da yönelen, Türklük unsurunu önemsemekle birlikte bunu ırkçılık temelinde yorumlamayan, Cumhuriyetin Avrupa'yı örnek alarak Avrupa kültür ve değerlerini önemseyen hâline karşı çıkan, muhafazakâr anlamda Osmanlı mazisine yönelen bir kimlik tasavvurunu 'millet' anlayışına entegre ederek Türkiye sınırları içerisinde farklı etnik yapıları uzlaştırmaya çalışan, bu anlamda vatandaşlık temelinde bir millet anlayışını benimseyen, 'din' konusunda Türk insanını özgürleştirerek bu konuda bir toplumsal uzlaşma alanı oluşturmak isteyen, anti-sömürgeci bir özellik gösteren, yayılcılığı 'dini, tarihi, kültürü' Osmanlı mazisine dayalı topraklarda Türklerin liderliğinde Yeni Osmanlıcı bir tavır ortaya koymak ve bu alanları sömürgeleşmekten korumak ve İslam'ı özgürleştirmek anlamında benimseyen, 'çok-kültürlülük' gibi bölünmeye meydan veren oluşumlara karşı duran, modernizme ve liberalizme karşı olmayan, gelişmeye ve teknolojiye açık olan" bir ideoloji olarak kendini göstermektedir (Turan, 2022:129:130).

Türkiye'deki haliyle *liberal milliyetçilik* ise "ekonomik olarak özgürlüğe ve serbest piyasaya değer veren, devletin imkânlarından yararlanarak gelişen, ekonomik olarak ülkenin dünya ile rekabet eden bir pozisyonda işlemesine dair bir gayreti içeren, ülke ekonomisini güçlü kılarak ülkeyi zenginleştirmek isteyen, İslam coğrafyasını ekonomik ilişkilerde önemseyen, demokrasiyi ön plana çıkarsa da esas özgürlüğü ekonomi alanında gerçekleştirmek isteyen, demokrasi ve özgürlüğü önemsemezse de devletin bekası söz konusu olduğunda bundan taviz veren, sömürge karşıtı" bir ideoloji olarak kendisini sergilemektedir. Türkiye'deki örnekleri, liberal milliyetçiliğin muhafazakâr milliyetçilikle ilişkili olarak ve ekonominin daha ön plana çıktığı bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Türkiye'deki hali ile liberal milliyetçiliğin muhafazakârlığın koruduğu şeylerden faydalanarak bireysel özgürlük için bunu kullandığı ve milleti, vatandaşlık temelinde belirlediği/değerlendirdiği dikkat çekmektedir (Turan, 2022:136).

Her iki tipten özelliklerinin yansımalarını Bölükbaşı'nın milliyetçiliğinde görmek mümkündür. Bu çerçevede öncelikle Bölükbaşı'nın milliyetçiliğinin yazılı metinlerde, demeçlerde ve literatürdeki durumu izah edilecek ve ardından Bölükbaşı'nın siyasi hayatı ve yaşadıkları çerçevesinde fiili durumunda açığa çıkan hali ile milliyetçiliği değerlendirilecektir.

3.1.Yazılı Metinlerde, Demeçlerde ve Literatürde Yer Aldığı Hali ile Bölükbaşı'nın Milliyetçilik Anlayışı

Bölükbaşı Türk siyasi hayatında "Demokrat Parti (1946-47), Millet Partisi²⁴ (1948-53), Cumhuriyetçi Millet Partisi (1954-58), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1958-62) ve tekrar Millet Partisi (1962-72)" içerisinde bulunarak siyasi faaliyet yürütmüştür. Bu süreçte DP ile siyasete başlayan bu siyasetçi, vazife yürüttüğü tüm partilerde ideolojisini dışa vurmuş ve bu ideolojiyi parti ideolojisi olarak

²² Bahsi geçen tiplerle ilgili detaylı bilgi için bakınız (Heywood, 2013: 173-183).

²³ Bahsi geçen "Türk milliyetçiliği tipleri" ile ilgili detaylı bilgi için bakınız (Turan, 2022: 87-142).

²⁴ Parti kurucuları ile ilgili bilgi için bakınız (Limoncuoğlu, 2018:146).

yaşatmaya gayret göstermiştir. Literatürde çeşitli dönemlerdeki davranışlarına bakılarak “Bölükbaşı’nın ya da partilerinin ideolojisinin ne olduğu konusunda” farklı görüşler ortaya atıldığı görülmektedir. Yazılı metinler, demeçler ve literatürün bu konudaki yansımaları bu başlık altında incelenecektir.

Bölükbaşı’nın milliyetçiliği öncelikle yanında bulunduğu kimselerin kimler olduğu ve neyi düşündükleri üzerinden okunabilir. MP için manevi önder olarak görülen ve uzun süreler Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Fevzi Çakmak “milliyetçi ve muhafazakâr” özellikleri ile tanınan bir kimse olmuştur (Limoncuoğlu, 2018:148). MP’nin fikir babası ve kurucusu Kenan Öner ise, MP’nin, “iktisadi ve siyasi sahada ‘liberal’, içtimai sahada ırkçılık ve Turancılığa kapılmadan ‘milliyetçi’ ve inkılapçı sahada ihtiyacı, zaruretleri zorlamadan daima ‘müterakki hamlelerle ilerleyen’ bir parti” olacağını söylemiştir (Çaylak, 2007:35). Kılınç (2018:1245) ise bu konuda Bölükbaşı’nın milliyetçi muhafazakâr kimliği ile dönemim DP’nde yer edinen birisi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla DP içerisinde bulunmasını bu yönüne bağlamıştır. Bölükbaşı bu yönü ile Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde DP’nin teşkilatlanmasında büyük katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte DP’den ayrılan Remzi Oğuz Arık ve arkadaşlarının 1952’de kurduğu ve içerisinde Tahsin Demiray ve Cezmi Türk gibi Türkçülerin yer aldığı Türkiye Köylü Partisi (Sanlı, 2019:95), esasında muhafazakârlık ve Türkçülüğün birleştirilerek ortanın bulunduğu bir siyasi görüşe yakın kabul edilmektedir. 1958’de Bölükbaşı’nın CMP’si ve Türkiye Köylü Partisi birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’ni ortaya çıkarmışlardır. Bu konuda, Bölükbaşı’nın siyasi hayatında sadece Türkiye Köylü Partisi lideri Tahsin Demiray ile bir ortaklık yaptığı ve Demiray’ın Türk kültürünün canlı bir abidesi ve hizmet adamı olduğu bilinmektedir (Güner, 2011:7). Bölükbaşı’nın birlik olduğu Demiray ile ilgili olarak Güner (2011:7): “bizim nesiller milli heyecanlarını millet ve bayrak sevgisini, inanç ve iman güzelliklerini onun çıkardığı dergi ile tattılar, tanıdılar” ifadesini kullanarak (Güner, 2011:7) onun milliyetçiliğinin kudretini ortaya koymuştur. Limoncuoğlu (2018:149) CMP’nin, parti birleşimine yöneldiğinde dahi Türk milliyetçiliğini koruduğunu ve “popülist milliyetçilikten doktrinel milliyetçiliğe doğru bir evrilme yaşanmasına rağmen” Türk milliyetçiliğinden dönmediğini, Türk milliyetçiliğini ideolojik biçimlenmesinin en orta yerinde konumlandığını belirterek bu birlikteliğin milliyetçiliğine dikkat çekmiştir.

Bölükbaşı’nın milliyetçiliğinin okunabileceği diğer bir alan ise parti programlarıdır. Kılınç (2018:1244) MP’nin ve bu kapatıldıktan sonra yerine kurulan CMP’nin programı ve kendisini ifade edişi ile ideolojisi hususunda esasında milliyetçiliği benimsemiş olduğunu özetlemektedir. Çaylak (2007:36; 2010:106) ise çalışmasında biraz daha detaylı bir yaklaşımla, programa göre MP’nin “iktisadi ve siyasal alanlarda liberal, içtimai ve kültürel konularda ve özellikle de milli örf ve ananeler bakımından tutum olarak tam bir ‘muhafazakâr demokrat’ parti özelliği taşıdığını” belirtmektedir. Yazar ayrıca bu partinin kurucularının DP saflarında iken “Müfrit Demokrat Muhafazakârlar” olarak tanındığını hatırlatmaktadır. MP, Türkiye’de çok partili siyasal hayatın tam anlamı ile kurulup, yerleşmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için, büyük gayretler göstermiş olması ile de ideolojik tutumuna ilişkin işaretler vermektedir. Bu anlamda CHP ve DP’nin programları ve siyasi ideolojileri birbirine benzer konumda iken MP’de durum farklı seyretmiştir (Çaylak, 2007:36; Çaylak, 2010:106).

Güner (2011:12) de bu iki parti (CHP ve DP) için aynı şeyi söylemekle beraber MP’nin ideoloji ve siyasi doktrin olarak bu ikisinden farklı olarak “siyasal ve iktisadi konularda liberal, toplumsal ve kültürel alanlarda milliyetçi ve muhafazakâr” bir görünüm arz ettiğini ifade etmiştir. MP, programının birinci maddesinde “Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına” bağlı bulunduğunu belirtmiştir (Çaylak, 2010:106). MP programında demokrasinin öne çıkarıldığı ve liberalizmin ana ilke olarak kabul edildiği görülmektedir. Parti, sağlıklı bir toplum hayatının temeli olarak “aile kurumunu” göstermiştir. Ayrıca ailenin başlıca dayanaklarının “din ve milliyetçilik” olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte parti, “okullarda vatan sevgisine dayanan yeni bir eğitim sisteminin uygulanmasını” savunarak da (Karpaz, 2010:508-509) “milliyetçiliği” partinin temel prensipleri arasında gördüğünü tescillemiştir.

Bölükbaşı'nın ve partilerinin milliyetçiliğinin dışardan bir gözle okunduğu/okunabildiği örnekler de vardır. Onak (1993:56) bu konuda, "MP'lilerin muhafazakâr milliyetçiliği savunduğunu ve bu milliyetçiliğin gerçek milliyetçilik olduğuna inandıklarını, Türk toplumunun bu yoldan saptırılması ile çok şey kaybettiğini düşündüklerini ve Türkiye'yi bağımsız ve köklü bir topluluk haline getirecek olanın bu anlayış olduğuna inandıklarını" belirtmiştir. Yazar MP'lilerin eğitim konusunda da bunu dışa vurduklarını, bu konuda milliyetçiliğin önemini ortaya koyarak "gençlerin demokratik ve milliyetçi bir ruh ve zihniyet ile yüksek ahlaki özelliklere ve kişiliğe sahip birer vatandaş olmasının amaç edindiğini" belirtmiştir. Ayrıca eğitim programları uygulanırken ilim ve tekniğe ilişkin bilgilerin yanı sıra milli ve ahlaki terbiyenin de verilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Onak, 1993:56-57). Agah Oktay Güner'in ise Bölükbaşı'nın "kişisel özelliklerini ve memleket katındaki düşüncesini" ortaya koyan değerlendirmesi ile onun milliyetçiliğini aktarmıştır (Güner, 2011:6):

Türk yaratılmış olmakla iftihar ederdi. Özel sohbetlerinde tarihi bir bakış içinde Türk düşmanlarını anlatır, bunların millet hayatındaki yıkımlarını, ihanetlerini ince bir dikkatle tahlil ederdi. Mehmetçiğe, Atatürk'e, Türk bayrağına âşıktı. Bayrak, vatan, millet konularında çok hassastı. Bu hususlarda yapılan dikkatsizlikleri, ihanetleri asla affetmezdi. Bir seferinde Kürt konusunda verdiği demeç sebebiyle bir devlet büyüğüne; "Bu memlekette avradını satana deyyus, vatanını satana deyyus oğlu deyyus derler" demişti.

Bölükbaşı'nın partilerinin sahip olduğu ideolojinin literatürde ağırlıklı olarak "milliyetçi-muhafazakâr" zeminde açıklandığı dikkat çekmektedir. Bu konuda Bora (2008:689), Bölükbaşı'nın CKMP'ni, "Orta ve Doğu Anadolu taşrasında bir orta sınıf tabanına dayanan küçük bir milliyetçi-muhafazakâr popülist parti" olarak ifade etmiştir. Limoncuoğlu (2018:148) ise, MP'nin "halkçı, milliyetçi ve sosyal anlamda muhafazakâr" bir çizgi üzerinde oturmuş olduğunu, ekonomi politikalarında mümkün olduğunca liberal bir anlayış benimsemek arzusunda olduğu gibi ekonomik özgürlüğü sosyal özgürlüğün bir parçası olarak gördüğünü bildirmiştir. Uçar (2018:207) ise, MP'nin "sosyal yaşamda geleneklere, örf ve adetlere geniş önem verilmesini savunan" bir parti olduğunu belirterek milliyetçiliğinin muhafazakâr yönüne işaret etmiş gözükmektedir.

Bölükbaşı'nın partilerinin milliyetçiliğini açıkça "tasnifleyen ve yorumlayan" yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu konuda Çaylak (2010:107) MP'nin ana vasıflarından bir tanesinin milliyetçilik olduğunu, bu milliyetçiliğin muhafazakârlıkla yan yana olan ve birbirini tamamlar nitelikte bulunan bir şekilde işlediğini bildirmektedir. O dönemde Türkiye'de bulunan milliyetçilik türlerini "Kemalist milliyetçilik, Anadolu milliyetçiliği, ırkçı Turancı milliyetçilik ve ananeci mutedil Türkçülük" olarak değerlendiren Çaylak, MP'nin "ananeci mutedil bir milliyetçiliği" benimsediğini belirterek MP'nin Kemalist milliyetçiliği "tebaa milliyetçiliği" olarak yorumladığını ve bu türün DP ile CHP programında yer aldığını; MP'nin Kemalist milliyetçilikten ananeciliği yönü ile ayrılırken Anadolu milliyetçiliğinden Anadolu dışında ikinci bir ufuk olduğuna inanması yönü ile ayrıldığını; ırkçı Turancı milliyetçilik ile ise hiçbir şekilde bağı bulunmadığını ve bu yönü ile soya ya da kana dayanan bir milliyetçilik anlayışını kabul etmediğini belirtmiştir (Çaylak, 2010:107-108).

Ayrıca MP'nin programında "din müessesesine ve milli ananelere saygılı" olduğunu belirterek muhafazakâr bir kimliğe sahip bulunduğunu ortaya koymuştur. Yazar MP'de, "din" kavramının milliyet kurumunun bir unsuru olarak kabul edildiğini ve programda din ile ananelerin devletin etki alanı dışında bırakıldığını ve bu nedenle de laik bir parti olduğunu belirtmektedir. Yazar ayrıca MP'nin muhafazakârlık anlayışı ile milliyetçilik anlayışının benzediğini belirterek MP programında "ahlak, gelenek, örf, adet, din, milli anane gibi ifadelerle yer verilerek ve aileye verilen önem gösterilerek" ciddi anlamda muhafazakâr bir kimliğe yakınlaşmış olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan MP "her devrin kendi içinde olması gerektiği gibi sürdürülmesini, her neslin kendi dönemine uygun milli ve toplumsal faaliyetler sürdürmesi gerektiğini" belirterek klasik/katı muhafazakârlığın dışına çıktığını göstermiştir. Bu anlamda yazara göre MP'nin mutedil/ılımlı muhafazakâr bir parti olduğu görülebilmektedir. Ayrıca muhafazakârlığın değerlendirmesini, içinde bulunulan yılları temel alarak yapmak gerekmektedir. Bu hususta yazar, çok partili yaşama geçiş süreci ile İslamcı ve muhafazakâr hareketlerin ivme kazanmaya başladığını ve MP'nin o koşullarda olması gerekenden daha İslamcı ve muhafazakâr olmanın ilk örneği olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. MP bu muhafazakâr anlayışına uygun bir şekilde inkılapçılığı tekamülcülük olarak yorumlamakta ve

tekamülcülüğü insan doğasına ve toplumsal şartları zorlamaksızın daima ilerlemek anlamında değerlendirmektedir. Bu anlamda Atatürk'ün inkılapçılık devrinin kapandığını ve artık günün şartlarında bu tezin işlevsel olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla MP'liler Türkiye'de devrimler devrinin son bulduğu ve "milli intibah devri (ulusal uyanma devri)"nin başladığını ileri sürmüşlerdir. Bu dayanakla partililer "milletin tarihine yönelerek inkılaplar ile benimsenmiş olan kurumların tarihten gelen örf, adet, gelenek, görenekle birleşerek bizzat kendi ulusal kültürünü yaratacağını ve istikrara kavuşacağını" dile getirmişlerdir (Çaylak, 2010:108-109).

Kılınç (2018:1242) ise bu konuda, MP'nin "muhafazakâr ve milliyetçilik unsurları" üzerine kurulu bir parti olduğunu ve MP'nin milliyetçilik anlayışının Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışıyla paralellik gösteren "Ananeci mutedil Türkçülük" olarak ifade edilebileceğini belirtmiştir. Barutçu (2019:534) da Kılınç'ın görüşlerini destekleyerek, MP'nin programına bakıldığında Gökalp'in düşüncelerine yakın bir milliyetçilik ve Gökalp'in mefkûrelerini gündeme getiren bir duruş ortaya konulduğunu; ancak programın muhafazakâr izler de taşıyor olduğunu belirtmektedir. Programda ekonomi anlayışının devlet müdahalesine müsaade ettiğini ve bununla birlikte liberal bir ekonomi görüşünün de ortaya konulduğunu ifade etmektedir. Yazara göre toplum değerleri ve dine saygılı bir duruş ortaya konulan programda "laikliğin" vicdan hürriyeti temelinde değerlendirildiği görülmektedir.

Bölükbaşı'nın partilerini İslami olduğu ya da olmadığı hususunda değerlendirerek milliyetçiliğinin yönelişine dair bir takım işaretler sunan görüşler de bulunmaktadır. Bu konuda Çoban (2015:64-65), MP'nin "İslamcılığı" adeta üstü kapalı bir şekilde temsil etmeye çalıştığını bildirmektedir. Kocabaş (2011:272) ise, MP'nin Menderes hükümeti tarafından "irtica ile mücadele" anlayışı çerçevesinde kapatılmış olduğunu, ancak MP'nin İslam Demokrat Partisi gibi radikal İslami talepler ortaya koyan bir parti olmadığını belirtmektedir. Yazar, MP'nin milli ve manevi değerlere büyük önem verse de DP ve CHP ile kıyaslandığında daha esnek bir laiklik politikasını benimsediğini belirtmektedir. Yazar ayrıca MP programında da bu esnekliğin okunduğunu ve programın "milletin muhafazakâr isteklerine daha yakın" olduğunu bildirmektedir.

İslam'a yakınlığı uzaklığı bir yana Bölükbaşı'nın anti-komünizmi dışı vuran söylemlerine bakıldığında da onun milliyetçi yönü anlaşılmaktadır. Çaylak (2010:562) MP'nin Türk-Sovyet kültür anlaşmasına karşı çıktığını ve buna benzer birçok hususta sola ve komünizme karşı düşmanlığı ile sivrilen bir duruşu ortaya koyması nedeni ile milliyetçi ve muhafazakâr bir parti olduğunu açıklamaktadır. Bu konuda yazar Bölükbaşı'nın "sola uzak bir parti lideri olduğunu, devletçiliği kabul etmediği gibi seçmenlerinin de imanlı kitlelerden oluştuğunu, hiç kimsenin kapisında menfaat ve ikbal aramadığını ve kendisinin Türk milletinin mutluluğunu temin etmek için ömrünü harcamaya devam edeceğini" bildiren konuşmasını da paylaşarak görüşünü desteklemiştir. Güner (2011:23) de benzer şekilde, Bölükbaşı'nın 27 Mayıs sonrası süreçte "milliyetçi-muhafazakâr çizgiyi" anti-komünist söylem üzerinden kurmaya çaba göstermiş olduğunu, bu konuda Bölükbaşı'nın hükümetin komünizme karşı gerekeni yapmadığından şikâyetçi olduğunu ve partinin yeni siyasal kimliğinin anti-komünizmi ön plana çıkarmaya başladığını belirtmektedir. Hatta bu durum MP'nin seçim sloganlarına da yansımıştır: "Önce Vatan Sonra Parti" ve "Komünizmin Ne Sağında Ne Solundayız Sadece Onun Karşısındayız". Bu sloganlar da MP'nin milliyetçi mücadelesini özetlemektedir (Kılınç, 2018:1244).

Partiye katılmak isteyen kişilerden beklenen özelliklerin neler olduğu hususuna verilen cevap da Bölükbaşı ve partilerinin milliyetçiliği önemseydiğini göstermektedir. Bu bağlamda CMP tüzüğünde de MP tüzüğünde olduğu gibi partiye katılmak isteyen kişilerin "vatanın istiklal ve bütünlüğünü parçalamayı arzulayan ve milli hâkimiyet esasına uymayan" ideolojilerden uzak olan kişiler ile "komünizmle alakası bulunmayan" kişiler olabileceği belirtilmiştir (Onak, 1993:59, 107).

Bölükbaşı'nın dış politikaya bakışı da onun milliyetçi yönüne ışık tutmaktadır. İç politikada "hukuk devleti, kanun hâkimiyeti, bütün kurumlarıyla işleyen demokrasiyi" savunan Bölükbaşı dış politikada partiler üstü bir çizgiyi savunmuş (Güner, 2011:7) ve bu konuyu şansa bırakmak istemeyerek birlikte milli bir karar alınmasını önemsemiştir. Güner (2011:24) Bölükbaşı'nın, "milliyetçi görüşü çerçevesinde" dış politika konusunda da hassas bir duruşu benimseyerek hükümeti çok sert bir şekilde eleştirdiğini belirtmektedir. Kıbrıs meselesine çok önem veren Bölükbaşı, bu konudaki endişelerini

Demirel'e bir mektupla bildirmiştir. Enosis meselesi ile ilgili Yunanistan'ın kurulduğu günden beri Türkiye aleyhine sinsi planlar peşinde olduğunu belirten Bölükbaşı ayrıca şu hususlara değinmiştir (Güner, 2011:24):

Bu devlet kurulduğu günden beri Türkiye aleyhine sinsi bir genişleme politikası takip etmiş ve maalesef çok zaman başarı da sağlamıştır. Yunanistan, Türk toprakları üzerinde Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmek ve Ayasofya'ya çan takmak hayalinden vazgeçmiş değildir. Gençlerini bu hayal ile yetiştirmekte ve topraklarımızda gözü olduğunu her vesile ile tekrar etmektedir. Bu düşmanlığın en son tezahürü Ege sahillerimize yakın olan ve Lozan Antlaşması'yla askerlikten tecrit edilmiş bulunan Yunan adalarına bir gün Türkiye aleyhine kullanılmak üzere jet üsleri inşa etmeye başlamasıdır... Türkiye, anlaşmaların kendisine verdiği hakkı kullanarak bir gün Kıbrıs'a askeri müdahale de bulunmak zorunda kaldığı veya halkı bir sebeple Yunanistan'la çatıştığı takdirde sahillerimizin burnu dibinde kurulan Yunan jet üslerinden kalkacak uçaklar İzmir, İstanbul, Ankara gibi Türk şehirlerini kolaylıkla bombardıman edebileceklerdir. Hükümetimiz bu hainane ve gayri meşru hazırlıkları derhal durdurmak için harekete geçmediği takdirde bir gün İsrail hava taarruzuna uğrayan Araplar durumuna benzer bir duruma düşmemizden haklı olarak korkulur. Anlaşmaları devamlı olarak çiğneyen Yunanistan'la olan bütün meseleleri Lozan Antlaşması'ndan evvelki hale irca ederek yeniden ele almalıyız...

Bölükbaşı Kıbrıs örneğinde olduğu gibi, dış ilişkilerdeki yaklaşımında göstermiş olduğu benzer milliyetçi duruşu NATO ve Türkiye'deki Amerikan üsleri hakkında da sürdürmüş/göstermiş ve bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır (Güner, 2011:24-25):

Millet Partisi Türkiye'nin NATO içindeki durumunun, Amerika ile olan münasebetlerinin kendi güvenliğinin ve milli menfaatlerinin emrettiği istikamette düzeltilmesi yollarının süratle bulunması fikrindedir. Bilhassa Türkiye'yi bölgesel nükleer bir harp felaketine sürükleyebilecek şartlar mutlaka ortadan kaldırılmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde Türkiye kendi güvenliğini sağlamak için girdiği NATO ittifakı ve toprakları üzerinde askeri üsler verdiği Amerika yüzünden Türk Milletini yok edebilecek bir duruma rıza göstermiş olur. Türkiye'yi otuz iki milyonluk bir mezar haline getirebilecek bir tehlike kaynağı olduğunu yıllardan beri belirttiğimiz Türkiye'deki Amerikan askeri üslerinin durumunu düzelterek bir anlaşmayı bütün uyarılarımıza rağmen hükümetin bu güne kadar yapmamış olmasını, büyük bir üzüntü ile karşıladığımızı belirtmek isteriz. Kıbrıs davası gibi Amerikan üsleri davasını da halledemeyen hükümete, bir kere daha sorumluluğunu hatırlatır ve kendisini göreve davet ederiz.

Bölükbaşı'nın partileri, ideolojik olarak pozisyon alan diğer partilerle olan ilişkileri ve konumlanışı dikkate alınarak da değerlendirilebilir. 1965 seçimlerinin hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunda Türkiye için ilk ideolojik seçim olduğu değerlendirilmektedir. Bu seçime giren partilerden TİP en solda yer alırken CHP ortanın biraz solunda (merkez solda) ve AP sağda (merkez sağda) yer almıştır. Bölükbaşı'nın CKMP ise en sağda konumlanmıştır (Sanlı, 2019:438). Bölükbaşı'nın partileri için durumun her daim böyle olduğu söylenebilir. Bu konuda Limoncuoğlu (2018:149) MP'nin Türk milliyetçiliğini ideolojik biçimlenmesinin merkezinden ayırmadığını belirtmektedir. Yazar bu konuda MP'nin CMP'ye ve oradan CKMP'ye (ve yeniden MP'ye) ve devamında MHP'ye kadar değişen isimlemelere rağmen Türk milliyetçiliğini temel alan çizgiden hiç sapılmadığını ifade etmiştir. Bu konuda Bölükbaşı'nın siyasi hayatı sonrasında kimlere yakın olduğuna bakarak da cevap sunulabilir. Bölükbaşı, siyasetten çekilmesi sonrasında sessiz bir dönem geçirmiş olsa da bu süreçte hem eski partisinden hem de AP'den teklifler almıştır. Bölükbaşı bu teklifleri kabul edip aktif siyasete yeniden dönmese de bu süreçte sağın iki lideri olan Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel ile yakın ilişki içerisinde olmayı sürdürmüştür (Güner, 2011:25). Çaylak (2010:571), "Bölükbaşı'nın milliyetçi partiler için önemini, siyasetten çekildikten sonra da milliyetçi oluşumlara olan katkısını ve diğer siyasi oluşumlara bakışını" şu şekilde ortaya koymaktadır (Çaylak, 2010:571-572):

Özellikle milliyetçi çizgide siyaset yapan AP ve MHP gibi siyasal oluşumların önde gelenleri, Bölükbaşı'nı ziyaret etmişler ve alacakları siyasi durum hakkında Bölükbaşı'nın fikir ve yönlendirmelerinden yararlanmışlardır. Örneğin, 1977 genel seçimleri sonrası Türkiye'de CHP'ye karşı teşkil edilen, "Milliyetçi cephe hükümetleri"nin oluşumunda, Bölükbaşı'nın katkısı büyük olmuştur. 1977 genel seçimleri öncesi bir deklarasyon yayımlayan ve "Rejim ve devlet düşmanlarıyla kısacası ihanetle ittifak eden bu millete hayır gelmez. İşte bugünkü CHP, böyle bir ittifakın en azından manevi suçlusudur" diye konuşan Bölükbaşı, seçimlerde bütün milliyetçileri sandık başına çağırmıştır. Yine bu dönemde Bölükbaşı, özellikle MHP'ye yakın bir siyasal vaziyet almıştır. Tarihsel süreç göz önüne getirildiğinde, aslında Bölükbaşı'nın CKMP'nin devamı olan MHP ile organik bir bağlantısı yoktu. Çünkü Bölükbaşı 1962'de CKMP yöneticileri ile ayrılığa düşerek, bu partiden istifa etmiş ve MP'yi kurmuştur. Hatta 1969 yılında ismi MHP'ye çevrilmeden önce, CKMP için, "Bizim terk ettiğimiz parti, Ordu karargahına döndü. Çizme gıcırısından, kılıç şakırtısından

“içeri girilmiyor” diye açıklama yapan Bölükbaşı’nın, MHP’ye yakın durmasının nedeni, belki de, 1973 seçimleri ile birlikte MP’nin siyasi hayatının bitmesi idi. Böylece Bölükbaşı, kendi düşüncelerine en yakın gördüğü MHP’yi desteklemiştir. Gerçi, Bölükbaşı’nın muhafazakâr gelenekçi ve mutedil liberal yönü ağır basan milliyetçi çizgisi ile Alparslan Türkeş’in Turancılığı çağrıştıracak daha sert ve ideolojik milliyetçi çizgisi arasında çok yakın paralellikler kurmak zor görünse de, Bölükbaşı, ömrünün sonuna kadar MHP’ye ve Türkeş’e yakın durmuştur. ANAP’ın Türkiye’nin siyasi ve toplumsal yapısında çok kötü bir çığır açtığını ileri süren Bölükbaşı’nın, 1970’ler ve 1980 sonrası Türk siyasetinde İslamcı siyasi oluşumları ile (MNP, MSP ve RP gibi) kendisinden çok söz ettiren Necmettin Erbakan hakkındaki düşünceleri çok olumsuzdur. Hatta Erbakan için, “Şeytan öldü, evliya oldu” diyecek kadar, Erbakan’ın dini hisleri okşayarak siyaset yaptığını söylemiştir.

Literatüre, yazılı metinlere ve demeçlere bakıldığında MP’nin ve ardıllarının milliyetçi ve muhafazakâr yönü ağır basan partiler olarak anlaşıldığı görülmektedir. Bu konudaki ağırlığın sol ve komünizm karşıtlığı ve Türk milliyetçiliği şeklinde sürdüğü dikkat çekmektedir. Bölükbaşı’nın milliyetçiliğinin içerisinde daima muhafazakârlık bulunmuştur. Ekonomik anlamda liberalliğe kayılsa da devleti tamamen ekonomiden dışlamayı doğru bulmayarak yine bir muhafazakârlık ortaya koyulmuştur. Özellikle geleneklere verilen önem ve din konusunda muhafazakârlığın belirginleştiği anlaşılmaktadır. Partinin geçmişi ve geleceğinin milliyetçi çizgiden çıkmadığı ve dış politika bakışında bu konunun önemsendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Bölükbaşı’nın “milli değerlere yaklaşımı, konuşmaları, yakınında bulunduğu kimselerin ideolojik konumları, parti yazılı metinleri ve onun hakkında yapılan değerlendirmeler” itibarıyla millet sevgisi ve milliyetçiliği açıkça ortaya konulmaktadır.

3.2. Bölükbaşı’nın Milliyetçilik Anlayışı: Siyasi Hayatı ve Yaşadıkları Çerçevesinde Tipolojik Perspektiften Bir Değerlendirme

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında öncelikle Bölükbaşı’nın yetişme ortamı, tahsili, siyasete nasıl yöneldiği, siyasi hayattaki yönelişi ve yaşadıkları, siyaset ve iktidardan beklentilerinin neler olduğu, Türk siyasi hayatında neleri etkilemek ve değiştirmek istediği ve en son yaptıkları ile kendisinin milliyetçilik anlayışının nasıl algılandığı üzerinde durularak Bölükbaşı ve partilerinin bakış açısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bölükbaşı’nın partilerinin ideolojik olarak muhafazakâr milliyetçi olduğuna dair literatürde bir yoğunluk ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında ise “tek bir tipoloji zemininde genel bir yorum yapmaktan kaçınılarak” bu çalışma içeriğinde anlatılan, “Bölükbaşı’nın önemseyerek üzerinde durduğu düsturları, siyasi hayatta yaşadıkları ve siyasete bakışı” temelinde “milliyetçilik ve muhafazakârlık” anlayışının/yönelişinin bir değerlendirilmesi/okuması yapılacaktır.

Smith (2013:54) milliyetçiliğin bir siyasi ideolojiden çok daha fazlası olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda milliyetçiliğin “milli bir kendi kaderini tayin etme doktrini, bir düşünme, konuşma ve hareket biçimi, bir söylem, bir davranış şekli, ideolojik hareket, siyasi ilke, bir kolektif kimlik oluşturma yolu (Calhoun, 2012:17, 23, 41), siyasi amaçlara ulaşmak hususunda kullanılan bir araç (Smith, 2013:83), özerk olan kimliğin tehdit edilmesine karşı bir tepki (Castells, 2006:74) olduğu görülmektedir. Bu anlamda milliyetçilik insanın hayatına entegre olarak onun bakışına/yaşamına yön veren, ona kendi kaderini tayin etme hakkı vererek özgürlüğünü temin eden bir ideolojidir. Bölükbaşı söylem, hareket ve davranışları ile ülke insanının demokrasi çerçevesinde özgürleştirilmesini istemiştir. Elitist tarzdaki yönetimin karşısında köylüye değer vererek önemli hale gelmesini, refaha ulaşmasını amaç edinmiştir. Bu amaçla çok partili bir hayatın görünüşte değil gerçekte yaşanır hale gelmesini arzu etmiştir. Çünkü muhalefetin susturulmasının önüne geçerek milletin denetleme hakkının elinden alınmasını engellemek istemiştir.

Hayes (2010:12) milliyetçiliği “vatanseverliğin ve milliyet şuurunun bir kaynaşması” olarak kabul etmektedir. Bu ideoloji, milletin çıkarlarını ve milletin değerlerini, diğer bütün çıkar ve değerlerden üstün görmekte ve milletin siyasi egemen olarak bağımsız olması gerektiği anlayışını benimsemektedir. Bu anlamda milliyetçilik “millet”, “sadakat, bağımlılık ve meşruiyetin” biricik öznesi olarak görmektedir (Kerestecioğlu, 2010:314). Bölükbaşı’nın siyasi iktidar olmak için bir fedakârlık ve taviz verme sürecine asla girmediği ve bu nedenle muhalefette kalmak pahasına bu tavrını sürdürerek daima milletin çıkarını meclise getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla Bölükbaşı, milletin çıkarını savunmayı iktidarda olmaya tercih etmiştir. Bu anlamda komünizme karşı mücadeleyi

önemseyerek bu hususta hükümeti sıkıştırmıştır. Yapılan yanlışları kanıtlarıyla halka anlatarak milletin yanında olduğunu kanıtlamıştır. Milletin bağımsızlığını ise otoriterliğe müsaade etmeyen bir şekilde anayasal kurumların kurulmasında aramıştır. Bu konuda yıllarca süren gayretleri sonucu bu kurumların hayata geçtiğini görebilmiştir. Vatanseverliğini ve milliyet şuurunu sadece iyi muhalefet yaparak veya yeni kurumların oluşturulmasını sağlayarak gerçekleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dış ilişkilerde atılan adımlarda da fikirler beyan ederek katkı sağlamaya çalışmıştır. Bu konuda Rusya ile ilişkilerde, Kıbrıs meselesinde ve Yunanistan'ın tavırlarında gerekli tedbirlerin alınması için hükümeti uyarmıştır.

Milliyetçilik, “milleti kaygılarının merkezine yerleştirmekte ve onun iyiliğini çoğaltmak istemektedir. Bu ise “milli özerklik, milli birlik ve milli kimlik”i amaç edinmekle olacağından (Smith, 2013:20) milliyetçilik “bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir hareket” olarak tanımlanmaktadır (Smith, 2009:122). Bölükbaşı bir milletin birliğini sağlamanın hak ve hürriyetlere sahip olma ve bunu kullanma ile mümkün olduğunu bilmiştir. Kimliğin kazanılması için meclisin tavırları önemlidir. Zenginleşmenin sadece bir kesim için gerçekleştiği, toprak ağalarının varlığını koruduğu bir ülkede özgürleşme olmayacağı gibi vatandaş kendisini ağanın kölesi şeklinde görecektir ve fikir beyan edip özgür iradesini sergileyemeyecektir. Bir kimsenin millet aidiyeti için kendisini öncelikle diğer vatandaşlarla aynı imkânlar içerisinde görmesi gerekmektedir. Ülkede olup bitenler hakkında söz sahibi olan bir kimse kendisini bir/bu milletin ferdi hissedebilecektir. Bu konuda Bölükbaşı basın hürriyetine önem vermiştir. Böylece özgürleşme ile birlikte kimlik kazanılacak ve adaletle eşitlik temelinde birlik mümkün kılınacaktır. Bölükbaşı kimlik oluşumunu bu şekilde değerlendirmekle birlikte dış politikadaki tavrın birlikte kararlaştırılmasını ve bu amaçla partiler üstü davranılmasını savunmaktadır. Çünkü asıl kimlik dışarıya karşı oluşturulmakta ve asıl birlik dışarıya karşı gösterilebilmektedir. Bu uğurda Bölükbaşı Yunanistan, Kıbrıs, Rusya ile ilişkilerde daha korumacı bir milliyetçi duruş ortaya koyarak temkinli olmayı salık vermiştir. Böylece milletin özerkliğini daimi/sürekli hale getirmeyi önemsemiştir.

Milliyetçiliğin din ile olan bağı büyüktür. “Milli duygu dini duygu ile kaynaştığında ve milliyetçilik dinin yerini tutmaya başladığında milliyetçilik diğerlerinin hepsine hükmeden bir sadakat halini almaktadır (Hayes, 2010:22). Vincent (2006:403) bu konuda “din”in milliyetçilik için çok önemli bir güç olduğunu; Smith (2013:54) ise milliyetçiliğin “kültürün ve dinin bir biçimi” olduğunu bildirmektedir. Bölükbaşı bu anlamda milli yönünün yanında daima manevi olanı da istemiş ve “din”i toplumsal düzen ve kişi hürriyetinin gerçekleşmesi için gerekli görmüştür. Din, milliyetçiliğin duygusal gücünü kuvvetlendirmekte ve bu anlamda milliyetçilik bir din haline gelebilmektedir. Bölükbaşı Türklerin “dini olandan uzaklaştırılmasını” muhafazakârlık bakışı temelinde doğru bulmamıştır. Bu anlamda komünizme karşı toplumu ve aileyi muhafaza etmeyi önemsemiştir.

Milliyetçiliğin modernleşme ve ilerlemiş bir millet olmanın bir diğer adı olarak görülmesi söz konusudur. Ayrıca milliyetçilik adalet ve barışı getiren bir özelliğe sahip bulunmaktadır (Kedourie, 1971: vıı -vııı). Bölükbaşı yaptığı eleştiriler ile hükümeti yanlışlarından döndürmek ve doğru davranış ortaya koymalarını sağlayarak ülkeye katkılarını artırmak istemiştir. Birçok konuda olduğu gibi Kırşehir'in ilçe yapılması konusunda da adalet çağrısı yapmış ve bu konuda kendisinin dinlenmemesi üzerine sert söylemini artırmıştır. Aynı Bölükbaşı bir seçim yatırımı olarak Kırşehir'in yeniden il yapılmasında da sessiz kalmamış ve yapılan adaletsizliği haykırmıştır. Sermaye konusunda bireysel girişimi desteklese de ekonominin tamamıyla devletin kontrolünden çıkmasını istememiştir, çünkü milletin menfaatine olacak şekilde işletilmemesi ihtimaline karşı müdahale edebilir olmayı tercih etmiştir. Özellikle sermayenin sağlayabileceği haksızlıklar karşısında sosyal adaleti temin etmek istemiştir. Her daim tartışma içerisinde olduğu CHP'nin mallarına, DP tarafından el konulması konusunda da adaletsizliği ifade ederek Menderes'in karşısında durmayı bilmiştir.

Milliyetçiliğin kayıp tarih ve edebiyatın kurtarıcısı ve aynı zamanda kültürel yenilenmelerin ilham kaynağı olma özellikleri bulunmaktadır. Ayrıca tirana karşı direnişçi bir özellik taşıyan milliyetçilik halk egemenliğinin savunucusu olan bir pozisyondadır. Tüm bunlara ilaveten kendi gücüne dayalı bir ekonomik gelişmeye kaynaklık edici bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır (Smith, 2009:37). Bölükbaşı DP yönetimini Tek Parti Dönemindeki CHP gibi otoriter yönetim olarak görmüş ve kendisinin halk egemenliğini benimsediğini, “demokrasi, hürriyet, basın özgürlüğü” konusundaki

birçok beklentisinde sergilemiştir. Bu süreçte amacından vazgeçmediği için defalarca hapse kapatılmış, partisinin kapatılması ile karşı karşıya kalmış, seçimlere girmesi engellenmiş, iftiralara uğramıştır. Özellikle Atatürk döneminde getirilen inkılabın Türkiye’de gerçekleştiğini belirtmiş ve Türk kültürüne ilişkin değerlerin de benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlamda geleneksel ve manevi değerlere dair sahiplenme göstererek kaybedilecek değerleri korumayı ve unutulmaları hatırlatmayı amaç edinmiştir. Demokrasi, insan hakları gibi meselelerde ülke insanının hak ve hürriyetlerini garanti altına almak için kurulmasını istediği kurumlar esasında onun Atatürk’ün inkılaplarına karşı olmadığını göstermiştir. Sadece sosyal alanda değil ekonomik alanda da öz olana değer vermiştir. Bu konuda ABD’den alınan yardımlar nedeniyle DP’yi eleştiren Bölükbaşı özel sektörün ekonomide artı değer yaratmasını önemsenmiş olsa da ekonomik sistemi kendi başına terk etmeyerek gerektiğinde devlet müdahalesinin millet menfaati için gerekli olabileceğini hesap etmiştir.

Muhafazakârlık, Türkiye şartlarında çoğu zaman milliyetçiliğin içine sığınarak uygulanmıştır. Çünkü inkılaplar sonrasında Cumhuriyetin irticadan korunması için bu konuda temkinli olunmuştur. Ayrıca milliyetçilik ve muhafazakârlık “bireyciliğe karşı olma” hususunda birleştikleri gibi “toplumların birden değişimine” karşı da duruş sergilemişlerdir (Acar, 2018:219-220). Bölükbaşı bu milletin değerleri konusunda Osmanlı’yı atlamadığı gibi Cumhuriyet değerlerini de önemsemiş ve benimsemiştir. Bölükbaşı’nın anlayışında birey hakkı toplum hakkından ayrı tutularak kamu yararı karşısında birey hakkının korunması önemsenmiştir. Burada liberal olana bir kayış söz konusu olsa da toplum nizamını sağlamada ise ahlak ve geleneğe önem verildiği görülmektedir. Yeniliğin getirilmesi konusunda geleneklerin ötelenmemesi ve halkın yıpratılmaması önemsenerek muhafazakârlık değerlerinin benimsendiği gösterilmiştir.

Muhafazakârlık değişimin, “ana iskeleti bozmayan ve hızlı olmayan” bir düzeyde olmasını istemekle beraber (Akıncı, 2012:85; Öz, 2013:605) muhafazakârların, özellikle 19. yüzyıl ortalarında milliyetçiliği “sosyal düzenin korunması ve geleneksel kurumların muhafazası” için gerekli gördüğü ifade edilebilir. Milliyetçiliğin muhafazakâr tipi ise, “kamu düzeni ve sosyal bütünlük” üzerine yoğunlaşarak milli vatanseverlik üzerinde ifadesini bulmaktadır. Muhafazakârlar, milliyetçiliği “sosyalizm karşısında bir panzehir” olarak görmekte ve milli birliği korumak istemektedir. Dolayısıyla milliyetçilik, geçmişin şanlı günlerine atıf yapmak suretiyle toplum hafızasında tarihi başarıları canlı tutmak isteyerek de (Heywood, 2013:177) muhafazakârlıkla temas halindedir. Bu anlamda Bölükbaşı’nın partileri tarihi maziye önemsedikleri gibi dinin “sosyal bütünlüğü temin eden yönünü” önemsemekte ve komünizme karşı duruş sergilemektedir. Ayrıca yeni birçok kurumun (Anayasa mahkemesi gibi) milletin menfaati için gerekli olduğunu ifade eden bir anlayış benimsemekte ancak geleneksel anlamda değerlerin korunmasına da önem vermektedir. Dolayısıyla mazideki değerlerin korunması önemsenmekle birlikte millet için yararlı görülen kurumların oluşturulması ve gereksiz olanların kaldırılması (çarşaf giyilmesi gibi) Bölükbaşı’nın gelenekseli önemsedığı gibi değişime sıcak bakan bir yönünün olduğunu da açıkça göstermektedir.

Muhafazakârlık; “liberalizm, sosyalizm veya faşizm” şeklindeki ideolojilerin sahip olduğu keskin çizgelere sahip değildir. Fakat muhafazakârlığın, insanların kendini gerçekleştirme araçları olarak görülen “aile, ahlak, eğitim, din” gibi sosyal kurumların korunması duyarlılığını taşıması söz konusudur (Acar, 2018:206-207; Uluçakar, 2018:352). Bölükbaşı da bu konuda aile, ahlak, din ve eğitim konusundaki hassasiyetini meclis kürsülerindeki konuşmalarında, hükümete dair yaptığı eleştirilerde ve siyasetin ahlak dışı davranışlarına karşı gösterdiği isyanlarla sergilemiştir. Komünizme karşı olunması, dinin korunması ile yaşatılması hassasiyetinin ortaya konulması ve eğitimin günümüz şartlarına uyarlanması Bölükbaşı için daima önemli olmuştur. Dolayısıyla Bölükbaşı bireyi komple başıboş bırakmamış ancak özgürlüğünü de önemsemiştir. Kafatasçı/ırkçı bir pozisyonda olmaktan ise daima sakınmıştır.

Muhafazakâr düşünce, insanların anlam kazanmasını “kültür, gelenek ve tarih” gibi kurumların mevcudiyetine bağlamaktadır. Muhafazakârlık toplumu, “her bir uzvu insan olan organik bir yapı” olarak görmektedir. Bu yapıya dışardan yapılan müdahalenin hastalık getirme ihtimali olduğunu hesap ederek belirsizlik yaratan soyut yaklaşımları istememekte, ancak tecrübelerden esinlenerek onlardan istifade etmeyi ve böylece bir gelişme ve değişme temin etmeyi istemektedir (Acar, 2018:208-209).

Bölükbaşı da geleneksel kültürden gelen ve bunu muhafaza etmek isteyen biri olmakla birlikte tarihin tekerrür etmesinden şikâyet etmiştir. Bu konuda DP'nin de iktidarı boyunca tıpkı CHP gibi davrandığını örnek göstermiştir. Gençlerin eğitilmesinde milli ve manevi hususlara değer vermesi “kültür, gelenek ve tarih”e önem vermesinden ileri gelmektedir. Özellikle düşmanın iyi tanınması ve düşmana karşı gardın sağlam bir şekilde alınması konusundaki düşünceleri ve dış politikada birlikte hareket edilmesini önemsemesi bu değerlere verdiği ehemmiyettendir.

Muhafazakârlık “din” kurumunu çok önemsemekle birlikte bu kurumu devletin tesis etmesini istememektedirler. Çünkü muhafazakârlar, dinin devletin kullandığı bir araç haline gelmesini istememekte ve bu kurumu özgürleştirmek istemektedir (Tekin, 2004:93). Diğer yandan “din”in, geleneğin ürettiği ve toplumu bir arada tutan bir özelliği de bulunmaktadır (Aktaşlı, 2009:2). Burada muhafazakârlar bir sosyal bağ olarak dini önemsemiş olsa da tüm muhafazakârların dindar olduğu sanılmamalıdır (Dayı, 2013:2-3). Bölükbaşı da bu konuda dini kontrol eden kurumların kaldırılmasını ve dinin özgürleştirilmesini istemiştir. Bu şekilde “dini kullanmak isteyenlerin” önüne geçmek istemiştir. Böylece devletin de dini kullanmasını engellemek isteyen Bölükbaşı “din” aracı ile halkın yönlendirilmesini ve kontrol altına alınmasını istememiştir. Kendisi bireysel dini yaşamında hassas olsa da bahsi geçen bu düşüncüyü savunan biri olarak dini özgürlüğe verdiği önemi göstermiştir. Bölükbaşı'nın laiklik anlayışı da bu konuda dinin devlet kontrolünde kalmasına karşı çıkmıştır. Bu uğraşına/bakışına rağmen Bölükbaşı'nın MP'si irtica suçlaması ile kapatılmıştır.

Muhafazakâr düşünce “aile” kurumunu çok önemsemektedir. Aile kavramı “toplumun molekülü” olarak değerlendirilmektedir. Muhafazakârlık “geleneği” toplum istikrarının sürekliliği için gerekli görmektedir. Bu anlamda geleneklerin toplumda yaşayanlar arası ilişkileri belirleme özelliği bulunmaktadır. Bu nedenle değişimin geleneğe uygun olması arzu edilmektedir (Tekin, 2004:88-89, 94). Ayrıca “değerler”in de toplumu bir arada tutma yönü bulunmaktadır. Şanlı tarih, din gibi değerler toplumda “biz” lik duygusu yaratması açısından önemlidir. Bununla birlikte muhafazakârlık, “birey için önemli olan ‘mülkiyet’i” önemli bir değer olarak görmekte ve devletin özel sektöre ait olması gereken bir şeye sahip olmamasını tercih etmektedir. Çünkü özel mülkiyetin mevcudiyeti toplumun üretkenliğini daha da artıracak ve istikrarı getirecektir (Barış, 2014:242-243). Tüm bunlara ilaveten muhafazakârlık toplumsal yaşam için “otorite”yi önemsemekte ve refaha “aile, kilise (din), yerel cemaat ve localar”ın otoritesi altında ulaşılacağını düşünmektedir (Tekin, 2004:90-91). Bu anlamda toplumun devamı “otorite ve düzen”in varlığına bağlı görülmektedir (Barış, 2014:241-244; Çaha, 2004:76-79).

Bölükbaşı ise “aileyi” sağlıklı bir toplum yapısının temeli olarak görmektedir. “Gelenekler” ise toplumda bir bağlılık yaratmakta ve insanlara uyulması konusunda bir gerekçe oluşturmakta ve nizamın sürdürülmesini sağlamaktadır. Bu anlamda gelenekler toplumun istikrarı açısından Bölükbaşı'nın partilerince önemsenmektedir. “Tarih, din” gibi değerleri toplumsal birlik ve süreklilik için gerekli gören Bölükbaşı, “mülkiyet” konusunda da özel sektörün sahipliğini destekleyen bir bakış sergilemektedir. Bölükbaşı “otoriteyi” siyasal iktidarda bulunması anlamında demokrasi ve özgürlükleri ortadan kaldırdığı gerekçesi ile kabul etmese de parti içinde bulunduğu konumda (liderlikte) otoritesinin tanınmasını beklemiş ve istemiştir. Dolayısıyla Bölükbaşı, toplumu bir kılan, topluma değer katan, toplumun sürdürülebilirliğini sağlayan her şeye yakın ve katkı sağlayıcı olmuştur.

Türk muhafazakârlığı yapı itibarıyla klasik muhafazakârlıktan farklı olarak “değişime anlayışla bakan” bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Türk muhafazakârlığı “statüko taraftarı olmadığı” için “din faktörü” bu anlayışta temel etken olmamaktadır (Akıncı, 2012:89-91). Ayrıca Türkiye’de muhafazakârlığın “sınırlı iktidardan yana” bir kabul benimseyerek “demokratik kültürü ve serbest piyasayı” desteklediği görülmektedir (Akdoğan, 2003:27-37). Bölükbaşı da bu anlamda değişime karşı olmadığı gibi birçok kurumun (Anayasa mahkemesi, çift meclis gibi) getirilmesi konusunda istekli olmuştur. Statüko karşısında ise taviz vermeyen ve statükonun fiillerine destek vermeyen bir pozisyon üstlenmiştir. Bu süreçte Bölükbaşı sınırlı iktidardan yana olmuş ve halkın refahını iktidarın kararlarını denetlemekte bulmuştur. Demokratik kültürü daima desteklemiş ve Türk muhafazakârlığının benimsediği gibi serbest piyasanın işlerliğini gerekli görmüştür.

Muhafazakârlık kendisini inşa ederken “sol”u “öteki” pozisyonuna koyarak değerlendirmiştir. Ayrıca Kemalist sistemin aşırılıkları da “sol”a yüklenerek eleştirilmiştir. “Hızlı değişim” yabancılaşma getireceği için komünizmin Türkiye’de hâkim olmaması için “sol”a karşı bir savunma sürdürülmüştür (Akıncı, 2012:15). Bölükbaşı da komünizmin karşısında durmuş ve toplumun devamı için komünizme taviz verilmemesini önemseyen bir tutum ortaya koymuştur. Bu konuda aşırılıklara karşı durduğu gibi inkılapların gerçekleşmesinin ardından geleneksel değerlerin korunmasını ve günün şartlarına uyarlanmasını istemiştir.

Türkiye’de muhafazakârlığın bir ideoloji olarak içerik olarak netleşmemesi ve belirli bir eylem haritasının olmaması nedeniyle bir ideoloji olmaktan çok bir tutum, duruş, eğilim, tavır alış olarak kaldığı ve felsefi bir derinliğe ulaşmadığı, nasıl bir toplum istediğini ortaya koyamadığı belirtilmektedir (Dursun, 2003:1; Aktaşlı, 2014:64). Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin kurucuları ortak bir muhafazakâr ideoloji geliştirememişlerdir. “Bütün ideolojiler ortak bir paradigma ve ilkelerden çıkarak farklılaşırken muhafazakârlığın farklı düşüncelerden yola çıkarak ortak bir paradigma ve ilkelere ulaşmaya çalışmış olduğu görülmektedir (Aktaşlı, 2014:64). Böyle bir ortam, muhafazakârların çeşitli gruplara ayrılabilmesini de kolaylaştırmıştır: “Milliyetçiler, liberaller ve İslamcılar” (Akgül, 2004:125).

Dolayısıyla Türkiye’de muhafazakârlık “milliyetçi olan, liberal olduğunu savunan ve İslamcı şeklinde adlandırılan kişilerin” ne olduklarını aktarırken kendi ideolojilerinin yanına ilave ederek bir duruşu ortaya koymayı belirtmek için kullandıkları bir ifade olmuştur. Bölükbaşı da özellikle gelenek, aile hayatı, din gibi konularda muhafazakârlığını daha çok dışa vurmuştur. Muhafazakârlığın bu yönü milliyetçiliğin içerisinde konumlanışını da güçlü kılmıştır. Türkiye’de muhafazakârlık için öne çıkan değerlerin milliyetçilik için de önemli olduğu görülmektedir. Türkiye’de siyasi hayatta muhafazakârlık ve milliyetçiliğin her daim ilişki içerisinde olduğu ve şartlara göre birinin diğerine kıyasla daha öne çıkarak kullanıldığı ya da dillendirildiği görülmektedir. Bölükbaşı liderliğindeki partilerin de “milliyetçilik ve muhafazakârlığı ifade eden söylemlerine ya da bu iki ideolojinin benimsediği özelliklere uygun kurum ve değerlere yönelerek” siyasal iktidarları bu beklentiler temelinde eleştirdikleri görülmektedir.

Buraya kadar olan yazımda Bölükbaşı’nın siyasi hayattaki yaşadıkları ve benimsediği düsturları çerçevesinde muhafazakârlığı ve milliyetçiliği ve zaman zaman liberal çizgide benimsediği hareketleri değerlendirilmiştir. Bölükbaşı’nın ve içinde bulunarak aktif siyasi hayatını sürdürdüğü partilerin bakış açısını milliyetçilik çerçevesinde bir cümle ile özetlemek gerekirse liberal ve muhafazakâr yönleri olan bir tipolojinin dışa vurulduğu dikkat çekmektedir. Bu tipolojilerin nasıl belirginleştiği ise bu iki tipolojinin hangi özelliklerine yakın durulduğunun tespit edilmesiyle anlaşılabilir.

Bölükbaşı, siyasi hayatında yaşadıkları, düşündükleri, konuştukları ile *liberal milliyetçi* özelliklerini yansıtmıştır. Çünkü liberal milliyetçilik “bireyselliğe ve insan haklarına kolektif varlık karşısında üstünlük tanınması (Erdoğan, 1999:95); her vatandaşa şahsi özgürlük hakkı vermesi; meclise dayalı hükümeti istemesi; maddi refah ve kalkınmışlığı artırma isteği (Hayes, 2010:95); her bir milli devletin siyasi, ekonomik ve dini yönden bireysel özgürlükleri benimsemesini desteklemesi (Vincent, 2006:397-398); kaynakların sadece vatandaşlar arasında paylaşılması düşüncesini benimsemesi; hukuka saygılı ve şefkatli bir topluluk niteliği kazandırılması beklentisi (Özkırımlı, 2010:90-91); devlet ile vatandaş arasında kurulan hak ve ödevlere dayanan bir anlaşmanın ortasında ‘sadakat, aidiyet ve bağlılık’ şeklinde duygusal bir boyut bulunduğunu kabul etmesi (Mermer Üzümlü, 2019:328-329)” şeklindeki özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda “insan hakları, demokrasi, hürriyet ve adalet konularına verilen önem; laiklik konusundaki yaklaşım ve dini müesseseleri Diyanet İşleri Başkanlığı kontrolü altında çıkarma düşüncesi; ekonomide özel sektörü ve bireyi serbestleştiren bir yapının kabul edilmesi” yönleriyle Bölükbaşı ve partileri *liberal milliyetçiliğe* yakın hale gelmektedir. Bahsi geçen bu özellikler Bölükbaşı’nın fiillere yansıyan milliyetçiliğinde dışa vurulmaktadır.

Öte yandan Bölükbaşı’nın baştan sona *muhafazakâr milliyetçi* özellikler sergilediği de tartışma götürmez bir gerçektir. Yazılı metinler, demeçler ve literatür bunu göstermekle birlikte Bölükbaşı’nın

siyasi hayattaki yaptıklarına ve yaşadıklarına bakıldığında muhafazakâr milliyetçi yönü açıkça okunabilmektedir. Çünkü muhafazakâr milliyetçiliğin “milleti, toplumun tarihi bağını güçlendirme noktasında önemsemesi; toplumun doğal olanı hastalıklı hale getirmesine sebep olacak şekilde birden değişimine karşı duruş sergilemesi (Acar, 2018:219-220); sosyal bütünlük ve kamu düzeni üzerine yoğunlaşarak milli vatanseverlik üzerinde ifadesini bulmaya yönelmesi; bölücü bir fikir olan sınıf dayanışması anlayışına karşı koruyucu olması açısından, ‘yurtsever sadakat ve ülkeyle gurur duyma’ duygusunu geliştirerek millî birliği muhafaza etmesi (Heywood, 2013:177); ‘ulusal birliği, yurtsever sadakati ve kişinin ülkesiyle övünmesini’ teşvik ederek koruması, ulusu dış veya iç tehditler altında görmesi (Erdoğan, 1999:95-96)” şeklindeki özellikleri Bölükbaşı’nın siyasi hayatında dışa vurduğu davranışları ile uyumlu gözükmektedir. Bu konuda dışa yansıyan “laiklik anlayışındaki dine sosyal hayatta olur veren yönü; ahlaka ve dine toplumsal hayatın düzeninde verdiği önem; tarihi, kültürel ve geleneksel bağlar ile birlikte aileye verdiği önem; serbest piyasanın kontrolünde olan bir ekonomi yerine özel sektörü özgürleştiren ancak gerektiğinde devlet müdahalesini serbest bırakan bir tutum benimsemiş olması” yönleri Bölükbaşı’nın *muhafazakâr milliyetçiliğini* açıkça göstermektedir. Öte yandan iç politikalara kıyasla dış politik gelişmelerde Bölükbaşı’nın milliyetçiliğin muhafazakâr yönünün daha da işler hale geldiği görülmektedir.

Dolayısıyla Bölükbaşı’nın “üzerinde durduğu düsturları, siyasi hayatta yaşadıkları ve siyasete bakışı” temel alınarak milliyetçiliğin farklı tipolojik formları ve özellikleri dikkate alındığında Bölükbaşı’nın milliyetçiliğinin daha çok muhafazakâr ve liberal formatta dışa vurulduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bölükbaşı, demokrasi tarihimizde önemi bir konumu işgal etmekle birlikte ideolojik bakışını siyaset anlayışına yansıtmış bir liderdir. Özellikle siyasal hayattaki esnek olmayan davranışları onu siyaset sahnesinde manevra yapamayan bir lider konumuna getirse de milletin yanında olma ve millet tarafından sevilme konusunda her zaman önemini korumuştur. Esnek olamayan, dürüst ve demokratik tutumu onun iktidara yaklaştığı evrelerde dahi iktidarı kaybetmesine sebep olmuş, ancak o bu fırsatları kaçırma riskini göze almış ve milletin yanında konumlanmaktan taviz vermemiştir. Bu tutuculuğunda özellikle milliyetçiliğinin etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Türk siyasi hayatında Bölükbaşı’ndan önce ve sonra iktidara gelmiş olan muhafazakâr partilere bakıldığında tipik birer merkez sağ parti tutumuyla iktidara gelmek için bazı esneklikler ortaya koydukları görülmektedir. Ancak Bölükbaşı hiçbir zaman böyle bir hesap tutmamıştır. Dolayısıyla bu yönüyle de milliyetçi partilerin dışa vurduğu bir katılığı yansıtmıştır. Tıpkı milliyetçi partiler gibi tek kaygısı “taviz vererek iktidarda olmak yerine duruşunu koruyup milletin yanında olmak ve milletin selametini/refahını korumak ve sürdürmek” olmuştur. Bu konuda esnemeler gösterip çizgisinde durmayanlara ağır sözler söylemekten geri durmayan bir siyasi tutum sergilemiştir. Bunu Kırşehir’in ilçeye dönüştürülmesi örneğinde de görmek mümkündür. Bölükbaşı Kırşehir’in ilçe yapılmaması için istifa etmeye hazır olduğunu belirterek kaygısının iktidarda olmak olmadığını millete omuz vermek olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte siyasi hayatı boyunca kendisine tuzak kurup eziyet edenlere, onu hapse atanlara “eline fırsat geçtiğinde dahi” yaptıklarının hesabını sormaya yönelmemiştir ki bu da önceliğinin millet olduğunun diğer bir delilidir.

Bölükbaşı özgürlükler ve ekonomi konularında bireyi ön plana çıkarırken diğer konularda toplumu öne çıkaran bir bakış açısı benimsemiştir. Bu bağlamda Bölükbaşı, yukarıda da değerlendirildiği üzere “birçok yönü ile muhafazakâr milliyetçilik özellikleri göstermekle birlikte ekonomik ve özgürlükçü bazı yönleri ile liberal milliyetçilik tipolojisi” ile ilişkili olarak dışa yansımıştır. Çünkü yetişme ortamı, tecrübeleri, siyaset hayatında yaşadığı hadiseler, Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullar ve bilgi birikimi onun bu şekilde bir ideolojik duruş benimsemesini temin etmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2018). Muhafazakar Milliyetçilik Anlayışı, H. Acar (Ed.), *Milliyetçilik Tipolojileri* içinde, (ss.203-222). 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Akıncı, M. (2012). *Türk Muhafazakarlığı-Çok Partili Siyasal Hayatta 12 Eylül’e-*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakâr Demokrasi*, AK Parti, Ankara.
- Akgül, M. (2004). Türkiye’de Siyasal-Toplumsal Merkezin Değişim Süreci ve Muhafazakârlık, *Marife*, Yıl: 4, Güz, (2), 109-127.
- Aktaşlı, U. (2009, Ocak). Muhafazakâr Düşünce ve Türk Muhafazakârlığı, *Haksöz*, 11 Mart 2019 tarihinde https://www.haksozhaber.net/okul/muhafazakar-dusunce-ve-turk-muhafazakarl_g_-5722yy.htm sayfasından erişilmiştir.
- Aktaşlı, H. U. (2014, Mart). Muhafazakârlık İslamcılığın Alternatifi mi?, *UMRAN*, (235), s.64-68. İstanbul: Şan Ofset Matbaacılık.
- Akyol, T. (2020, 10 Şubat). Bölükbaşı’ya göre özgürlük ve adalet, *Karar*, 1 Mart, 2021 tarihinde <https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/bolukbasiya-gore-ozgurluk-ve-adalet-12771> sayfasından erişilmiştir.
- Albayrak, M. (2014). Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 2014/1, ss.297-312.
- Atılğan, G. (2014). İdeoloji, *Siyaset Bilimi -Kavramlar-İdeolojiler-Disiplinler Arası İlişkiler* İçinde, (ss.285-298). 4.Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler: Kökenleri ve Etkileri* (A. Aydın, Çev.), Birinci Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Barış, İ. (2014, Temmuz-Aralık). Muhafazakâr Düşüncenin Temel Değerleri Çerçevesinde AK Parti, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:11, (41-42), 237-255.
- Barutçu Z. (2019). Osman Bölükbaşı, T. Bora, (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li Yılları* içinde, (Haz. M. K. Kaynar), (ss.533-540). 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2008). Alparslan Türkeş, T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik* içinde, (ss. 686-695). 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*, (B. Sütçüoğlu, Çev.), 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 2: Kimliğin Gücü*, (E. Kılıç, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çaha, Ö. (2004). Muhafazakâr Düşüncede Toplum, *Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu:10-11 Ocak 2004* içinde, (ss.66-79). Ankara: AK Parti Kütüphanesi.
- Çağla, C. (2015). Yeni Başlayalar İçin Siyaset Bilimi, *Bilge Kültür Sanat*, Birinci Baskı, İstanbul.
- Çaylak, A. (2007). 1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakâr Demokratlar ve Türk Demokrasininin Almış Olduğu Biçim, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), 17-42.
- Çaylak, A. (2010). *İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye’nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çaylak, A. ve Kaymal, C. (2021). 27 Mayıs ile 12 Mart Arası Dönemde Muhalefetin Sembol İsmi: Osman Bölükbaşı, *İnsan ve İnsan Dergisi*, Yıl 8, Yaz, S. 29, 49-64.
- Çoban, F. (2015). İslamcılığın Fikri Taşıyıcısı Olarak Türkiye Siyasal Hayatında Necip Fazıl, *Mülkiye Dergisi*, 39 (3), 59-87.
- Dayı, H. (2013, 3 Eylül). Müslüman demokrat, muhafazakâr ve liberal Olmak, *Yeni Şafak*, 2 Ocak 2020 tarihinde https://www.yen_safak.com/hayat/musluman-demokrat-muhafazakâr-ve-l_beral-olmak-560316 sayfasından erişilmiştir.
- Dursun, D. (2003, 14 Ağustos). AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi, *Yeni Şafak*, 09 Ağustos 2018 tarihinde https://www.yen_safak.com/ars_v/2003/agustos/14/ddursun.html sayfasından erişilmiştir.

- Donat, Y. (2005, 29 Mayıs). Bir Ömrün Hikayesi, *Sabah Gazetesi*, 1 Mart 2021 tarihinde https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2005/05/29/bir_omrun_hikayesi sayfasından erişilmiştir.
- Erdoğan, M. (1999). Milliyetçilik İdeolojisine Dair, *Liberal Düşünce*, ss.89-98. 1 Haziran 2019 tarihinde <http://erdoganmustafa.org/wp-content/uploads/2016/10/Milliyet%C3%A7ilik-%C4%B0deolojisine-Dair.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Güner, A. O. (2011, Eylül). Siyasetin Ulu Çınarı Osman Bölükbaşı, *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl 100, Sayı 289, 28 Şubat 2021 tarihinde <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1625> sayfasından erişilmiştir.
- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din-Batı Siyasal Düşüncesinde 'Ulusalçılık' Tasavvuru-* (M. Çiftkaya, Çev.), 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013), *Siyasi İdeolojiler*, 5. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- İnan, S. (2005). 1949'da İnönü ve Bayar'a Suikast İddiası: Reşat Aydın'ın Olayı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 201-230.
- Karpat, K. H. (2010, Nisan). *Türk Demokrasi Tarihi- Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*, (M. H. Timurtaş, Çev.), 1. Baskı, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2010). Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn'ın Canavarına, (H. B. Örs, Der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, (ss.309-350). 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, N. E. (2019). Ellili Yıllarda Kamu Yönetimi, T. Bora, (Ed.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde, (Haz. M. K. Kaynar), (ss.505-532). 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılınç, M. (2018). Türk Demokrasi Tarihinde Millet Partisi ve Osman Bölükbaşı Üzerine Bir İnceleme (1948-1973), *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(23), 1241-1246.
- Kocabaş, S. (2011). *Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)*, T.C. Devlet Tarihi 5, 1.Baskı, İstanbul.
- Koçak, S. (2008). Siyasal Tarih (1923-1950). *Çağdaş Türkiye 1908-1980- Türkiye Tarihi 4* içinde, (ss.82-173) (Yay. Yön. S. Akşin), 10.Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Limoncuoğlu, A. (2018). Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948), *Akademik Hassasiyetler*, 5 (10), 145-155.
- Mermer Üzümlü, A. (2019). Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, (89), 325-334.
- Onak, N. (1993). *Millet Partisi (Türk Siyasal Hayatında 1960'a Kadar Doldurduğu Yer)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Öz, A. (2013). İslâmcılığın Muhafazakârlaşması Eleştirisi Üzerine Bazı Dikkatler, İ. Kara ve A. Öz, (Ed.), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, (ss.590-616). 1.Baskı, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özdemir, A. (2017, 25 Mart). Osman Bölükbaşı'yı Biliyor Musunuz? - Osman Bölükbaşı, *İstanbul Gazetesi*, 10 Eylül 2021 tarihinde <http://www.siirparki.com/obolukbasiyadair2.html> sayfasından erişilmiştir.
- Özdemir, H. (2008). Siyasal Tarih (1960-1980). *Çağdaş Türkiye 1908-1980- Türkiye Tarihi 4* içinde, (ss.188-261) (Yay. Yön. S. Akşin), 10.Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Saçaralp, Ç. (2019, 6 Şubat). Meydanları coşturan sandıkta dibe vuran renkli politikacı: Osman Bölükbaşı, *Jurnal.İst*, 1 Mart, 2021 tarihinde <https://www.gzt.com/jurnal/meydanlari-costuran-sandikta-dibe-vuran-renkli-politikaci-osman-bolukbasi-2798468> sayfasından erişilmiştir.
- Sanlı, F. S. (2019). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne -Tarihî Süreç, İdeoloji ve Politika- (1960 – 1969)*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Saygılı, O. (2010, 5 Temmuz). Türk Siyasetinin Keskin Muhalif: Osman Bölükbaşı, *Erzurum Gazetesi*, 28 Şubat 2021 tarihinde <http://www.erkurumgazetesi.com.tr/yazar/Turk-Siyasetinin-Keskin-Muhalifi-Osman-Bolukbasi/2295/> sayfasından erişilmiştir.
- Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik*, (B. S. Şener, Çev.), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik-Kuram, İdeoloji, Tarih-* (Ü. H. Yolsal, Çev.), Ankara: Atıf Yayınları.
- Tekin, Ü. (2004). *AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği*, 1. Baskı, Ankara: Orient Yayınları.
- Turan, A. (2022). *Yirmi Yıllık İktidarın Bir Muhasebesi: AK Parti ve Milliyetçilik*, 1.Baskı, Konya: Eğitim Yayınları.
- Uçar, F. (2018). Üç Tarz-ı Siyaset'in Bir unsuru Olarak İslâmcılık ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri, *Journal of History Studies*, 10(4), 191-217.
- Uluçakar, M. (2018). Muhafazakâr Demokrasi Söylemi Üzerine Bir İnceleme, *Alternatif Politika*, 10 (3), 349-373.
- Uyar, H. (2018, 29 Mart). Türk siyasetinin iki önemli ismi: Osman ve Deniz Bölükbaşı, *Ege Meclisi*, 1 Mart 2021 tarihinde <http://www.egemeclisi.com/kose-yazisi/5528/turk-siyasetinin-iki-onemli-ismi-osman-ve-deniz-bolukbasi.html> sayfasından erişilmiştir.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*, (A. Tüfekçi, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Comparison of Passivhaus Concept Buildings Used for Indoor Swimming Pools in Cold and Hot Climates

Soğuk ve Sıcak İklimlerde Kapalı Yüzme Havuzlarında Kullanılan Passivhaus Konseptinin Kullanımına Yönelik Karşılaştırılması

Setenay UÇAR

PhD Student, Akdeniz University, Institute of Natural and Applied Sciences, Department of Architecture, Antalya, Turkey

Lec., Antalya Bilim University, Faculty of Fine Arts and Architecture, Interior Architecture and Environmental Design

setenay.ucar@antalya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4206-6094>

İlknur AKINER

Assoc. Prof., Akdeniz University, Department of Architecture, Faculty of Architecture, Antalya, Turkey

ilknurakiner@akdeniz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9550-146X>

Makale Başvuru Tarihi: 30.11.2022

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Pasif Ev (Passivhaus), binanın enerji verimliliği sağlayabilmesi için iç mekân konfor koşullarını göz önünde bulundurarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda binanın ısı özelliklerini, yalıtımını, ısıtma/soğutma sistemlerini, aydınlatmasını, sıcak su sistemlerini, doğal havalandırmayı, binanın konumu ve yönelimi ile dış mekân iklim özelliklerini ve pasif güneş sistemleriyle güneşten korunma elemanlarını kapsamı gerekmektedir. Pasif Ev konsepti ilk çıktığında amaç soğuk iklime sahip ülkelerde ısıtma yükünü hafifleterek var olan ısıyı daha verimli kullanabilmeyi sağlamaktır. Enerji verimliliğini sağlamaya engel olan tüm elemanlar soğuk iklime uygun olacak şekilde tasarlanmıştır. Pasif Ev'lerin kullanımları günümüzde de en çok konut yapılarında kullanılmıştır ve küçük ölçekli ofis, konut vb. yapılarda kullanımı yaygındır. Büyük ölçekli yapılarda pasif evlerin havalandırma, aydınlatma, ısıtma ve soğutma gibi ihtiyaçları mekân genişledikçe performansta düşüşe neden olduğu görülmektedir. Sıcak iklimlerde ise ısıtma yükünün az olmasıyla soğutma yükünün fazla olması güneşe göre yapının tasarlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada da Almanya'da soğuk iklime sahip Münih'te Pasif Ev konseptine sahip kapalı havuz yapısı ile Türkiye'de Antalya'da uygulanan kapalı havuz yapısı karşılaştırması yapılmıştır. Yapıların birbirleri ile enerji performansları Openstudio ve ClimatePlus simülasyon programları ile ölçümlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sıcak iklimlerde pasif evlerin kullanımının soğuk ülkelerde kullanımlar kadar verimli ve kâr sağlayan sistem olduğunu göstermektedir. Yapılarda ısı köprüsü oluşumlarının engellenmesi ve malzeme kalınlıklarının öneminin tahmini etkilediği maliyet ölçümü ile hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Pasif Ev, Enerji Etkin Bina, Termal Konfor, Bina Kabuğu, Isı Köprüsü*

ABSTRACT

Passive House (Passivhaus) should be evaluated considering the indoor comfort conditions in order for the building to provide energy efficiency. Accordingly, the building's thermal properties, insulation, heating/cooling systems, lighting, hot water systems, natural ventilation, location and orientation of the building and outdoor climate characteristics, and passive solar systems and sun protection elements are required. When the Passivhaus concept was first introduced, the goal was to reduce the heating load in cold climate countries and use the existing heat more efficiently, and all the factors that prevent it were designed to be cold temperature-appropriate. Today, Passivhaus concept buildings are primarily used in residential buildings and are widely used in small-scale offices, residences, and other facilities. In large-scale Passivhaus installations, ventilation, lighting, heating, and cooling requirements expand, increasing energy consumption. The buildings should be oriented with the sun in hot climates due to the low heating load and the high cooling load. This study is a comparison of the indoor pool structure with the Passive House concept in Munich, which has a cold climate in Germany, and the indoor pool structure implemented in Antalya, which has a hot climate in Turkey. In this regard, OpenStudio and ClimatePlus simulation programs are used to conduct research. The results obtained show that the use of Passivhaus in hot climates is as efficient and profitable as the use in cold temperatures. It is concluded that preventing the formation of thermal bridges in buildings, the thickness of the insulation materials, the importance of heat permeability, and conductivity coefficients also affect the annual cost.

Keyword: *Passivhaus, Energy Efficient Building, Thermal Comfort, Building Envelope Surface, Thermal Bridge*

1. INTRODUCTION

Today, with the increase in population and the development of technology, supply the increasing energy need causes a decrease in fossil fuels. The technological developments that started after the industrial revolution increased fossil fuel consumption and carbon dioxide emissions yearly. Worldwide energy needs increasing by 2.3% in 2018, indicating the highest growth rate in the last ten years (IEA, 2019). Buildings account for 40% of global energy use and 36% of global CO₂ emissions (Kurt, 2012). In addition to the usage period in buildings, energy is also needed in the building and material construction process. The embodied energy of a material is the total amount of energy used to possess that material. This energy contains all the energy required for the raw material's extraction, transportation, and processing. Materials that have the most embodied energy per kg are usually related to metals or processes that require materials such as cement or ceramics formed by firing to reach high temperatures. These energy values are 2,598 MJ / m² for ceramic materials and 124 MJ / m² for wood materials. Every construction material releases CO₂ over its entire life cycle, beginning with the manufacturing process. Global CO₂ emissions from fossil fuel consumption and cement manufacturing grew by nearly 60% between 1990 and 2015 (PBL, 2020).

Heating, cooling, ventilation, and lighting consume a significant portion of the total energy consumed by the building. Building energy efficiency has a significant impact on lowering overall energy consumption in Europe; as a result, boosting building energy efficiency is one of the European Union's top priorities (Obrecht et al., 2019). Climate change has a significant impact on the building industry and many other industries, and the construction business consumes a considerable amount of energy. In Turkey, the transportation sector accounts for 20% of total final energy consumption, industry 43%, and buildings 37% (İnan and Başaran, 2014).

For the building to provide energy efficiency, taking into account the indoor comfort conditions, the thermal properties of the building, its insulation, heating/cooling, ventilation, lighting, hot water systems, natural ventilation, the location and orientation of the building and outdoor climate types, passive solar systems and sun shading elements need to be covered. Building demands such as heating, cooling, ventilation, and hot water preparation account for 75% of total energy use in homes (Kurt, 2012). According to the Turkish National Energy Efficiency Action Plan released by the Ministry of Energy and Natural Resources in 2016, the insulation applied to the exterior walls and the insulation in the buildings may lower the heating demands of the structures by 35 percent (ETKB, 2016). Thus, with the need to establish specific criteria in energy conservation, certain standards were needed to evaluate the environmental performance of buildings (Şahin Ergün, 2019). In some countries, building certification systems have been developed to improve performance. Today, there are more than thirty green building certificate rating systems developed by various governments (Öztürk, 2015). While all certification systems evaluate building performance, Germany also considers environmental and socio-cultural quality standards, unlike the certification system in other countries. These consist of economic quality, land quality, process quality, technical quality, and socio-cultural quality. The Passive House concept is a certificate system based on energy conservation of material, building components and building envelope performance. The Passivhaus Institute (PHI), established in Germany, is valid worldwide. From small-scale residential buildings to large-scale hotel buildings, including newly constructed buildings or renovating existing buildings, Germany, in particular, places a strong emphasis on sustainability, thanks to the development of passive structures and the focus on ecological footprints.

Germany was one of the first countries to start using passive energy and renewable energy. For this reason, it is leading other countries in this effort, especially in the building construction and operating system by Passive House standards. Germany is a cold and moderate region, and applying its buildings to this climate will not have the same effect in a hot and humid area. The building materials for each region, the construction methods and the targeted indoor temperature value (heating and cooling loads according to the external weather conditions) will differ. Instead of applying the construction methods following Passive House standards in cold climates with high heating loads, suitable comfort conditions should be determined for Antalya, where continuous cooling loads are high in summer. For this comparison, the construction methods, the users of the building, the building materials used, and the heat transfer coefficients will be examined on two sample buildings. This review will be an exemplary study in terms of deficiencies and completion in Turkey by comparing with the help of simulation. In this study, the building comfort values of a building that can keep the comfort of the building high in a large-scale facility in Germany and a building with the same function in Turkey will be compared.

Indoor pools are used for recreational, sports, and therapeutic purposes. These indoor pool buildings with high energy consumption must ensure that the occupants have enough indoor air quality and thermal comfort while also utilizing less energy (Sobhi, 2022). According to Li et al. (2021), a large amount of heat is needed to maintain the thermal comfort of both indoor and outdoor swimming pools in cold seasons. This motivates the development of various heating technologies aiming to reduce energy use, as well as operating and investment costs. In this context, the methods applied in cold climates can be implemented thanks to the Passivhaus construction concept, providing energy efficiency and reducing cost. There is no definite application example for this in hot climates. In this case, the study examines the performance of buildings with the same function by selecting indoor pool structures from two different countries and different climates. Both of these buildings have an indoor pool on the ground floor and spaces with different functions on the upper floor. Bambados Indoor Swimming Pool in Munich, Germany, was chosen as one of the buildings to be examined as a sample. In this structure, which consists of a sauna, gym, swimming areas, and changing rooms, the swimming area with high humidity was chosen. This building, which has a passive house certificate, was completed in 2011. The other sample is the indoor swimming area, sauna, dressing rooms, and gym, the entertainment section of the Jacaranda Hotel in Antalya (Side), Turkey. Only the swimming area will be included in the simulation in this study. The average regions of 600-800 m² in these locations have high humidity. This building, which does not have a passive house certificate, was completed in 2013. The materials used, the construction method and the design methods for the building envelope were all examined.

There are only three buildings in Turkey as Passive House standards (SEPEV, 2020; Demirel, 2013). These buildings, completed in 2011, 2015, and 2016, have been certified by the Passive House Institute (PHI Database, 2020; PHI, 2020). The small-scale implementation of these three structures, which have been carried out in the last ten years, shows that it has just begun to develop, and the importance of studies on this subject is becoming more widespread day by day. This research aims to contribute to the development of Passive House structures in Turkey that offer comfortable and efficient energy consumption in large-scale swimming pool buildings. The thickness of the insulation materials, the formation of thermal bridges, and the humidity-temperature values affect the comfort in the space. For this reason, in this study, which will measure the effect on the cost, two different structures from Germany/Munich and Turkey/Antalya will be selected, and the materials used will be compared with the impact of the climate. The air thermal permeability coefficient of the materials, the thermal conductivity coefficient, and the heating and cooling loads according to the external weather conditions will be examined by comparing them with simulation tools. This comparison aims not only to use the Passive House concept in cold countries but also to ensure that their use in hot climates is met with less cost than their energy needs and more energy-efficient buildings.

2. PASSIVE HOUSE BUILDING DESIGN

A Passive House is a building standard that is energy efficient and comfortable. Passive House is not a brand name, but a construction concept that can be applied by anyone, anywhere. The Passive House includes buildings components such as wall and construction systems, windows, doors, connections, ventilation systems and compact systems (PHI,2020). These structures are specially designed by taking into account the sun, wind, and physical characteristics of the environment. When these structures are compared with other systems, it has been concluded that there is an average of 10 times less heat energy difference (Badescu and Sicre, 2003). The goal of Passive Houses is to standardize the process of enhancing energy efficiency. As a result, the Passive House's basic concept is centered on a method for limiting heat movement from the building envelope through improving insulation (Georges et al., 2014). The primary benefit of Passive House is that it lowers running costs by conserving energy and preventing internal thermal disturbance. The application examples whose construction was finished with the literature research considered all life-cycle activities, including material procurement and manufacture, on-site construction and use/maintenance, destruction of materials, and 70-year building life.

The passive house was first adopted in Germany in 1991 (Schnieders et al., 2015). Passive solutions such as insulation, low U-value windows, airtightness, and thermal bridge prevention were highlighted. Then, applications were developed in Austria and Switzerland (Schnieders et al., 2015). This concept, designed in a moderate climate zone, was later applied in cold climate zones. Passive House standards also created differences based on climatic conditions in Denmark, Sweden, Norway, Estonia, and Canada.

The passive house continued to be implemented and adjusted based on local climatic conditions (Wang et al., 2019). These studies are significant in evaluating passive techniques; however, they are confined to

residential structures. These are focused on a climatic zone's unique or traditional architectural design language. According to Walikewitz et al. (2015), the average air temperature fluctuates depending on the size of the window, the exposure length, and the intensity and duration of direct solar radiation entering the room (Manu et al., 2019). Pisello and Cotana (2014) developed a roof solution in a traditional residential building in Italy that decreases peak indoor heating in the attic by up to 4.7°C in summer. These options may differ depending on the temperature and location of the passive buildings. Apart from Europe, there are some studies have been conducted in Korea (Kim, 2006), China (Borong et al., 2004), Japan (Ooka, 2002), and Turkey (Şerefhanoglu Sözen and Gedik, 2007). All of this demonstrates the value of studying traditional architecture and development. Passive system applications such as the use of adobe constructions, the positioning of buildings according to the sun, the effect of spaces with courtyards or tiny windows according to the wind and temperature of the region have been noticed in particular studies in Turkey.

Completed certified buildings represent actual examples in the evaluation of passive strategies. The Frankfurt Höchst Clinic, which was the first Passive House hospital structure in 2020 with the Passive House concept that received the PHI certificate, the Explorer hotels (Germany and Austria), the first Passive House hotel structure in 2009 and 2014, the Ravensburg Art Museum, the first Passive House museum structure, in 2012 and the 2004 Passive House. These are the first Passive House structures implemented in Germany, such as the Montessori School, the first Passive House education building in 2007 (Passivhaus-Hallenbad Bambados Monitoring, 2011). However, most of the Passive Houses implemented other than these new examples are limited to residential buildings. This study focuses on the local and traditional architectural design language, especially in the climate zone when suitable comfort conditions can be applied in newly constructed buildings and reuse existing or historical buildings.

3. METHODOLOGY

In this study, buildings with the same function and completed in two different climates will be compared by simulation tools. One of the buildings, as an example, the Bambados Indoor Swimming Pool area, which is the first indoor swimming pool in Passive House standard as a large-scale structure in Munich, Germany, will be examined. In this structure, which consists of a spa, gym, sauna, swimming areas, and changing rooms, only swimming areas will be reviewed for the article. And also, passive house construction methods according to the moderate-cold climate, the differences in the U values of the materials used according to the environment, and the effect of the sun on the building will be examined mechanically and passively for the swimming pool. The other example will be analyzed as a large-scale case study in Side, Turkey, using ClimaPlus (2020), EnergyPlus (2020), and OpenStudio (2020) simulator tools to simulate an indoor swimming pool in a hotel building roughly equal to the other instance. The Munich and Antalya climate files in EPW format from the Climate One Building website were loaded into the program before the models were simulated using the EnergyPlus simulation to alter all environmental parameters. The ASHRAE Design Conditions Design Day Data (DDY) file was also used to import the design day. After applying the 3D design that defines the spaces for both models in OpenStudio, window/door areas and thermal insulation areas are specified. The roughness, conductivity, and density properties are processed by entering each material's U values and thicknesses used on the structure. All buildings are processed from floor to ceiling, and the results are examined by comparing two sample spaces. With the ClimaPlus simulation, the solar radiation graph falling on the building, indoor heat accumulation values, and heating and cooling months are reached. With these simulations, the humidity-temperature and heat loss rates will be compared, and the effect of thermal comfort areas on the cost in hot and cold climates will be examined.

3.1 Location and Climates

For example, compared to Turkey, especially Germany, the indoor swimming area is where Passive House standards first started. The fact that the first indoor swimming hall was built in Germany in 2011 at Passive House standards shows a leader in this significance. The selected sample buildings have different climate types. The Köppen-Geiger climate classification methodology divides climates into five main groups based on yearly and monthly temperature and rainfall: A (tropical), B (dry), C (temperate), D (continental), and E (polar). The second letter denotes the kind of seasonal precipitation, while the third indicates the degree of heat (Wikipedia, 2020). According to the Köppen-Geiger climate classification, Munich has a Dfb climate that is all-season rainy, winters heavy rainfall, and summers cool weather. It is crucial that the building materials used for Munich, which has a large-scale moderate-cold climate zone, keep the humidity constant in the place, the temperature values do not change according to the outdoor space, and the ventilation should be at the forefront. According to the Köppen-Geiger climate classification, Antalya has Csa (Mediterranean climate) climate in which winters are warm; summers are sweltering and arid.

Table 1. Climate Characteristics of Selected Regions (Climate Data, 2021; Wikipedia, 2020).

Province/ Country	Munich, Germany	Antalya, Turkey
Latitude	48° 08' N	30° 42' N
Longitude	11° 34' E	36° 53' E
Elevation (meters above sea level)	550 m	9 m
Climate	All season rainy continental climate Dfb	Summers hot and dry, Winters warm and rainy Csa
Annual average temperature (° C)	8,8 ° C	18,6 ° C
Maximum temperature value (° C)	22,8 ° C	34,1 ° C
Lowest temperature value (° C)	-5 ° C	5,8 ° C
Average humidity (%)	67%	70%
Daily Radiation Value (kWh / m2)	3,3 kWh/m2	4,5 kWh/m2
Annual solar radiation value (kWh / m2)	1204 kWh/m2	1646 kWh/m2
Annual average sunshine duration (h)	1780 h	2413 h

According to the climate values given in Table 1, it is seen that the temperature and solar radiation values in Turkey are higher than in Germany. The increase in temperature and the outdoor temperature add to the heat of the indoor spaces. Figure 1 and Figure 2 depict the graphics of the hourly heating and cooling degree days for each month in Munich and Antalya based on temperature values in outdoor situations. The number of heating degree days (HDD) and cooling degree days (CDD) in the graphics is a characteristic that is used to determine insulation, heating, and cooling expenses while constructing a building. The yearly number of warm days in Munich is 210, whereas the annual number of cooling days is 30. According to the Turkish State Meteorological Service (2020), the number of heating days is 124 days, and the number of cooling days is 148 days (MGM, 2020).

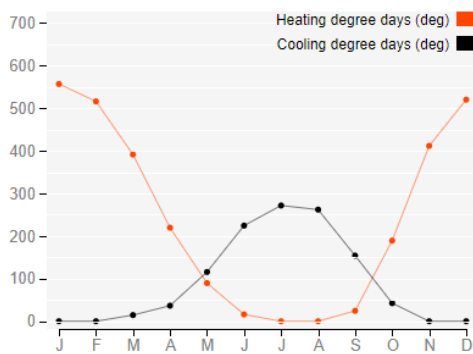
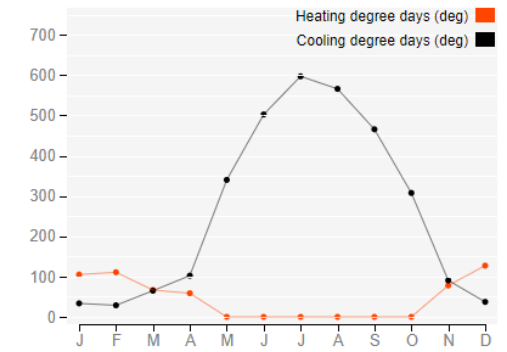
Figure 1. Munich heating and cooling needs**Figure 2.** Antalya heating and cooling needs

Figure 3 and Figure 4 show the kWh values per square meter of the buildings located in the selected regions on the south, north, east, and west facades. Figure 3 and Figure 4 show the kWh values per square meter of the buildings located in the selected regions on the south, north, east, and west facades. The first graph (Figure 3) shows that directing towards the south in cold countries will give positive results since Munich, in a cold climate, gets too much sun on the south side. The second graph (Figure 4) shows that directing towards the southwest in hot countries will give positive results since Antalya, in a hot climate, gets too much sun on the southwest side.

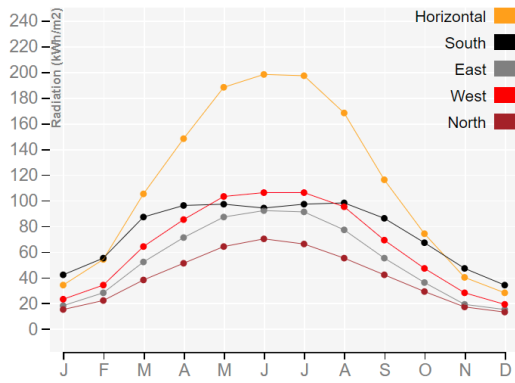

Figure 3. The solar irradiance per square meter in Munich (kWh/m²)

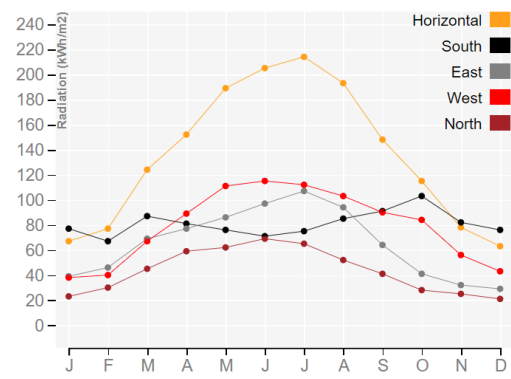

Figure 4. The solar irradiance per square meter in Antalya (kWh/m²)

3.2 Choice of Model Buildings

The square meters of the buildings to be analyzed were chosen close to each other. While researching, the addition of solar panels system and the use of HVAC systems are examined separately due to the differences in heating and cooling loads against climate. Figure 5 and Figure 6 show the currently selected buildings. Indoor pool areas in both buildings are on the ground floor. The upper floor of both buildings is a different function, the lower floor is the basement. Figure 5 and Figure 6 show the currently selected buildings.

Figure 5. Bambados Indoor Swimming Pool Munich, Germany

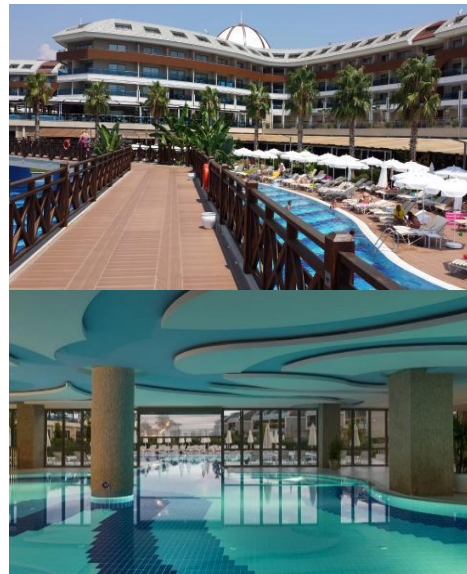

Figure 6. Jacaranda Hotel Indoor Swimming Pool Antalya, Turkey

The spa, sauna, Turkish bath, changing rooms, and gym within these structures are not within the scope of the article.

3.3 Choice of building performance simulation tools

In this study, Munich and Antalya climate data and information about the design will be guided by the Climaplust simulation. Solar radiation, radiation value graphs based on facades, temperature, and Psychrometric graphics data are examples. These data values must be used in the procedures applied to the structures. Energyplus and OpenStudio simulator programs simulate sunlight, thermal comfort, ventilation, and energy modeling in the building. The swimming pool sections are then modeled on the plan, and the structures' inner space and outside walls are examined.

3.4 Passive House requirements and evaluation criteria

The primary premise of passive buildings is to keep all heat fluxes in and out of the building envelope as low as possible. Passive solar energy gains are beneficial to passive houses. Passive House structures that emerged in Germany continued to be built in cold climates. By 2015, there were 25,000 approved buildings in Europe, most located in Germany and then in the Scandinavian region. Therefore, the general principles planned for cold climates and moderate climates are as follows:

1. Without a separate heating and air conditioning system, a comfortable interior climate can be achieved: The annual heating need may be no more than 15 kWh / (m²a) according to the Passive House Planning Package (PHPP).

2. Passive House thermal comfort criteria must be met in every living space, both winter and summer. The following component properties are frequently the outcome of this:

- External component U-values must be less than 0.15 W / (m²K).
- Windows and other transparent components must have less than 0.8 W / (m²K) U-values.
- Transparent areas facing west or east ($\pm 50^\circ$) and translucent areas with inclinations below 75° to the horizontal must not take up more than 15% of the useable space behind them, or they must be protected from the sun with a reduction factor of at least 75%. Behind the south-facing windows, the maximum useable space is just 25%.
- The supply air temperature at the room's air outlet must not drop below 17 degrees. It is necessary to ensure that airflow is consistent throughout all rooms and areas (ventilation efficiency). The ventilation system must first and foremost be built for air cleanliness (DIN 1946). The ventilation system's noise level must be low (<25 dBA).
- The houses must have at least one openable outside air opening in each living space, and outside air must flow through the flat (free summer cooling).

3. The total demand for primary renewable energy (PER, as defined by the PHI method) for all household uses (heating, hot water, and household electricity) cannot exceed 60 kWh / (m²a). PHPP is used to calculate the result.

The following five main principles guide the development of passive houses:

- Thermal insulation: All opaque components of the house's outside shell is so effectively insulated that they have a heat transfer coefficient (U-value) of no more than 0.15 W / (m²K), which means that no more than 0.15 watts are lost per degree of temperature differential and square meter of the outside surface.
- Primary energy criteria: the energy consumption of all electrical equipment, including interior heating and used hot water, must not exceed the limit of 120 kWh /m.
- Passive house windows: The windows (glazing including the window frames) should not exceed a U-value of 0.80 W / (m²K), with g-values around 50% (g-value = total energy transmittance, proportion of the solar energy available for the room).
- Ventilation: Heat recovery is achieved by ventilation. Comfort ventilation with highly effective heat recovery produces good indoor air quality and saves electricity. A heat exchanger returns at least 75% of the exhaust air from the fresh air in a passive home.
- Airtightness of the building: Leakage through uncontrolled joints must be less than 0.6 house volume per hour when tested with negative/positive pressure of 50 Pascal.
- Airtightness: According to the EN 13829 standard, a pressurization test should be performed on the building envelope, which should not exceed 0.6 h-1.
- No thermal bridges: Thermal bridges must be avoided by planning and executing all edges, corners, connections, and penetrations with extreme caution. Thermal bridges must be reduced as feasible if they cannot be avoided.
- Comfort criteria for indoor temperature in winter: The temperature inside the building should be kept above 20 °C.

- Comfort criteria for indoor temperature in summer: The temperature inside the building must remain within the comfort range defined in the EN 15251 standard. If there is an active cooling system, keeping the temperature below 26 ° C and not exceeding the temperature is necessary.

It has been observed that passive houses in terms of cooling load in hot climates may vary according to the environment. This situation will also be discussed in this study.

4. RESULTS AND DISCUSSION

The Bambados Indoor Swimming Pool is a modest glass building with a completely glazed open garden space on the north façade and a compact structure with a small glass area on the north façade. Locker rooms, administrative offices, and a spa area north of the building. The leisure and training pool is located to the southeast, while the sauna is southwest. Skylights light up the pool and patio areas. In particular building sections, there is a basement (technical floor). The foundation was built using drilled piles. The floor slabs in the basement and the non-basement size are insulated. Bored piles on the side of the building have additional insulation.

The building's thermal and thermal transmitting properties are summarized in Table 2. The efficiency of Passive Solar Design techniques is proportional to the size of the structure. When a building's size and scale surpass the Passive Solar Design components' criteria for the natural flow of conditioned air, mechanical help is necessary to disperse the gathered solar heat throughout the building. Fully active systems' efficiency may suffer, and the combination of Passive Solar Design and building design may be jeopardized. As a result, spaces with similar square meters were compared to highlight the consequences of different tactics on building design, which was the primary goal of this study.

Table 2. Thermal transmittance and used materials of the selected indoor swimming pools (Passivhaus Institut Database, 2020)

Country	Bayern, Germany	Antalya, Turkey
Treated Floor Area	861 m ²	634 m ²
Construction type	Masonry construction	Masonry construction
Year of construction	2011	2013
Exterior wall: U-value	Reinforced concrete 2.300W / (m ² K) 250mm, Mineral wool 0.035W / (m ² K) 300mm	Reinforced concrete 1.1W / (m ² K) 200mm, Stone wool 0.038W / (m ² K) 50mm
Basement floor / floor slab: U-value	Reinforced concrete 2.300 W / (m ² K) 400mm Insulation 0.045 W / (m ² K) 300mm Screed 1.400 W / (m ² K) 50mm	Reinforced concrete 1.1 W / (m ² K) 200mm Insulation 0.03 W / (m ² K) 60mm Screed 1.4W / (m ² K) 30mm
Roof: U-value	Polystyrene rigid foam 0.035W / (m ² K) 360mm Reinforced concrete 2.300W / (m ² K) 260mm Wood 0.097 W / (m ² K) 380 mm Concrete 0.095 W / (m ² K) 610mm	-
Frame: U-value	PR element U 0.830 0.030m PR glass door U 2.00 width 0.170m RWA pencere U 1.24 width 0.108m aluminum-glass door U 2.30 width 0.135m	Window U: 2.4 width 0.012 m Door U: 4
Glazing: U-dvalue	U _g -value = 0,54 W / (m ² K) g-value = % 49	U _g -value = 0,13 W / (m ² K)
Airtightness	n ₅₀ = 0,07 / h	-
Heating Load (annual)	2423 h	542 h
Cooling Load (annual)	27 h	891 h

Airtightness is particularly important in indoor swimming pools due to the physics of the building. Essentially airtightness means a draught-free building envelope, protecting all of that heated air from inside your building from leaking to outside (Novo Design, 2020). In these chosen buildings a part of the main material concrete forms the airtight layer. In addition, thermal measuring instruments show that the

connections (Figure 7) between the window and the wooden roof and the joints of the precast concrete elements are among the places to be considered.

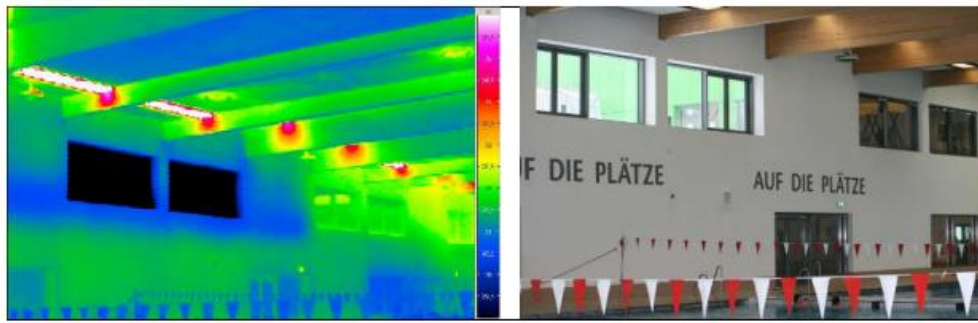

Figure 7. Thermal Bridges in Bambados Indoor Pool

https://passiv.de/downloads/05_hallenbad_bambados_monitoring_endbericht.pdf

Aluminum profiles are used for window frames. PVC frames were used only in technical rooms in the basement. The glass is applied with triple insulating glass (average: $U_g = 0.54 \text{ W} / (\text{m}^2\text{K})$, $g\text{-value} = 0.49$). Triple glazing has more heat retention than double glazing.

The essential condition for having an energy-saving structure is to have an airtight building envelope. Preventing thermal bridges or minimizing heat transfers is crucial in energy-saving building construction. In addition, directed ventilation is vital to avoid increasing humidity or keep it constant with evaporating water vapor in the indoor pool. Large areas of an indoor swimming pool have significantly higher indoor temperatures and humidity. Therefore, it is necessary to increase airtightness, mainly to preserve the indoor measured values. As a result, during the planning stage, the needed discount for Passive Houses with an air exchange rate of $n50 = 0.6 \text{ h}^{-1}$ for Bambados was applied as $n50 = 0.2 \text{ h}^{-1}$. It must function as an indoor swimming pool and the structure's scale.

The swimming pool was planned and built-in conjunction with Combined Heat Power (CHP). This local energy, produced with renewable raw materials, is another factor that contributes to the overall ecological concept of Bambados. The building is mainly heated by fresh air.

The results obtained in the simulation according to the energy efficiency show the appropriate temperature and humidity values of the dotted areas in Figure 8 and Figure 9 as two separate psychrometric charts. The values in the x-axis show the temperature, and the values on the right show the absolute humidity. The curved line indicates the relative humidity, and the values above the outermost parabola indicate the enthalpy (energy) value. At these points, it can be read from the graph that when the humidity increases in indoor pools, the temperature value should decrease, and the necessity of these values changes to prevent condensation in the interior. The difference between the two figures is that the density of points in comfort areas is higher in Antalya. According to the data, the marked blue area shows the comfort zone. It has been found that there are 900 hours of comfortable space for the Antalya indoor pool between 08:00 and 20:00 per year and 673 hours of a comfortable room for the Munich indoor pool between 08:00 and 20:00. The yellow area shows the high thermal mass area, and the pink site offers the passive solar energy recovery area.

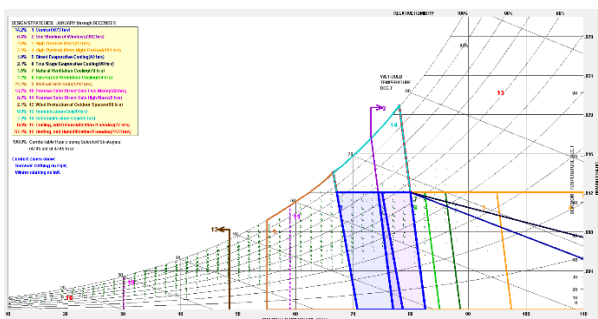

Figure 8. Psychrometric analysis graphic of Munich indoor swimming pool

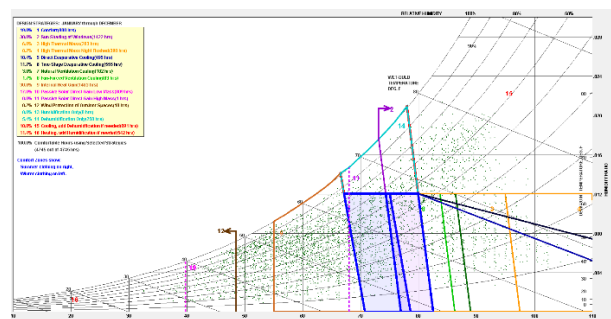

Figure 9. Psychrometric analysis graphic of Antalya indoor swimming pool

The data obtained according to the psychrometric analysis are shown in Figure 10 as a comparison.

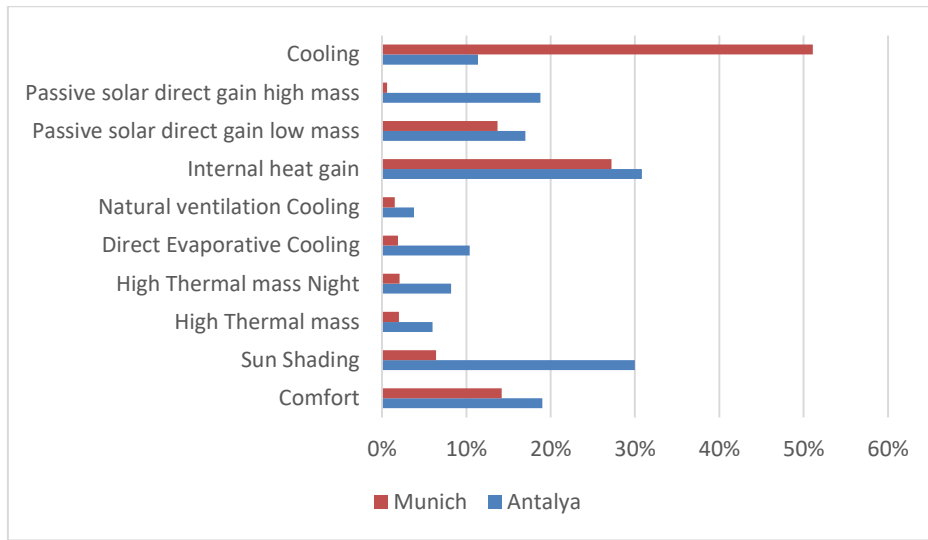

Figure 10. Comparative of indoor comfort values for two indoor swimming pools.

As a result of comparing the two indoor pool models, it was concluded that the heating load was higher 51.1% in Munich, and the cooling load was higher in Antalya by 18.8%. Passive solar gained by 17% in Antalya and 13.7% in Munich, which is close. The proximity of the values here means that the heat gain in Munich can be kept thanks to the insulations, and the heat loss is prevented in the interior against the cold air outside. The fact that the total heat gain is 27.2% in Munich and 30.8% in Antalya shows that passive solar gain has an effect. The high solar radiation value in Antalya also reveals the difference. The high thermal mass pointed out in Figure 10 shows that the amount of day and night heat is kept high in Antalya, and it is seen that the amount of natural ventilation and cooling are balanced. These values were evaluated as heating for five months and cooling for four months in Antalya. According to Figure 10, the internal heat gain is close to 30.8% in Antalya, a hot climate, and 27.2% in Munich, a cold climate. Sunshades on the windows on the south façade of the sample building in Antalya are more significant than in Munich in terms of solar radiation value. Results demonstrate how it can help with the cooling burden in the building's internal heat gain. When looking at Figure 10, it is clear that comfort is better than in Munich. The sample put in Antalya has a comfort rating of 19 percent, whereas the selection placed in Munich has a comfort value of 14.2%.

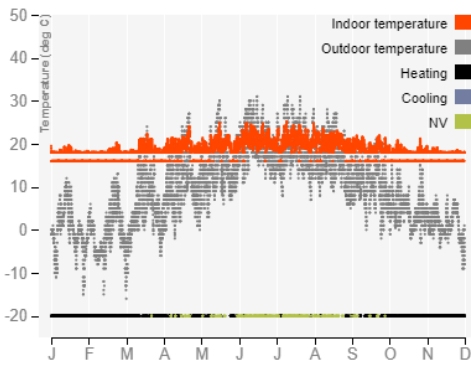

Figure 11. Uncomfortable hours due to high temperature in Munich

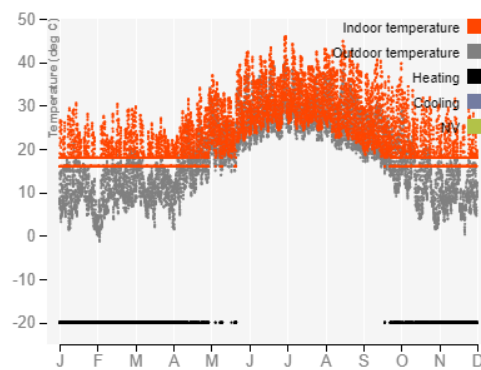

Figure 12. Uncomfortable hours due to high temperature in Antalya

The indoor pool in Munich has a total area of 861 m². Figure 11 shows the graphics of indoor and outdoor weather conditions. It has been observed that the indoor temperature in the graph is 25 degrees on average, and no disturbing heat is observed. The diagram of the indoor pool with a total area of 634 m² in Antalya is shown in Figure 12. Uncomfortable indoor air temperature between May and October indicates the need for natural ventilation and additional cooling load. In Table 3, the temperature difference between indoor and outdoor air conditions to reach the heat loss rate and annual heating losses. According to Munich weather conditions, it was concluded that it has -12 degrees outside weather and 11 degrees Antalya outside weather conditions.

Table 3. Annual heating/cooling losses and costs for two pools

		U- value W/ m²K	Heat Loss Rate W	Annual Heating Losses kWh / yıl	Annual Heating Costs € / yıl	Annual Cooling Losses kWh / yıl	Annual Cooling Costs € / yıl
Munich / Germany	Exterior wall (south)	0,113	52	110	723,58	15,66	103,37
	Interior wall (north)	0,144	646	1357	8957,33	193,88	1279,62
	Interior wall (east)	0,144	665	1397	9220,78	199,58	1317,25
	Interior wall (west)	0,144	665	1397	9220,78	199,58	1317,25
	Exterior window	1,24	5565	11687	77132,56	1669,54	11018,94
	Interior door	2,3	143	301	1988,23	43,04	284,03
	Roof	0,095	2699	5668	37411,40	809,77	5344,49
				Total €	144654,66		Total €
Antalya / Turkey	Exterior wall (south)	0,628	75	93	616,75	138,30	912,78
	Interior wall (north)	0,439	500	621	4095,76	918,44	6061,73
	Interior wall (east)	0,439	595	738	4871,80	1092,47	7210,27
	Interior wall (west)	0,439	606	751	4958,03	1111,80	7337,89
	Exterior window	2,4	2448	3036	20034,43	4492,57	29650,96
	Interior door	4	91	112	742,45	166,49	1098,83
	Roof	0,628	4778	5925	39101,71	8768,26	57870,53
				Total €	74420,94		Total €

When the building materials of the two countries are compared, the U-value (airflow coefficient) is low compared to cold climates, preventing the generation of thermal bridges with low conductivity. While the building material is applied in hot climates, the U-value is high, which means the heat loss is high. In this case, as seen in Table 3, the rate of heat loss varies according to the U-value, the temperature value of the indoor, and the lowest temperature of the outdoor area. While the lowest air temperature in Munich is -12 degrees, the indoor temperature is 21 degrees and has a total temperature difference of 33 degrees. The rate of heating loss varies depending on the U-value and the square meter of the wall. The annual heating loss is calculated by multiplying the U value by the temperature difference and multiplying the result with the annual heating time. Based on the current charge in Germany, the cost is calculated by multiplying the obtained findings by 6.6 € (Passipadia, 2020). In Antalya, the price is also calculated in Euro (€) currency to make the comparison easier. The overall expenses of heating and cooling are similar, according to the statistics in Table 3. While heating is seven months and cooling is one month in Munich, it is five months for heating and four months for cooling in Antalya. In Munich, the total cost of heating and cooling is 165,319 €, and in Antalya, the total cost of heating and cooling is 184,563 €. When the U values of the materials used in Antalya, which has a hot climate, are replaced with the U values of the building materials used in Germany, the annual average cost is 53.002 €. Results indicate that the average profit from building a whole indoor pool will be 131,561 Euros.

The low thermal conductivity values of building materials in Antalya are due to the thickness of the insulation materials used. For example, the thickness of the building material in the building in Antalya is 50 cm, while it is 300 cm or more in Munich. Although the conductivity factor of the building materials is close to each other, the thickness of the material used affects the prevention of thermal bridge formation more.

5. Conclusions

Despite the increase in technology and the adoption of energy-efficient technologies, gaps in the literature remain that limit our understanding of the impact of policies on the adoption of energy-related technologies. As the scale of the building grows, the importance of passive house use becomes evident. The Passive House requirements are a sustainable construction standard that, thanks to a vote by the European Parliament on January 31, 2008, will be applied by all member states until 2011. According to the Energy Efficiency Law

No. 5627 and the Energy Performance in Buildings regulation issued in response to this law, energy needs, insulation properties, heating and cooling system efficiency, and building energy consumption classification have been made in all facilities in Turkey since January 1, 2011. As a result, issuing an Energy Identity Certificate has become essential, and existing buildings must also receive this document by January 1, 2020. The European Parliament and the Council set this date in 2009 as the deadline for new buildings to be converted to buildings with low energy efficiency requirements.

Although Passive House standards are used for small-scale buildings and cold climates today, insulated buildings with good comfort conditions in hot and humid climates such as Antalya show that they significantly reduce cooling loads such as heating loads. This study it is aimed to provide thermal comfort of moist areas of large-scale indoor pool areas. For this reason, the method for reducing heating and cooling loads has been examined. Although the interior space dimensions of the two structures being compared are close to each other, it has been concerned that the comfort conditions in the interior are different depending on the climate, the thickness of the insulation materials, and the thermal permeability coefficients. As the thermal permeability coefficient decreases, the temperature value in the interior is preserved for a long time. Building materials with the most negligible heat permeability were used in Munich climate conditions, and building materials with high heat permeability were used in Antalya, where heat gain was constantly lost. If the materials used are the same, the thickness of the material has a significant contribution. Because as the thickness of the material increases, the heat permeability of the structure decreases. When the annual heat loss rates are compared, if the U value ratio of the materials used in Munich climate conditions is used in Antalya conditions, it will be more profitable than the current situation. In this case, the amount of heating and cooling costs corresponds to approximately 2.5 years.

Passive Houses in the Mediterranean region need less insulation than in Germany. Instead of triple glazing used in Germany, double glazing is sufficient in Turkey. Therefore, the south orientation of the building is as important as the location planning. The presence of a heat recovery ventilation system shows that it is an essential component for the location of the study. It is vital to have movable sunshades from outside to reduce the sunlight, especially in summer, in buildings oriented towards the south in Antalya, which receives much sunlight.

Besides the heating load, the cooling load is significantly higher in the Mediterranean region shows that thermal comfort is not only related to heating. It shows that insulation is also vital to prevent unwanted heat loss in case of cooling of the interior space with natural ventilation or operation of coolers in the area. It is crucial in this context to keep the energy consumption to a minimum and keep its own heat need in an ideal state for a long time. The corners of the space where the thermal bridge is located, the roof joining details, and the construction method of the window/door joint gap are not included in this subject. However, this subject can be studied in future studies and contribute to the literature. The study shows how the low heating energy consumption and the consequent low operating costs can be combined with a high level of thermal comfort. It is aimed that similar studies will increase in Turkey and be significant in terms of sustainability.

REFERENCE

Antalya HDD and CDD değerleri, MGM Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2020)

<https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/gun-derece.aspx?g=merkez&m=07-00&y=2020&a=12>

Badescu, V. and Sicre, B. (2003). "Renewable energy for passive house heating: II. Model", Energy and Buildings, 35(11), 1085-1096, ISSN 0378-7788, <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2003.09.004>.

Borong, L., Gang, T., Peng, W., Ling, S., Yingxin, Z. and Guangkui, Z. (2004). "Study on the thermal performance of the Chinese traditional vernacular dwellings in Summer," Energy Build., 36, s. 73–79, [https://doi.org/10.1016/S0378-7788\(03\)00090-2](https://doi.org/10.1016/S0378-7788(03)00090-2).

ClimaPlus Simulation. (2020). <http://climaplusbeta.com>

Climate Data. (2021). Munich Climate.

<https://en.climate-data.org/europe/germany/free-state-of-bavaria/munich-6426/>

Climate Data. (2021). Antalya Climate. <https://tr.climate-data.org/asya/tuerkiye/antalya/antalya-4548/>

Demirel, B. (2013). Pasif Ev Uygulamasının Türkiye İçin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma.

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- EnergyPlus Simulation. (2020). <https://energyplus.net>
- ETKB Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2016). Türkiye Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı. <https://rise.esmap.org/data/files/library/turkey/EE%20Pillar/EE1.1.pdf>
- Georges, L., Berner, M. and Mathisen, H. M. (2014). "Air heating of passive houses in cold climates: Investigation using detailed dynamic simulations," *Building and Environment*, 74, s. 1-12, ISSN 0360-1323, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2013.12.020>.
- IEA World Energy Outlook. (2019). <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2019>
- İnan, T. and Başaran, T. (2014). "Çift Cidarlı Cephe Üzerine Bir Araştırma". *Megaron*, 9(2), s. 132-142. <https://doi.org/10.5505/MEGARON.2014.91885>
- Kim, D. (2006). "The natural environment control system of Korean traditional architecture: comparison with Korean contemporary architecture," *Build. Environ.*, 41, s. 1905–1912, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2005.07.007>.
- Kurt, M. (2012). Türkiye ve Almanya Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliklerinin Referans Bina Ve Sınır Koşulları Açısından Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Li, Y., Nord, N., Huang, G., and Li, X. (2021). Swimming pool heating technology: A state of the art review. *Building simulation*. 14(3), 421-440. <https://doi.org/10.1007/s12273-020-0669-3>
- Manu, S., Brager, G., Rawal, R., Geronazzo, A. and Kumar, D. (2019). "Performance evaluation of climate responsive buildings in India - Case studies from cooling dominated climate zones," *Building and Environment*, 148, s.136-156, ISSN 0360-1323, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2018.10.063>.
- Novo Design. (2020). "Airtight Construction Explained" <https://www.novo-design.co.uk/blog/airtight-construction-explained>
- Obrecht, T. P., Premrov, M. and Leskovic, V. Z. (2019). "Influence of the orientation on the optimal glazing size for passive houses in different European climates (for non-cardinal directions)," *Solar Energy*, 189, 15-25, ISSN 0038-092X, <https://doi.org/10.1016/j.solener.2019.07.037>.
- Ooka, R. (2002). "Field study on sustainable indoor climate design of a Japanese traditional folk house in cold climate area," *Build. Environ.* 37, s. 319–329, [https://doi.org/10.1016/S0360-1323\(00\)00085-8](https://doi.org/10.1016/S0360-1323(00)00085-8)
- OpenStudio Simulation. (2020). <https://openstudio.net>
- Öztürk A. (2015). Yeşil Bina Sertifikasyon Sistemlerinin Analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Passipedia, The Passive House Resource. (2020). Superior thermal protection is affordable. https://passipedia.org/basics/affordability/investing_in_energy_efficiency/superior_thermal_protection_is_affordable
- Passivhaus Institut (PHI) Database (2020). Türkiye’de sertifikalandırılan ofis binaları. https://passivehouse-database.org/index.php#s_6b23714594b744055fac8772bd1e098b
- Passivhaus Institut, Passivhaus-Hallenbad Bambados Monitoring (2011). https://passiv.de/downloads/05_hallenbad_bambados_monitoring_endbericht.pdf
- PBL Hollanda Çevresel Değerlendirme Ajansı. (2020). Mondiale emissie koolstofdióxide door gebruik fossiele brandstoffen en cementproductie per regio 1990 - 2015, www.pbl.nl.

- PHI Passivhaus Institut (2020). <https://passivehouse.com>
- Pisello, L. and Cotana, F. (2014). "The thermal effect of an innovative cool roof on residential buildings in Italy: results from two years of continuous monitoring," *Energy Build.* 69, s.154–164, <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2013.10.031>.
- Sıfır Enerji ve Pasif Ev Derneği (SEPEV). (2020). <https://sepev.org/projeler-uygulamalar/pasif-ev-projemiz-tamamlandi/>
- Schnieders, J., Feist, W. and Rongen, L. (2015). "Passive Houses for different climate zones," *Energy and Buildings*, 105, s. 71-87, ISSN 0378-7788, <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2015.07.032>.
- Şahin Ergün, S. (2019) Alışveriş merkezlerinin LEED BD+C çekirdek ve kabuk sertifika sistemi üzerinden incelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şerefhanoglu Sözen, M. and Gedik, G.Z. (2007). "Evaluation of traditional architecture in terms of building physics: old Diyarbakır houses," *Build. Environ.* 42, s. 1810–1816, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2006.01.019>
- Sobhi, M., Fayad, M. A., Al Jubori, A. M., and Badawy, T. (2022). Impact of spectators attendance on thermal ambience and water evaporation rate in an expansive competitive indoor swimming pool. *Case Studies in Thermal Engineering*, 38, 102359.
- Walikewitz, N., Jänicke, B., Langner, M., Meier, F. and Endlicher, W. (2015). "The difference between the mean radiant temperature and the air temperature within indoor environments: A case study during summer conditions," *Building and Environment*, 84, 2015, s.151-161, ISSN 0360-1323, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2014.11.004>.
- Wang, Y., Du, J., Kuckelkorn, J. M., Kirschbaum, A., Gu, X. and Li, D. (2019). "Identifying the feasibility of establishing a passive house school in central Europe: An energy performance and carbon emissions monitoring study in Germany," *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 113, s. 109-256, ISSN 1364-0321, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.109256>.
- Wikipedia, Köppen İklim Sınıflandırması. (2020). https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6ppen_iklim_s%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rmas%C4%B1

1869 Osmanlı Tabiiyet Kanunu ve Büyük Devletlerin Bu Kanuna Bakışı

1869 Ottoman Nationality Law and the Views of the Great Powers to This Law

Gülşen ULUKAYA

*İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
YÖK 100/2000 Projesi Doktora Öğrencisi
ulukayagulsen@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9811-8362*

Makale Başvuru Tarihi : 28.11.2022
Makale Kabul Tarihi : 29.12.2022
Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Osmanlı Devleti'ni uzun yıllar uğraştıran tabiiyet sorunu, kapitülasyonların getirdiği muafiyetlerden yararlanmak isteyen gayri Müslim Osmanlı tebaasının elde ettiği imkânlar neticesinde ecnebi devletlerin himayesine geçmesiyle başlamıştır. Ancak bu durum birçok suiistimali art arda getirmiş ve ecnebi devletlerin himayesine geçen Osmanlı tebaası, bu fırsatı kullanarak Osmanlı kanunlarından kaçmaya çalışmıştır. Bunun yanında ecnebi devletler bu durumu kullanarak Osmanlı topraklarında nüfuzunu arttırmış ve Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etme imkânı elde etmiştir. Osmanlı Devleti, bu suiistimalleri ortadan kaldırmak için bir takım tedbirler almıştır. Bunlardan bir tanesi 28 Ocak 1869 tarihinde çıkarılan Osmanlı Tabiiyet Kanunu'dur. Bu kanunla Osmanlı Devleti, gayri Müslim tebaanın ecnebi devletler himayesine geçmesine sorununa karşılık çözüm yolları aramıştır. Ayrıca bu kanunda, Osmanlı tabiiyetine girmeye çalışanlara da bazı kurallar konularak daha sonra oluşacak suiistimallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, 1869 yılında Tabiiye Kanunu'nu çıkarmış ve diğer devletlere bildirmiştir. Ancak bazı devletler, bu kanunu kabul ederek anlaşma sağlarken bazıları ise çıkarlarına ters düşen bu kanunu kabul etmemiş ve itiraz ederek anlaşmaya gitmemişlerdir. Bu sorun Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

Bu çalışmada öncelik olarak tabiiyet sorununun ortaya çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin bu sorun karşısında 1869 yılında çıkardığı Osmanlı Tabiiyet Kanunu ele alınmıştır. Daha sonra yabancı devletin bu kanuna bakışı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tabiiyet Kanunu, Yabancı Devletler.

ABSTRACT

The nationality problem, which bothered the Ottoman Empire for many years, started when the non-Muslim Ottoman subjects, who wanted to benefit from the exemptions brought by the capitulations, came under the protection of foreign states as a result of the opportunities they obtained. However, this situation brought many abuses one after another and the Ottoman subjects, who were under the protection of foreign states, tried to escape from the Ottoman laws by using this opportunity. In addition, foreign states used this situation to increase their influence in the Ottoman lands and had the opportunity to intervene in the internal affairs of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire took a number of measures to eliminate these abuses. One of them is the Ottoman Nationality Law, which was enacted on 28 January 1869. With this law, the Ottoman Empire, He sought solutions in response to the problem of non-Muslim subjects being taken over by foreign states. In addition, in this law, some rules were set for those who tried to enter the Ottoman nationality, and it was tried to prevent the abuses that would occur later. The Ottoman State enacted the Tabiye Law in 1869 and reported it to other states. However, while some states accepted this law and reached an agreement, others did not accept this law, which was contrary to their interests, and did not come to an agreement by objecting. This problem continued until the Republican period. While an agreement was reached by accepting this law, some of them did not accept this law, which was contrary to their interests, and did not reach an agreement by objecting. This problem continued until the Republican period. While an agreement was reached by accepting this law, some of them did not accept this law, which was contrary to their interests, and did not reach an agreement by objecting. This problem continued until the Republican period.

In this study, the emergence of the nationality problem and the Ottoman Nationality Law issued by the Ottoman State in 1869 in the face of this problem are discussed as a priority. Later, the foreign state's view of this law was revealed.

Key Words: Ottoman State, Nationality Law, Foreign States.

1.GİRİŞ

Tabiiyet, kelime anlamı olarak bir kişiyi bir millete bağlayan bağ ya da bir milletin himayesinde bulundurmak manasında kullanılmaktadır. Ya da başka bir ifade ile tabiiyet, bir kişiyi bir millette değil onun yerine devlete bağlayan siyasî ve hukukî bağ olarak kabul edilmektedir (Göger, 1870:188; Yörük, 1938:70; Seviğ-Seviğ, 1967:55). Tabiiyet kelimesi, Türk hukukunda tam olarak aynı anlamı taşıdığı tartışmalı olsa da uyrukluk, vatandaşlık ya da yurttaşlık manasında kullanılmıştır¹.

İlk çağlardan itibaren devletlerin tabiiyet ile ilgili kurallarının olduğu bilinmektedir. Örneğin Sparta'da aynı dine mensup olmayanlar yani yabancılar dini törenlere katılamıyordu ve tabiiyet için kendi dinlerine mensup olma şartı aranıyordu. Roma İmparatorluğu'nda ise tabiiyet için kan bağı öncelikliydi. Bunun yanında evlatlıklar da tabiiyete kabul edilmekteydi. Ancak bu durum, zamanın şartları ile birlikte değişikliğe uğramış ve kabul edilen Constitute Antonia ile toprak bağımlılığı öncelikler arasına girmiştir (Seviğ, 1951:1-2).

Fransa'da tabiiyet, 1789 Fransız Devrimi sonrası değişikliğe uğramış ve modern anlamda hukuki olarak kanunlar getirilmiştir. Fransa'da doğmak, ebeveynlerin Fransız olması ve ikametgâhlarının ise sürekli olarak Fransa'da bulunması Fransız vatandaşlığı için gerekli şartlar arasındaydı. Bunun yanında Fransız vatandaşlığına geçmek için kanunların bazılarında farklı şartlar gerekiyordu. Mesela 1791 düzenlemesinde Fransız vatandaşı olmak için beş yıl ikametgâh şartı ile birlikte babanın soyuna dikkat edilmiştir. 1793 düzenlemesinde bir yıl ikametgâh, 1795'de ise yedi yıl ikametgâh şartı yanında hem kan bağı hem de toprak bağı hususu konulmuştur (Brubaker, 2009: 62; Serbestoğlu, 2011:195).

İngilizlerde vatandaşlık için 1844 yılındaki kanunda yabancı bir kadının İngiliz birisi ile evlenmesi İngiliz vatandaşlığı için kabul edilirken İngiliz kadının yabancı biriyle evlenmesi sonucunda İngiliz vatandaşlığını düşürmemiştir. 1870 yılında ise İngiliz kadının kocasının tabiiyetine geçişini sağlamıştır (Yörük, 1938: 135).

Rus Çarlığı'nda tabiiyet için daimilik ve bununla birlikte zorunluluk şartı bulunmaktaydı. Bir Rus vatandaşı, yabancı bir devletin tabiiyetine geçer ve beş seneden fazla ikamet ederse geri döndüğünde malları müsadere edilir ve Sibiryaya sürgüne gönderilerek cezaalandırılırdı. 1864 yılındaki Rus vatandaşlık kanunu ile sonradan Rus vatandaşlığına geçenler Rus vatandaşlığından çıkabilmekteydi. İran Tabiiyet kaununda (7 Ağustos 1894) ise İranlı ile evlenen yabancı kadın İranda'da yaşarsa İran tabiiyetine geçerdi. Ancak tam tersi durumda İranlı bir kadın yabancı bir erkekle evlenirse kocasının vatandaşlığına geçerdi (Yörük, 1938: 83-168).

Osmanlı'da tebaa kavramının sınırları 1800'lü yılların ortasına kadar İslam hukukuna göre yorumlanmaktaydı (Bostancı, 1992; Kaya, 1998:339-351). İslam hukukunda insanların tümü tebaa olarak kabul edilmekle birlikte vatandaş-yabancı ayrımı dini esaslara göre Müslim ve gayri Müslim olarak sınıflandırılmaktaydı (Çelikel, 2013:37; Karpat, 2009:18-20). Bu ifadeden yola çıkıldığında ise Osmanlı'da tabiiyet ile ilgili herhangi bir hukukî düzenleme bulunmamaktaydı. Ancak Osmanlı, İslam hukuku çerçevesi yanında yaptığı antlaşmalarla tabiiyete dair bazı kuralları da kendisinin belirlediği kabul edilmektedir. Örneğin 1535 yılında Fransa ile imzalanan antlaşmada Fransız vatandaşları Osmanlı topraklarında on yıl süre ile zımmi muamelesi görmesi kararı alınmış ve bu şekilde geçmiştir (Serbestoğlu, 2011:196).

¹İbrahim Serbestoğlu, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", OTAM, 2011, s.194; Dilimiz açısından kullanılan terimlerle karşılaştırıldığında tam olarak aynı anlamı taşıdığı tartışmalı olsa da tabiiyet (tebaa), uyrukluk (uyruk), vatandaşlık (vatandaş), yurttaşlık (yurttaş) ifadelerin yabancı devlet için de geçerli olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Cihan Osmanağaoğlu, Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003, s.7. Ayrıca günümüz modern hukuk sistematğine göre vatandaşlık ya da diğer deyişle tebaa-yurttaşlık iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, kişinin doğumu ile sahip olduğu "asli vatandaşlık" diğeri ise daha sonradan bazı sebeplerden dolayı aldığı "sonradan kazanılmış vatandaşlık"tır. Bkz. Ali Aslan Topçuoğlu, "İslam Hukukunda ve 1869 Tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nde Çocukların Vatandaşlık Durumu", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2019, s.1816-1817.

Gayri Müslimler, Osmanlı ülkesinde tebaa sayılıyordu ancak tebaa arasında dine dayalı olarak sahip oldukları haklar ve tâbii oldukları yükümlülükler bakımından fark bulunuyordu. Bundan dolayı zımmîler (Ercan, 2007:198) diye hitap edilen gayri Müslim tebaa, Osmanlı ülkesinde otururken can ve mal güvenliği, örf, adet ve din özgürlüğünden yararlanma hakkına sahipti (Kenanoğlu, 2001: 23-27; Konan, 2012:226; Eryılmaz, 1992, 11-14). Aynı zamanda bu haklara karşılık zımmiler cizye² denilen bir vergiyi vermek (Çelikel, 2013: 37; Osmanağaoğlu, 2003; Serbestoğlu, 2011:196), isyan etmemek, İslam'a hakaret etmemek, Müslüman'ı dinden çıkarmamak şartı ile İslam Devletinin koruması altında kalırdı (Yediyıldız, 1987, 335-339). Bu ifadeler üzerine Osmanlı'da bugünkü anlamı ile vatandaşlık kurumunun mevcut olmadığı görülmektedir. Ya da diğer bir ifadeyle Osmanlı tebaası, hukuk önünde eşit değildi ve Müslim ile gayri Müslimler arasında çeşitli hak ve yükümlülükler açısından statü farkı bulunmaktaydı (Aybay, 2004:68).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı sonrası birçok alanda yenileşme çalışmaları görülmekteydi. Bunlardan bir tanesi de kabul edileceği üzere 1869 *Tabiiyet-i Osmaniyye Kanunnamesi*'dir (Serbestoğlu, 2010:36). Tabiiyet Kanunu'nun kabul edilmesine kadar Osmanlı, tabiiyetini İslam hukuku kuralları belirliyordu. Ancak bir süre sonra Osmanlı Devleti'nde tabiiyet Kanunu, hukukî kurallar çerçevesinde düzenleme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nde ne gibi bir değişiklik meydana gelmişti de yıllardır devam eden tabiiyet konusu hukuki açıdan düzenlenme ihtiyacı duymuştu? Bu soruya cevap olarak; Osmanlı, tabiiyet kanunu ile Müslim ve gayri Müslim tebaa arasındaki farkı ortadan kaldırmak olarak görülse de asıl amaç gayri Müslim tebaanın yabancı devletlerin himayesinde Osmanlı'nın bu devletlere tanıdığı kapitülasyonlardan yararlanmasının önünü kapatmak istemesinden oluşmaktaydı (Serbestoğlu, 2011:196). Bu kapitülasyonlar beraberinde bazı suiistimallere yol açmıştı ve devlet bunun önlenmesi için bir takım tedbirler alma yoluna koyulmuştu.

2.OSMANLI TABİİYET KANUNU VE BÜYÜK DEVLETLERİN BU KONUDAKİ GÖRÜŞLERİ

Birçok yabancı devlet, ticari ilişkilerin artması sonucunda dünyanın değişik coğrafyalarında konsolosluklar açmaya başlamıştı. Avrupalı devletler de, doğu ülkelerinde ticarete bağlı olarak meydana gelen sorunları çözmek ve tüccarlarını yargılamak için konsolosluklar açmıştı. Ticari ilişkilerin artması sonucunda konsolosluk kurumu da yaygınlaşmıştı. Konsoloslar, bir süre sonra kendi vatandaşlarının haklarını savunurken yabancı vatandaşların dahaklarını savunmaya başlamıştı (Serbestoğlu, 2011:187; Gönen, 1998: 13).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda devletlerarası ilkelere göre genel kabul gören durumda diplomat ile birlikte maiyeti, ailesi ve hizmetkârları yerel hukuktan muaf tutulmaktaydı. Osmanlı topraklarında da diplomat, ailesi ve maiyeti devletlerarası ilişkiler çerçevesinde Tanzimat öncesinde sahip olduğu adlî ve ekonomik ayrıcalıklardan Tanzimat sonrası da muaf tutulmaktaydı. Hatta ecnebler çoğu zaman işledikleri suçlardan ceza bile almamaktaydı (Gönen, 1998:171). Bu noktada Osmanlı'yı gayri Müslimler konusunda uğraştıran sorunlar da meydana gelmişti. Çünkü Osmanlı gayri Müslim tebaası, yabancı devlet konsolosu veya konsolos vekilliği yapmaya başlamıştı ve bunun üzerinden suiistimler patlak vermişti. Ayrıca Osmanlı gayri Müslim tebaasının konsolos ve konsolosluk vekilliği yapmasının yanında, konsolosluk tercümanı olarak görevlendirilmesi de Osmanlı Devleti için başka bir sorunu teşkil etmekteydi (Bağış, 1983: 20-28). III. Selim ve II. Mahmud bu durumu önlemek için çaba göstermiş ve kanuna uymayan bu kişilerin ağır şekilde cezalandırılmasını istemişlerdi. Osmanlı Devleti, ecnebi devletlerin, kendi vatandaşlarının ikamet etmediği mahallerde konsolosluk açmasına karşı durmuştur. Fakat bu girişim yeterli olmamış ve Rusya, Küçük Kaynarca Anlaşması ile elde ettiği haklar üzerine gayri Müslim tebaanın yoğun olduğu bölgelerde konsolosluklar açmıştı (Serbestoğlu, 2011:196-197).

²Osmanlı'da cizye, XVI. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek üzere genellikle *haraç* kelimesi kullanılmış, bir süre sonra *cizye* veya *cizye-i şer-i* yaygınlaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Cizye", DİA, C.VIII, 1993, s.45-48; Yelda Demirağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", OTAM, Ankara 2003, s.17 vd.

Osmanlı gayri Müslim tebaasının, ecnebi pasaporta sahip olması, pasaport sahibine ve pasaport veren yabancı devletin diplomatlarına ayrıcalık sağlamaktaydı. Bu pasaporta sahip olan kişi, elde ettiği bu hakla Osmanlı kanunlarından kaçmakta ve pasaportu veren devletler de bu kişilerin haklarını bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmaktaydı. Osmanlı Devleti, 1863 yılında Konsolosluk Nizamnamesi'ni yayınlamış ve konsolosluklardaki suiistimalleri önlemeye çalışmıştı. Osmanlı, bu nizamane ile açıkça yabancı konsolosluklarda çalışanların, tabiiyetinde çıkarılacağını belirtiyordu. Ancak Osmanlı tüm çabalara rağmen yine de gayri Müslimlerin yaptıklarına engel olamamıştı (Serbestoğlu, 2011, 199).

Osmanlı Devleti, bir müddetten beri gayri Müslim tebaanın hak iddiasında bulunmaları, kanunlara uymamaları ve yabancı devletlerin iç işlerine karışmasını gerekçe olarak görmekteydi. Oluşan suiistimallerin önlenmesi için Tabiiyet Kanunu'nun yapılması elzem olmuştu (Osmanağaoğlu, 2003:183-194; Serbestoğlu, 2010:37). Osmanlı Devleti, hem gayri Müslimlerin, ecnebi devletler sayesinde elde ettiği hakları ve bu haklar neticesinde meydana gelen suiistimalleri önlemek hem de kendi tebaası üzerinde otorite sağlamak için 28 Ocak 1869 tarihinde Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nu kabul etmiştir (BOA. Y.EE / 41/133, H-14-10-1285). Ancak yabancı devletler bu kanunu olduğu gibi kabul etmemişler; elde ettikleri imkânları kaybedeceği düşüncesi ile buna tepki göstermişlerdir. Özellikle Rusya ve Yunanistan, yapılan bu kanunun hazırlık aşamasında kendilerine bilgi verilmediğini söylemiş ve bu kanunnameye itiraz etmişlerdir. Fakat Osmanlı, kanunnamenin hazırlık aşamasında yabancı devletlere bildirilmesini iç işlerine müdahale olacağını düşünmüş ve bu itirazlara taviz vermemiştir. Ancak bu devletlerin yanında Fransa ve Avusturya ise Tabiiyet Kanunu'na destek vermiş ve bu kanunnamenin uluslararası hukuka aykırı olmadığını açıklamışlardır (Serbestoğlu, 2010:40-41).

Osmanlı Tabiiyet Kanunu, 1851 yılında ilan edilen Fransız vatandaşlık kanunu örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu kanun, İslam dünyasındaki din ilkelerinden bağımsız olan ilk vatandaşlık düzenlemesidir. Tabiiyet Kanunu'nda Osmanlı tabiiyetine geçmek için iki önemli şart bulunmaktaydı. Bunlardan ilki reşit olmak ve ikincisi ise Osmanlı topraklarında aralıksız beş yıl ikamet etmektir (Osmanağaoğlu, 2003:183-194; Serbestoğlu, 2010:37).

Osmanlı Tabiiyet Kanunu, dokuz maddeden oluşmaktaydı. Bu maddelere göre; ilk olarak anne ve babası Osmanlı tabiiyetinde olan kişi, Osmanlı tebaası kabul edilmekteydi. İkinci olarak anne ve babası ecnebi olan kişi Osmanlı topraklarında doğarsa o zaman reşit olduğunda Osmanlı tabiiyetine üç yıl içerisinde geçebilecekti. Üçüncü olarak reşit olan bir ecnebi, Osmanlı topraklarında beş yıl aralıksız ikamet ederse bizzat ya da Hariciye Nezareti'ne başvurarak Osmanlı tabiiyetine geçebilecekti. Dördüncü olarak ancak Osmanlı, tabiiyetine geçecek ecnebilerin gerekli şartları yerine getirmemiş olması (üçüncü madde) istisnai durumlarda Osmanlı tabiiyetine kabul edilecekti. Beşinci olarak Osmanlı tabiiyetinde iken başka bir devletin vatandaşı olan kişi tabiiyet değiştirdiği tarihten itibaren ecnebi olarak kabul edilecekti. Ancak bu tabiiyet değişikliği için Osmanlı hükümetinin izni olmak şartı bulunmaktaydı. Aksi takdirde bu geçiş geçersiz kabul ediliyordu. Altıncı olarak izin almadan ecnebi memleketinde iken tabiiyet değiştiren ya da askerlik yapan Osmanlı tebaası, Osmanlı Devleti isterse bu kişiyi tabiiyetinden çıkartır ve bu kişi Osmanlı topraklarına bir daha giremezdi. Yedinci olarak ecnebi ile evlenen kadın eşinin vefatı üzerine isterse tekrardan üç yıl içerisinde Osmanlı tabiiyetine geçebilecekti. Sekizinci olarak Osmanlı tabiiyetinde çıkmış ya da bir sebepten dolayı çıkarılmış olan kişilerin çocukları reşit olmasalar dahi Osmanlı tabiiyetinde kalmaya devam edecekti. Ya da Osmanlı tabiiyetine giren ecnebinin reşit olan çocuğu, babasından dolayı Osmanlı tebaası sayılamayacaktı. Dokuzuncu olarak Osmanlı topraklarında ikamet eden herkes Osmanlı tebaası olarak kabul edilirdi. Ancak ecnebilik iddiasında olan kişiler ise bunu ispat etmek zorundaydı (Serbestoğlu, 2011:205; Serbestoğlu, 2010:36-37).

Osmanlı Devleti, 1869 yılında yürürlüğe konulan Osmanlı Tabiiyet Kanunu ile tabiiyet üzerinde etkili olan Müslim ve gayri Müslim arasındaki statü farkını ortadan kaldırmış; Osmanlı tabiiyetine geçilmenin esasları ana hatları ile düzenlenmiştir. Tabiiyet Kanunu'nda, Osmanlı tabiiyetinin kazanılması kan esası ve toprak esası üzerine inşa edilirken, Osmanlı ülkesinde ikamet eden herkes

ilke olarak Osmanlı tebaası sayılmış ve yabancı bir devletin tebaası olduğunu ileri sürenlerin bunu kanıtlamaları gerektiği hükmüne varılmıştır (Göğür, 1979:19).

Yabancı devletler, Osmanlı gayri Müslim tebaasına verdikleri pasaportu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine rahatça karışma hakkı elde ediyordu. Ancak Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile bu haklarının kayolacağını düşünen devletler itirazlar ettiler. Özellikle uluslararası hukuka aykırılığı üzerinden itirazlarını yapıyorlardı ve kanunun geriye dönük mü yoksa kanunun çıkışından itibaren mi olduğu endişesi taşıyorlardı. Fransa ve Avusturya, Osmanlı Devleti'nin Tabiiyet Kanunu'nu kabul ettiler. İki devlet de kanunnamenin kapitülasyonlara ve uluslararası hukuka aykırı olmadığını belirttiler. Fakat Rusya ve Yunanistan, Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun içlerine sinmediğini verilen teminatlara itibar etmediklerini söylemişlerdir(Gönen, 1998:203).

Biz bu çalışmada genel olarak tabiiyet sorununu, Osmanlı Devleti'nin bu soruna çözüm bulması için çıkardığı 1869 Tabiiyet Kanunu'nu ve büyük devletlerin bu konuya bakışını ele almış bulunmaktayız. 28 Ocak 1869 tarihinde çıkarılan nizamname ile Osmanlı Devleti, alınan kararları büyük devletlere bildirmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere bu devletler ile görüşülmüş ve büyük devletler de bu konudaki görüşlerini Osmanlı'ya bildirmiştir.

Sayfa – 1

Tablo 1: Osmanlı Tabiiyet Kanunu ve Büyük Devletlerin bu konudaki mülâhazatları ³

Umûm Numro	Husûsi Numro	Mevrid (ulaşılın yer)	Târîh	Mülâhazât
	4056/104	Tahran Sefâreti Tahrîrâtı	1309	3 aded melfûf nizâmname Avusturya notası 11
24135	2	Sefârât-ı ecnebîyedir	8 Şubat 1869	Rusya 7 Belçika 7
24146	6	Sefârât-ı Osmâniyeye ta'mîm (genelge)	10 Şubat 1869	Petersburg telgrafi 58 Viyana tahriratı 48 ve 64 Berlin tahriratı 40 Floransa tahriratı 37 Londra tahriratı melfûf 2 Paris tahrîrâtı 47 tabi'yet-i Osmaniye kânûnu
24365	111	Paris'e	4 Mart 1869	Tabi'yet kânûnu projesi
24494	16	Sefârât-ı Osmâniyeye ta'mîm	28 Mart 1869	Petersburg tegrifi 66 Berlin telgrafi 164 Floransa tahrîrâtı 66 Paris tahrîrâtı 173 Viyana tahrîrâtı 64

³ BOA. HR.İD.. / 113-47, M-08-02-1869.

				Paris tahrîrâtı 182
24525	47	Londra'ya	3 Nisan 1869	Londra'dan 57 Londra'dan 25 ve 36
24578	18	Sefârât-ı Osmaniyyeye ta'mîm	14 Nisan 1869	Petersburg tahrîrâtı 89 Berlin tahrîrâtı 80 Melfûf 1 Vaşington tahrîrâtı 174 Londra tahrîrâtı 73 Melfûf 2 Paris tahrîrâtı 210 Floransa tahrîrâtı 79 Londra tahrîrâtı 74 Atina tahrîrâtı 37
2676	31	Londra'dan telgraf	14 Nisan 1869	
24605	45	Petersburg sefâreti	15 Nisan 1869	Petersburg tahrîrâtı 38
24621	57	Londra sefâreti	15 Nisan 1869	Londra tahrîrâtı 63 Londra tegrâfı 30
24622	169	Paris sefâreti	15 Nisan 1869	Paris telgrâfı 188
24624	171	Paris sefâreti	19 Nisan 1869	Paris telgrâfı 193

Sayfa – 2

Umûm Numro	Husûsi Numro	Mevrid	Târîh	Mülâhazât
24633	19	Sefârât-ı Osmaniyyeye ta'mîm	21 Nisan 1869	Paris tahrîrâtı 200 Viyana telgrâfı 17 Nis melfûfan 1869 Paris 202 Floransa tahrîrâtı 85

				Paris tegrâfî 243 Vaşington tahrîrâtı 181 Viyana tahrîrâtı 19 Petersburg tahrîrâtı 93 Berlin 84 melfûf 1 müsvedde 19 iki kıt'a rapor müsveddesi
3685	69	Londra'dan	22 Nisan 1869	
24661	19	Rusya sefâretine	22 Nisan 1869	Rusya notası 18 Petersburg tahrîrâtı 99
24676	8	Felemenk sefâretine	11 Nisan 1869	Felemenk notası 11 müsvedde battalı 8
3683	88	Petersburg'dan	17 Nisan 1869	
24695	20	Sefârât-ı Osmaniyye ta'mîm	28 Nisan 1869	Paris tahrîrâtı 192 melfûf 1 memorandum 5 Mart 1855 tarihli suret Floransa tahrîrâtı 101 Londra 85 Vaşington tahrîrâtı 189 Paris telgrâfî 205 Atina 50 8 kanunisanı sene 1855 tarihli memuar
24709	50	Viyana Sefâretine	28 Nisan sene 1869	Viyana tahrîrâtı 50
24713	54	Petersburg Sefâretine	28 Nisan sene 1869	Petersburg tahrîrâtı 55 kezâ 10 Mayıs 1869 kezâ 68 Petersburg tahrîrâtı 68
24747	33	Berlin Sefâretine	5 Mayıs 1869	Berlin tahrîrâtı 70
24810	24	Sefârât-ı Osmaniyye	19 Mayıs 1869	Floransa tahrîrâtı 112 Atina 69

				Vaşington tahrîrâtı 195 Londra tahrîrâtı 101
24820	27	Atina Sefâretine	19 Mayıs sene 1869	Atina tahrîrâtı 40 Paris tahrîrâtı 253 telgrafnâme-i sâmî 20 Nisan sene 1285

Sayfa – 3

Umûm Numro	Husûsi Numro	Mevrid	Târîh	Mülâhazât
24854	41	Berlin Sefâretine	20 Mayıs sene 1869	Berlin tahrîrâtı 19 Nisan 1869 73 kezâ 78
24927	87	Londra Sefâretine	2 Haziran sene 1869	Londra tahrîrâtı 109 kezâ 79
24937	69	Viyana Sefâretine	2 Haziran sene 1869	Viyana tahrîrâtı 86
24973	218	Paris Sefâretine	10 Haziran sene 1869	Paris tahrîrâtı 302 kezâ 263
24979	224	Paris Sefâretine	10 Haziran sene 1869	Paris tahrîrâtı 301 kezâ 218
5711	279	Paris telgrafı	10 Haziran sene 1869	
8715	283	Parisden	11 Haziran sene 1869	
25086	246	Paris Sefâretine	22 Haziran sene 1869	Paris tahrîrâtı 327 kezâ 272 melfûf 1 7 teşrinisânî 1874 târihli bir kıt'a nota melfûf 1
	770	İstişâre mezkûresi	11 Mart sene 1885	
				3 kanunısani sene 1878 tarihli bir kıt'a nota
1011	65	Paris sefaretine	5 Mayıs 1892	İstişâre mezkûresi 5501 Paris tahrîrâtı 152 kezâ 51 şûrâ-i devlet tezkiresi 213
8867	102	Viyana Sefâretine	26 Mayıs sene 1894	Viyana tahrîrâtı 223 bir kıt'a sûret 223
34934	290	Budapeşte şehbenderliğine	28 Teşrinievvel	Peşte Şehbenderliği tahrîrâtı 50

			sene 1899	
36760	22	Yunan Sefâretine	27 Mart sene 1900	Yunan notası 2938 rûsûmât müzekkeresi sûreti 29 Şubat sene 1315
37770	96	Viyana Sefâretine	7 Haziran sene 1900	Viyana tahrîrâtı 45 Viyana sefâretine 24550/45 numrolu ve 26 Şubat 1900 târîhli müsvedde sureti
	35	İngiltere notası	14 Mayıs sene 1904	
73569	30	Sırbistan Sefâretine	7 Temmuz 1808	Sırbistan notası 105 işbu notanın sureti

Sayfa- 4

Umûm Numro	Husûsi Numro	Mevrid	Târîh	Mülâhazât
75592	238	Petersburg Sefâretine	16 kanumevv el sene 1908	Petersburg tahrîrâtı 550 işbu tahrîrâtın sûreti
79074	54	Almanya Sefâretine	25 Temmuz sene 1909	Almanya notası 1176 işbu notanın sureti
64372	242	Dâhiliye Nezâretine	22 Nisan 1915	
67623	922	Harbiye Nezâretine	24 Haziran sene 1915	
68131	1022	Harbiye Nezâretine	4 Temmuz sene 1915	Harbiye 308
“	29310	İstişâre raporu	17 Şevval sene 1327	
		Umûr-i hukûkiye müzekkeresi	18 Ağustos 1308	
Tabi'yete dâire olan lâyiha-i cedîde-i kânûniye hakkında ba'zı mütâla'at aded: 1				
Tabi'yet-i Osmaniye kânûn-ı muvakkatı lâyihası aded: 1				

SONUÇ

Osmanlı gayri Müslim tebaası, elde ettiği ecnebi pasaportu ile Osmanlı kanunlarından kurtulmayı hedefliyordu. Aynı zamanda ecnebi devletler ise elde ettiği bu fırsatı kullanarak hem Osmanlı topraklarında nüfus olarak çoğalmayı hem de nüfuz olarak Osmanlı iç işlerine karışmayı hedeflemekteydi. Osmanlı Devleti, verdiği kapitülasyonlar sonrasında ortaya çıkan suiistimalleri fark etmiş ve bunun önüne geçmek için çözüm arayışına girmiştir. Bu sorunları göz önüne alan Osmanlı, 1869 yılında Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nu çıkarmış ve dokuz maddeden oluşan bu kanun ile tabiiyet sorununa hukuk kuralları çerçevesinde bir takım tedbirler almıştır. Tebaanın eşitliği üzerine hazırlanan bu kanuna bazı ecnebi devletler destek verirken; elde ettiği hakların olumsuz yönde etkileneceğini düşünen bazı devletler ise destek vermemiştir. Osmanlı Devleti, iç işlerine karışılmaması için bu kararından taviz vermemiştir.

KAYNAKÇA

BOA. HR.İD.. / 113-47, M-08-02-1869.

BOA. Y.EE / 41-133, H-14-10-1285.

BOA. İ.DUİT / 90-66, M-09-04-1284.

AYBAY, Rona, (2004), Vatandaşlık Hukuku, 4. Baskı, İstanbul.

BAĞIŞ, Ali İhsan, (1983), Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Ankara.

BOSTANCI, Ahmet, (1992), İslâm Hukukunda Vatandaşlık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

BRUBAKER, Rogers, (2009), Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu, (Çev. Vahide Pekel), Ankara.

ÇELİKEL, Aysel, (2013), Yabancılar Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 19. Baskı.

DEMİRAĞ, Yelda, (2003), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", OTAM, Ankara, ss.15-33.

ERCAN, Yavuz, (2007) "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Toplulukların Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Toplumsal Sonuçları", Toplu Eserler: II, Rumlar ve Müslüman Olmayan Topluluklar, (Ed. Yavuz Ercan), Turhan Kitabevi, Ankara, ss.177-204.

ERYILMAZ, Bilal, (1992), Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, İstanbul.

GÖĞER, Erdoğan, (1970), "Devletlerarası Hususî Hukukun Mahiyeti (I)", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1970. ss.173-192.

GÖĞER, Erdoğan, (1979), Türk Tabiiyet Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 4. Baskı.

GÖNEN, Yasemin Saner, (1998), Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Adlî Ayrıcalıkları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İNALCIK, Halil, (1993), "Cizye", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, (C. VIII), ss.45-48.

KARPAT, Kemal H. (2009), Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, İstanbul.

KAYA, Ali, (1998), "İslâm Hukukuna Göre Vatandaşlığın Temel Esasları", Uluda Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (C.VII), ss.339-351.

KENANOĞLU, M. Macit, (2001), Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri (1453-1856), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- KONAN, Belkıs, (2012), “1915 Tarihli “Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkaf’a Göre Yabancıların Osmanlı Devleti’nde Hukuki Durumunun Değerlendirilmesi”, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi, İstanbul, ss.225-245.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, (2011), “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”, OTAM, ss.193-214.
- SEVİĞ, Muammer Raşit, (1951), “Devletler Hususî Hukukuna Ait Tetebbulardan Tabiiyet, Yabancılar Hukuku ve Kanunlar İhtilafı Bakımından İkametgâh”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, (C. XVII), İstanbul.
- SEVİĞ, Muammer Raşit,- SEVİĞ, Vedat Reşit, (1967), Devlet Hususî Hukuku (Giriş-Vatandaşlık), İstanbul.
- SEVİĞ, Muammer Raşit, (1983), Devletler Hususi Hukuku-giriş, Vatandaşlık ve Yabancılar Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- OSMANAĞAOĞLU, Cihan, (2003), “Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TOPÇUOĞLU, Ali Aslan, (2019), “İslam Hukukunda ve 1869 Tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi’nde Çocukların Vatandaşlık Durumu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, ss.1815-1831.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, (1987), “İslâm Hukukunda Zimmilerin Yeri”, Türk Kültürü, (C.XXV), ss.335-339.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal, (1938), Devletler Hususî Hukuku: Kitap 1 Giriş Tabiiyet, İstanbul.

الاری

خارجی نظارتی

قانونه - ۱۴۹

تابعیت نظامی مقده

صفحه - ۱

لاؤمیه نیک خلدوسک

ملاحظات	تاریخ	مورد	شماره	عمومی نوزد
			۲۰۵۶	
۱۷۰۹ عدد موقوف ۱۱ رجبه ۷ شعبان ۷ ۱۱ رجبه ۷ شعبان ۷ ۱۱ رجبه ۷ شعبان ۷	۱۸۶۹	قانون قاضی کراری مطابق عثمانیه تقویم	۲۰۶	۴۶۱۴۵ ۴۶۱۴۶
برای کراری ۶۷ فلورانس کراری ۶۷ لوندو	۱۸۶۹		۱۱۱	۴۶۲۶۵
کراری موقوف ۶۷ یاری کراری ۶۷ تابعیت عثمانیه قانونی تابعیت قانونی پرونده ۶۷	۱۸۶۹		۱۶	۴۶۲۹۴
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	مطابق عثمانیه تقویم	۱۶	۴۶۲۹۴
کراری ۶۶ یاری کراری ۱۷۴	۱۸۶۹			
دیانه کراری ۶۶ یاری کراری ۱۸۴				
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	لوندو	۴۷	۴۶۵۴۵
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	مطابق عثمانیه تقویم	۱۸	۴۶۵۷۸
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	لوندو	۲۱	۴۶۷۶
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	برسوخ سفارته	۴۵	۴۶۶۰۵
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	لوندو سفارته	۵۷	۴۶۶۴۱
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	یاری سفارته	۱۶۹	۴۶۶۴۴
۱۸۶۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	یاری	۱۷۱	۴۶۶۴۴

OSMANLI ARŞİVİ
HR.İD
113 67 1

عمومی نومرد	شماره نومرد	مورد	تاریخ	ملاحظات
				113/47
				بارسی تحریراتی ۲۰۰ و پانه قلمی ۱۷/۱۸۶۹ پاریس ۲۰۰
۴۶۶۴	۱۹	مخاطبات عثمانیه تقسیم	۱۸۶۹	فلوآنس تحریراتی ۸۵ پاریس قلمی ۴۴ و استظونه تحریراتی ۱۸۱ و پانه تحریراتی ۱۸ تیرسونج تحریراتی ۹۴ برلیه ۸۶ ملفوف ۱ سوره ۱۹ اینگلیز قلمی راپور سوره سی
۴۶۸۵	۶۹	لوسنه	۱۸۶۹	
۴۶۶۱	۱۹	روسیه سفارتنه	۱۸۶۹	روسیه قلمی ۱۸ تیرسونج تحریراتی ۹۹
۴۶۶۶	۸	فلان سفارتنه	۱۸۶۹	فلان قلمی ۱۱ سوره بطالی ۸
۴۶۸۴	۱۸	تیرسونج سفارتنه	۱۸۶۹	
۴۶۹۵	۲۰	مخاطبات عثمانیه تقسیم	۱۸۶۹	بارسی تحریراتی ۱۹۴ ملفوف ۱ نومرد ۱۸۵۰ تاریخلی صورت فلوآنس تحریراتی ۱۰۹ نومرد ۸۵ و استظونه تحریراتی ۱۸۹ پاریس قلمی ۲۰۰ آتم ۵۰ ۱۸۵۰ تاریخلی راپور
۴۶۷۰۹	۵۰	پانه سفارتنه	۱۸۶۹	پانه قلمی ۵۰ و پانه تحریراتی ۵۰
۴۶۷۱۴	۵۴	تیرسونج سفارتنه	۱۸۶۹	تیرسونج تحریراتی ۵۵ کذا ۱۰ و پانه ۱۷ تیرسونج تحریراتی ۶۸
۴۶۷۴۷	۴۴	برلین سفارتنه	۱۸۶۹	برلین تحریراتی ۷۰
۴۶۸۱۰	۴۴	مخاطبات عثمانیه	۱۸۶۹	فلوآنس تحریراتی ۱۱۴ آتم ۶۹ و استظونه تحریراتی ۱۹۵ لوسنه تحریراتی ۱۰۹
۴۶۸۲۰	۴۷	آتم سفارتنه	۱۸۶۹	آتم تحریراتی ۴۰ پاریس تحریراتی ۴۴ قلمی راپور سوره سی ۴۰

اداری

دوبه نك فلامك

قانونه - ۱۴۹

خارجی نظارتی

تایبیت تطاضامه ای مقصده

صفحه - ۲

ملاحظه	تاریخ	مورد	شماره نوزاد	عمومی نوزاد
برگه تحریراتی ۱۹ ۱۸۶۹	۱۸۶۹	برگه سفارته	۶۱	۴۶۸۵۶
موردی لوزره تحریراتی ۱۰۹	۱۸۶۹	لوزره سفارته	۸۷	۴۶۸۴۷
دیانه تحریراتی ۸۶	۱۸۶۹	دیانه سفارته	۶۹	۴۶۹۴۷
پاریس تحریراتی ۲۰۰	۱۸۶۹	پاریس سفارته	۲۱۸	۴۶۹۷۴
پاریس تحریراتی ۲۰۱	۱۸۶۹	پاریس سفارته	۴۴۴	۴۶۹۷۹
پاریس تحریراتی ۲۰۲	۱۸۶۹	پاریس سفارته	۴۷۹	۴۷۱۱
پاریس تحریراتی ۲۰۳	۱۸۶۹	پاریس سفارته	۴۸۲	۵۸۱۵
پاریس تحریراتی ۲۰۴	۱۸۶۹	پاریس سفارته	۴۹۶	۵۰۰۸۶
تاریخی قطعه نوظ مضمون ۱	۱۸۶۹	استاد رندکلی	۷۷	
استاد رندکلی ۵۵۰۱	۱۸۶۹	پاریس سفارته	۶۵	۱۰۱۱
دیانه تحریراتی ۴۴۴	۱۸۶۹	دیانه سفارته	۱۰۶	۸۸۶۷
یونان سفارته ۵۰	۱۸۶۹	یونان سفارته	۴۹۰	۴۶۹۴۴
دیانه سفارته ۴۵	۱۸۶۹	دیانه سفارته	۹۶	۴۷۷۷۰
انگله نوظ	۱۸۶۹	انگله نوظ	۴۵	
صربستان سفارته ۱۰۵	۱۸۶۹	صربستان سفارته	۴۰	۷۴۵۶۹

OSMANLI ARŞIVI		
HR.İD		
113	47	2

HR.İD. 113/97

صفحة - 2

عمومی نومرد	شماره نومرد	مورد	تاریخ	ملاحظات
70094	48	تربیتی سفارته	18 نوامبر 1876	تربیتی سفارته 500
79074	54	المانی سفارته	15 نوامبر 1876	المانی سفارته 1176
7274	44	تربیتی سفارته	15 نوامبر 1876	تربیتی سفارته
7774	44	تربیتی سفارته	15 نوامبر 1876	تربیتی سفارته
7141	100	تربیتی سفارته	15 نوامبر 1876	تربیتی سفارته
-	2980	استاد اولی	15 نوامبر 1876	استاد اولی
-	-	اصول معلوم مدرسه	15 نوامبر 1876	اصول معلوم مدرسه
-	-	تاریخ دایره اولی لایحه حیدره قانونیه	15 نوامبر 1876	تاریخ دایره اولی لایحه حیدره قانونیه
-	-	تاریخ عثمانیه قانونیه لایحه	15 نوامبر 1876	تاریخ عثمانیه قانونیه لایحه

Baba-Çocuk İlişkisi Bağlamında Sanatta Nasihat

Advice In Art In The Context Of Father-Child Relationship

Rabia Demir

Doç. Dr.Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Güzel Sanatlar Bölümü

rabiad3547@gmail.com

<https://orcid.org/00000-0003-1475-9133>

Makale Başvuru Tarihi : 14.12.2022

Makale Kabul Tarihi : 29.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Sosyo-kültürel yapı ile şekillenen baba-çocuk ilişkisi; bireyin hem kişilik oluşumunu hem de psikolojik durumunu etkileyen temel olgulardan biri olarak geçmişten günümüze mitoloji, din, psikoloji, sanat gibi çoğu disiplinin ilgi odağı olmuştur. Bu ilişki makalede, babanın koruyucu tavrı içerisinde değerlendirilebilecek bir akıl verme ya da uyarı biçimi olan nasihat karşısında çocuğun takındığı tavrın sanat eserlerine yansması ile ele alınır. Toplumsal normlar ile şekillenen nasihatlerde baba, anne, lider, kral gibi otorite figürlerinin karşısında çocuk, birey, grup ya da halk gibi otoriter gücü kabul edenlerin varlığı dikkat çeker. Dolayısıyla nasihatte nasihat eden ve edilen arasında eşit olmayan güçlerin varlığı söz konusudur. Bu bağlamda araştırmada nasihat, baba-çocuk, doğu-batı ve geçmiş-gelecek ekseninde kuşak çatışması ile ele alınırken, çocuk/birey açısından nasihate nasıl yaklaşıldığı, bu yaklaşımın sanata yansımalarının ne şekilde olduğu ve nasıl bir sanatsal olguya dönüştüğü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Baba, çocuk, kuşak çatışması, nasihat

ABSTRACT

Father-child relationship shaped by socio-cultural structure; mythology, religion, psychology, art, etc. Has been the focus of attention in many disciplines. This relationship is discussed in the article with the reflection of the child's attitude towards the advice, which is a form of advice or warning that can be evaluated within the protective attitude of the father, on the works of art. In the advice shaped by social norms, the presence of figures who accept authoritarian power such as children, individuals, groups or the public draw attention to authority figures such as father, mother, leader and king. In this context, in the research, while advice is handled with generation conflict in the axis of father-child, east-west and past-future, it is emphasized how advice is approached in terms of child/individual, how this approach is reflected in art and how it turns into an artistic phenomenon.

Keyword: Advice, child, conflict of generations, father

1. GİRİŞ

Ataerkil toplumlarda, kültürel değerlerin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir yer tutan nasihat, tarih boyunca peygamberler, yöneticiler ve ebeveynler için vazgeçilmez geleneklerden biri olmuştur. Dolayısıyla nasihat eden kimi zaman ailenin reisi olarak baba, babanın yokluğunda anne, bazen de topluma önderlik eden bir lider, bir akıl hocasıdır. Toplumsal normlar ve genel ahlak anlayışı ile şekillenen nasihatte iyi niyet apaçık ortadadır; yaşanmış ve tecrübe edilmiş deneyimlerden çıkarılan derslerle, çocuk, genç/birey ya da hitap edilen kitlenin benzer hataları tekrar etmesini engelleme güdüsü söz konusudur. Başka bir ifadeyle, ebeveynler başta olmak üzere büyükler tarafından muhatabını yanlış davranışlar ve kötülüklerden korumak, ona yol göstermek gibi temelinde iyiliğe yönlendirilen kötülüklerden kaçındırma amacı taşır.

Arapça nsh/nush kökünden gelen “nasihat” sözlükte “bir şeyin saf, halis olması, kötülük ve bozukluktan uzak bulunması; bir kimsenin iyi niyet sahibi olması ve başkasının iyiliğini istemesi” anlamlarına gelir (Mutçalı, 2012:889). Türkçe’de “öğüt, öğüt verme” demektir.

Kelimenin ilk kez Edip Ahmet Yükneki tarafından 12. yüzyılda kaleme alınan Atabet’ül Hakayık adlı eserde kullanıldığı bilinir. Nasihatte yukarıda değinildiği gibi nasihat eden ve edilen arasındaki güçler

arası ayırım söz konusudur. Bu da onu tavsiye ve öneriden ayırır. Nasihati tavsiye ya da öneriden ayıran şey, nasihate uyulmadığı takdirde neler olabileceğini kendinde barındırmasıdır. Zira tavsiye veya öneri bir durum/olay karşısında uyarı ve ikazın ötesinde ne/nasıl düşünülebileceği, söylenebileceği veya davranılabileceği hakkında muhatabına fikir sunar.

Tarihsel süreçte hemen her dönemde karşılaşılan nasihatlere ilk olarak eski Mısır ve Pers Uygarlıklarında rastlanır. Bu nasihatler, hükümdar babaların oğullarına yaptıkları nasihatler olarak bilinir (Öztürk, 2013:5). Diğer yandan Türk-İslam geleneğinde önemli bir yer tutan nasihat, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere seyahatname, vasiyetname, mesnevi ve divan şiirinde sıkça görülür. Kur'an-ı Kerim'de Lokman Suresi'nin 13-19. ayetlerinde Lokman Hekim'in oğluna yaptığı sekiz nasihat vardır. Din-ahlak ve kişilikle ilgili olan bu nasihatler tevhit inancıyla ilgilidir ve Lokman Hekim oğluna Allah'a ortak koşmaması öğüdünü verir. Türk edebiyatında da sıkça rastlanan nasihatler içerisinde kimi zaman bir devlet büyüğüne hitaben kaleme alınmış nasihatnamelerin yanı sıra kimi zaman bir babanın ya da annenin çocuğuna verdiği nasihatler görülür. Bu nasihatler belli bir kişiye hitap amacını taşısa da çoğu zaman o kişinin ötesinde bütün okuyuculara ya da topluma hitap eder. Murat Öztürk *Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula - Ebeveyn den Çocuğa - Nasihat Geleneği* adlı makalede; "Türk edebiyatında babadan oğula nasihatname özelliği taşıyan eserler ve metinlerin nasihatname türü içinde nasihatçinin ve muhatabının gerçek kişiler olması nedeniyle özel bir yeri olduğunu" (2013:2) belirtir. Yazar ayrıca bu türden nasihatlerin kendi çocuğu özelinde genel kitleyi hedef aldığını söyler.

Nasihatte geleneğin devam ettirilmesi söz konusudur. Böylece; kültürel, dini, örfi ve ahlaki öğütler ağır basar. Mesela bir ebeveyn tarafından çocuğa öğüt olarak verilen nasihatlerde onun hangi durumda ne yapması, nasıl davranması gerektiği yönünde telkinler dikkat çeker. Bu tür nasihatler de dil bakımından genellikle emir, ihtar, istek, öğüt ya da uyarı cümlelerinin kullanıldığı görülür. Kimi zamansa mizah ve alaycı bir dil ile anlatım tercih edilir. İster ciddi bir ifade isterse mizahi bir dil kullanımı olsun genelde nasihatte; 'yap, yapma, yapsan iyi olur, bilmiş ol' gibi ifadeler sıklıkla kullanılır. Bu ifadelerle öğüt vermek ve öğretmek amacı taşıyan nasihatlerde üstten bir bakış ve hitap dikkat çeker.

Nasihat geleneğinde üst söylemin, öğretici üslubu doğurduğu, nasihat veren şair, yazar veya ebeveynin adeta bir bilge, bir öğretmen edasıyla öğüt aktardığı görülür. Bu tür içinde öğretme ve terbiye etme amacıyla kaleme alınmış önemli edebi metinlerden biri olan nasihatnamelerde genellikle didaktik anlatım kullanılır. Zira "nasihatın muhatabı olarak düşünülen çocuklar veya genelde okuyucular bu öğretici üsluba ihtiyaç duydukları öngörülen kişiler" (Öztürk, 2013:6) olarak kabul edilir.

Dolayısıyla nasihat eden ve edilen arasındaki güçlerin eşit olmadığı, nasihat edenin muhatabı üzerindeki tahakkümü söz konusudur. Çoğu zaman nasihat eden sözlerini bir emir gibi söylerken ve aksi durumda ne olacağı noktasında edilgen olan muhatabını uyarırken ondan itaat bekler. Ancak bu iyi niyetin muhatabında benzer şekilde karşılanıp karşılanmadığı, itaat edilip edilmediği, ne kadar yerini bulduğu, kısacası nasihat edilen bireyin tavrının nasihat karşısında nasıl olduğu bu makalenin konusunu oluşturur.

Baba nasihatleri genelde; çocuğun yaşam tarzı, iş ve eş seçimi gibi konuları kapsar. Oysaki kişiliğini tamamlamış, ayakları üzerinde bir birey olarak duran çocuk/birey, seçimlerini de kendisi yapmayı ve yaptığı seçimlerin ebeveyn ve diğer otorite figürleri tarafından saygı ile kabullenmesini bekler. Aksi durumda kuşak çatışmasının yaşandığı sıkça görülür. Bu bağlamda makalede nasihat, baba-çocuk ilişkisi, psikanaliz ve kuşak çatışması üzerinden ele alınır. Dolayısıyla baba-çocuk ilişkisini nasihat üzerinden okumayı amaçlayan bu çalışma, edilgen olanın nasihat karşısındaki tavrını, nasihat edilen çocuk/birey/sanatçı örnekleme inceler.

2.SANATTA NASİHAT VEREN BABALAR

“Doğru ya da yanlış, bazen bir baba çocuğuyla ilgili zor konuları gündeme getirmesi gerektiğini düşünür, ancak bu konular söylenmeden bırakılırsa her iki taraf da daha rahat eder.”

Jeff Nilsson¹

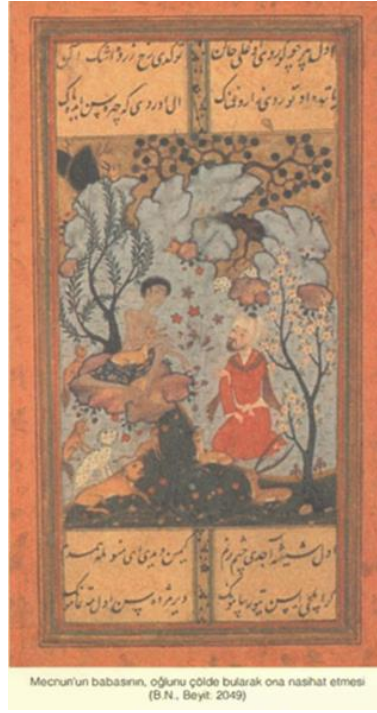
Nasihat, ataerkil toplumlarda toplumsal normların aktarılmasında önemli rol oynar. Bu noktada özellikle aile reisi olan babanın oğula yaptığı nasihatler dikkat çeker. Başta edebi metinler olarak yukarıda bahsedilen nasihatnameler olmak üzere baba-çocuk ilişkisinin ele alındığı şiir, sinema, minyatür, resim ve fotoğraf gibi farklı disiplinlerde çocuklarına nasihat eden babalar görülür. Bu anlamda sinemanın başyapıtlarından biri olarak kabul edilen 1972 yapımı “The Godfather” (Baba) filminde baba Don Vito Corleone’nin (Marlon Brando) oğlu Michael’a (Al Pacino) nasihatler verdiği sahne akla ilk gelen örneklerden biridir. Bu sahnede Corleone oğlunu başına gelecekler ve muhatap olduğu insanlara karşı dikkatli olması konusunda uyarır. Bir diğer örnek Nuri Bilge Ceylan’ın 2018 yapımı Ahlat Ağacı filminin son sahnesinde baba İdris’in oğlu Sinan’la konuştuğu sahnedir. Bu sahnede İdris, Sinan’a hayallere ulaşmanın kolay olmadığı ve kolayca pes etmemek gerektiği konusunda nasihatlerde bulunur. Her iki örnekte de nasihat verilen çocuk, babalarına hak vererek dinlerken görülür.

Görsel 1. Francis Ford Coppola, The Godfather, 1972. <https://124.im/1rA>. **Görsel 2.** Nuri Bilge Ceylan, Ahlat Ağacı, 2018. <https://124.im/q9nfk>.

Nasihat genel anlamıyla çocuğu başına gelebilecek olay ve kötülüklerden korumak ve onu en az zararla atlatabilmesi için önceden uyararak için yapılır. Ancak çoğu zaman tıpkı Türk edebiyatında özel bir yeri olan Fuzûlî’nin Mesnevi formunda yazdığı “Leyla ile Mecnun” da (942/1535) da olduğu gibi ebeveynlerin çocukları koruyamadığı, olacakların önüne geçemedikleri görülür. Ayrıca, “Leyla ve Mecnun” da babanın yanı sıra Kays’ın annesinin oğluna ve Leyla’nın annesinin kızına yaptıkları nasihatler de yer alır. Bu bölümlerden birinde çölde Mecnun’u arayan babanın onu perişan halde bularak oğluna yaptığı nasihatler bulunur. Babası çölde oğlunu bulduğu zaman Mecnun yerde tozlar içerisinde, kederli ve harap bir halde etrafındaki hayvanlarla konuşmaktadır. Onu bu halde bulan baba, oğlunu ikna etmek için nasihatlerde bulunur ancak sözlerinin Mecnun’a tesir etmediğini hatta kendisini dahi tanımadığını görerek üzülür. Aşağıdaki minyatürde tam da bu an betimlenmiştir.

¹ Jeff Nilsson’nun bu sözü, “The Saturday Evening Post” dergisinin Mayıs/Haziran 2022 sayısında yer alan “Rockwell Files: The Facts of Life” (Rockwell Dosyaları: Hayatın Gerçeği) adlı makaleden alınmıştır. <https://124.im/N97xz4i> (E. T. 19.11.2022).

Görsel 3. Mecnun'un babasının oğlunu çölde bularak ona nasihat ettiğini gösteren Minyatür².

Mecnun'u eve dönmesi için bir türü ikna edemeyen baba, sonunda Leyla'nın kendisini aradığını ve evde Mecnun'u beklediğini söyleyerek oğlunu eve gelmeye ikna eder. Evde ise oğlunun halini gören annesi ona şöyle nasihat eder;

K'ey rahat-ı can ü nur-ı dide
Ferzend-i yegane-i güzide
Şanunda riyaset-i Arab var
Miras-ı şeca'at ü edeb var
Etvar-ı müluk dut hemişe
Ayin-i şeca'at eyle pişe
Ebru-yı ham ise ger muradun

Süst etme keman-ı i'tikadun³ (Doğan, 2000:186).

“Leyla ve Mecnun” da ayrıca Kays'a (Mecnun) olan aşkıdan ötürü dile düşen Leyla'nın, annesi tarafından uyarıldığı ve annenin kızına nasihatler verdiği görülür. Bu nasihatlerde toplumsal kurallar çerçevesinde aile itibarını dikkate alarak kızını terbiye etmeye çalışan annenin ona kimi zaman sitem ettiği kimi zamansa öfkeyle uyararak yaptığı nasihat şu şekildedir;

Her sûrete aks kimi bahma
Gözü kimi katı yüzlü olma
Mey gerçi safa verür dimağa

² Muhammet Nur Doğan tarafından hazırlanan “Fuzuli Leyla ve Mecnun” (2000) kitabının Minyatürler bölümünden alınmıştır.

³ Ey canımın dinlencesi ve gözümün nuru;
biricik ve sevgili oğlum!
Senin şanında Araplara reislik etmek,
kahramanlık ve edep mirasının sahibi olmak var;
ve kahramanlığı adet eyle!
Daima hükümdarların yolunu tut
(Hilal gibi) eğri bir kaşı arzulasan bile,
inancının yayını gevşetme! (Doğan, 2000:187).

Ahdugı için düşer ayağa
Gözü kimi katı yüzlü olma
Nergis kimi hîre gözlü olma
Gözden gerek olasen nihan sen
Tâ demek ola ana ki cânsen
Sen şem'sen uymagıl hevaya
Kim şem'i heva verür fenaya⁴ (Doğan, 2000:138).

Öte yandan genellikle nasihatte ister liderden topluma, ister ebeveynenden çocuğa olsun farklı kuşaklar arası diyalog söz konusudur. Bu durumda nasihat eden kendinden önceki kuşaktan aldığı bilgi ve deneyimi bir sonraki kuşağa aktaran aracı konumundadır. Bunun bir yansımasını Osman Hamdi Bey'in Türk Resim sanatı içerisinde Oryantalist resim üslubuyla bilinen başyapıtlardan biri olan "Silah Taciri" (Seyf-i Katı/Keskin Kılıç) adlı resimde görmek mümkündür.

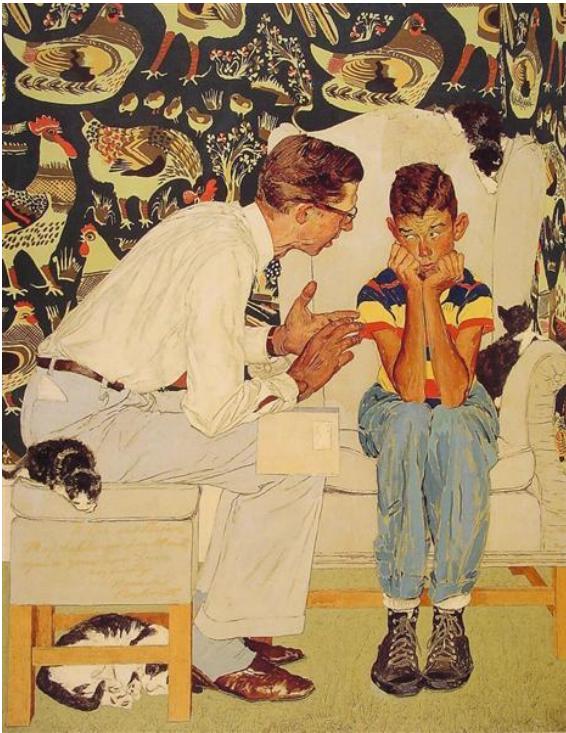

Görsel 4. Osman Hamdi Bey, Silah Taciri (Seyf-i Katı/Keskin Kılıç), Tüyb. 185 x 140 cm., 1908. <https://124.im/AJh>

Osman Hamdi Bey çoğu Batılı Oryantalist sanatçının aksine Doğu'yu içinde yaşadığı toplumun özellikleri ile yansıtır. Resimde Osman Hamdi Bey'in kendisi ve oğlu Edhem iki farklı kuşağın temsilcisi olarak görülür. Resimde görülen baba-oğul ikilemi; farklı kuşaklar, kuşak çatışmaları, soyağaçları, soyun sürdürülmesi bağlamında ele alınmıştır. Buna dikkat çeken Zeynep Yasa Yaman da resimdeki figür ve nesnelere "geçmiş/ölüm-şimdi, yaşam-gelecek" (2012:138) bağlamında bir araya getirildiğine vurgu yapar. Bu bağlamda baba/Osman Hamdi Bey, bir sütun başlığı üzerinde oturmakta,

⁴ Her görüntüye aksinmiş gibi bakma!
Her gördüğüne su kimi ahma
Şarap gerçi dimağa neşe verir ama
Aktığı için de ayağa düşer.
Ayna gibi donuk yüzlü olma ama
Nergis gibi de baygın gözlü olma
Gözlerden gizli kalmalısın ki
Sana cansın demek mümkün olsun
Sen bir mumsun, gel havaya uyma;
çünkü hava, mumu söndürür! (Doğan, 2000, s. 139).

ayakta duran oğluna öğütler vermektedir. Bu sütun başlığı onun İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kuruculuğuna gönderme yapar. Kafasında sarıklı bir fes bulunan Osman Hamdi Bey'in elinde ve yanında miğfer, kılıç ve silahlar yer alır. Osman Hamdi Bey'in hemen yanında ayakta gençliğin simgesi olarak duran oğlu, kınından çektiği kılıcı incelemektedir. Hayranlıkla kılıcı inceleyen oğulun bu ifadesi kendisine verilen öğütleri pekte dikkate almadığını gösterir. Sağ arka planda ise iki figür bulunur. Bu figürlerden daha genç olan elindeki bir parça bezi karşısında oturan bir eli çenesinde, bir eliyle de kucağındaki kapalı kitabı tutan yaşlı adama uzatmaktadır. Bu iki figür, Osman Hamdi Bey'in "gençlik-yaşlılık, yaşam-ölüm kavramlarını ele aldığı fikrini daha da güçlendirir. Özellikle bezirgânın yaşlı adama uzattığı bez, bir kefen bezi olarak düşünüldüğünde, bu sahne ölüm alegorisi" (Altaş, 2014) olarak yorumlanır. Böylece, Osman Hamdi Bey'in artık silahlarla ilgilenme çağını çoktan geride bıraktığı ve misyonunu oğluna devrettiği söylenebilir. Böylece resim, Osman Hamdi Bey'in hayatının sonunda deneyimlerini, tecrübelerini oğluya paylaşan ve ona öğütler veren bir baba ve baba nasihatlerine pekte kulak asmayan oğul ilişkisi olarak yorumlanır. Nitekim Osman Hamdi Bey, bu resmi tamamladıktan iki yıl sonra yaşama veda eder.

Görsel 5. Norman Rockwell, The Facts of Life, Illustration, 1951. <https://124.im/ymo> **Görsel 6.** Norman Rockwell, The Facts of Life, Illustration, 1951. <https://124.im/V3HB>

Toplumsal kurguda babanın koruma, öğretme, rol model olma rollerinin yanı sıra oğlan çocuğunu erkeklik rolüne hazırlamakta vardır. Böylece baba gerek davranışsal gerekse sözel uyarılarla hem çocuğun kimlik oluşumunda hem de çocuğu bir erkek olarak erkeklerin dünyasına hazırlamakta önemli bir rol oynar. Amerikalı ressam ve desinatör Norman Rockwell'in Amerikan gündelik hayatını oldukça sıcak ve samimi bir şekilde ele aldığı çalışmalarından biri olan "The Facts of Life" (Hayatın Gerçekleri) adlı resimde böyle bir durum söz konusudur. The Saturday Evening Post dergisinin 14 Temmuz 1951 tarihli kapağında yer alan resim sanatçının, 1916'dan 1963'e kadar derginin kapağında basılan toplam 322 illüstrasyonundan biridir. Dergide resmin önce taslağı (Görsel 5) daha sonra son hali (Görsel 6) yayınlanmıştır. Rockwell'in iki resim arasında yaptığı değişiklikler açıkça görülebilir; ilk yayınlanan taslak resimde üzerinde horozların, civcivlerin ve arıların yer aldığı duvar kâğıdı resmin son halinde kaldırılarak kırmızı renkte bir duvar tercih edilmiştir. Duvarda sadece sol üst köşede annenin varlığına atıfta bulunan profilden bir kadın silüetinin çerçeve içerisinde asılmış imgesi bulunur. Ayrıca sanatçı, taslak resimde babanın oturduğu tabure yerine ikinci resimde bir koltuk kullanır. Taburenin/koltuğun altında uyuyan anne kedi her iki resimde mevcutken, resmin son halinde taburenin üzerinde oynayan kediyi de resimden çıkarttığı görülür.

Resmin merkezinde ellerini yanaklarına dayamış, korku ve acı içerisinde kendisine hayatın gerçeklerini tıpkı bir öğretmen edasıyla anlatan ve öğüt veren babasını dinleyen yaklaşık 13-14 yaşlarında ergen bir erkek çocuk görülür. Baba okuduğu “The Facts of Life” adlı kitabı ters çevirerek dizleri üzerine bırakmış, oğluna eğilerek ona birtakım nasihatlerde bulunur vaziyettedir. Çocuğusa bu durumdan rahatsızlık duyduğu açıkça görülmektedir. Jeff Nilsson derginin Mayıs/Haziran 2022 sayısında yer alan “Rockwell Files: The Facts of Life” (Rockwell Dosyaları: Hayatın Gerçeği) adlı makalede, resmin izleyicilerin rahatlıkla bağ kurabilecekleri acı verici bir anı yakaladığını belirtir; “ciddi ve bariz bir şekilde rahatsız olan bir baba, ifadesine bakılırsa zaten gereğinden fazlasını duymuş olan oğluna” hayatın gerçeklerini anlatır. Dahası baba-oğul arasında geçen konuşmanın hem rahatsız ediciliğini hem de gerekliliğini apaçık ortaya koyar. Nilsson ayrıca, Rockwell’in resimlerinin gücünün sanatçının duyguları yakalama konusundaki yeteneğinden doğduğunu söyleyerek “çocuğun yüzünün iki yanında sıkığı yumruklarının darbeleri savuşturan bir dövüşçüyü çağrıştırdığına” dikkat çeker. Dolayısıyla çocuğun bu şekilde betimlenmiş olması, onun babanın verdiği nasihatlerden ders çıkarmak yerine duyduğu rahatsızlığı apaçık ortaya koyar. Çocuğun rahatsızlık duyduğu bu durumun aksine baba ona bildiklerini anlatmaya devam ederek nasihatlerde bulunmaktadır. Bunu ise bir vazife gibi yaptığı apaçık ortadadır.

Burada asıl önemli noktalardan biri çocuğun baba nasihati karşısındaki tavrının nasıl olduğudur. Yukarıdaki resimde çocuk biraz mahcup, biraz kızgın, konudan sıkılmış ve bir an önce bitmesini istiyor gibidir. Tüm bu durumlarda verilen öğütlerden duyduğu rahatsızlık açıkça görülür. Zira küçük yaşlardan itibaren ebeveynlerinin bakım, sevgi ve şefkatine ilgi ve ihtiyaç duyan çocuk, kendi kimliğini oluşturmaya başladıktan sonra anne-babadan bağımsız olmayı ister. Tam da bu noktada baba-çocuk ilişkisine Pikanalizin kurucusu Sigmund Freud’un “Oidipus Kompleksi” açısından bakmak gerekir. Bugün evrensel olarak kabul edilen komplekse göre; annesine sevgi duyan erkek çocuk babayı bu sevgisine engel olarak görür. Dahası babayı kendisinin rakibi olarak kabul eder. Babanın kendisinden büyük ve güçlü olduğunu kabul ederek babayla özdeşleşmeyi başardığında ona rakip olamayacağını anlayarak bu kompleksi bilinçdışına iter ve böylece “Oidipus Kompleksini” çözümlenebilir. Ayrıca, çocuğun bu kompleksi çözümlenmesinde babanın kendisini cezalandırabileceği korkusu da yatar (2018:17-18).

Görsel 7. Jean-Baptiste Greuze, Septime Severe et Caracalla, 124 x 160 cm. 1769. <https://124.im/CGKbu>

Çocuğun kendini oluşturabilmesinde babaya karşı beslediği nefret ve düşmanlık dürtülerini yenmiş olması önemli bir etkidir. Zira çocuk bu kompleksi çözemediğinde babaya olan nefreti ve düşmanlığı devam ettiğinde baba-çocuk ilişkisi de bir çatışmaya dönüşür. Hatta bu kimi zaman bu durumun babanın öldürülmesini gerektiren bir düşmanlığa ya da güç savaşına dönüştüğü görülür. Bunun örneklerine ise mitolojiden (Zeus’un babası Kronos’u öldürmesi) edebiyata, sinemadan-resme farklı

disiplinlerde rastlamak mümkündür. Tüm bu örneklerde baba-çocuk ilişkisinin bir çatışmaya dönüştüğü ve babanın çocuklar için aşılması gereken bir engel olarak kabul edildiği görülür. Çatışmanın en büyük nedenlerinden biri babanın çocuk üzerinde tahakküm kurarak, çocuğun tercihlerine saygı duymaması hatta çoğu zaman onun yerine kendi seçimlerini dayatıyor olmasıdır.

Baba-çocuk arasındaki otorite ve güç çatışması, çocuklarına nasihat veren babaları betimleyen resimlere de yansır. Bu resimlerden biri; Jean-Baptiste Greuze tarafından 1769'da yapılan "Septime Severe et Caracalla" (Septimius Severus ve Caracalla) adlı resimdir. Resimde Roma'nın Afrika kökenli ilk imparatoru olan Septimius Severus'un oğlu Lucius Septimius Bassianus Caracalla'yı azarlayarak nasihatte bulduktan sonra elini öpmesi için ona doğru uzattığı an görülür. Caracalla ise sırtını hafif bir şekilde babasına dönmüş bir şeyler düşünür vaziyette ayakta durmaktadır. Resimde ayrıca imparatorun arkasında duran, biri diğerinin kulağına bir şeyler fısıldayan iki kişi görülür. Jean-Baptiste Greuze, babanın oğluna nasihat ettiği anı değil, nasihat ettikten sonra barış amacıyla öpmesi için elini uzattığı anı betimlemiştir. Kurnaz ve acımasız biri olarak bilinen Caracalla babası tarafından istemediği bir evlilik yapmak zorunda kalır. Septimius Severus, bu evliliğin oğlunu olgunlaştıracağını düşünmüş olsa da sonuç onun düşündüğü gibi olmamış, Caracalla babasının ona yaptığı eş seçimine saygı duymayarak eşine de kötü davranmıştır. Diğer taraftan bir an önce imparator olabilmek için bir sefer sırasında at sırtında yolculuk eden babasını dahi öldürmeyi planlamış ancak çevredekilerin Severus'u uyarmasıyla son anda öldürmekten vazgeçmiştir. O an oğluna bir tepki vermeyen Severus'un yanlarında güvendiği birkaç kişinin de olduğu sırada Caracalla'ya "Eğer gerçekten beni öldürmek istiyorsan, şimdi burada yap. Sen gençsin, ben ise ayakları üzerinde zor duran yaşlı bir adamım" (Yürüyen, 2019:8) diyerek onuna yüzleştiği bilinir. Yine Severus'un Caracalla'nın kardeşi ile iyi geçinmesi için ona nasihatlerde bulunduğu Caracalla'nın ise bu öğütleri pek de dinlemediği bilinir. Baba ile oğul arasındaki bu sahne oldukça ilginçtir. Geleneği ve gücü temsil eden baba, kendisine karşı suç işleyen ya da sözünü dinlemeyen oğlu affetmeye hazırlarken, oğul ise baba ve onun temsil ettiği otoriteye sırtını dönmüştür bu haliyle herhangi bir pişmanlık ifadesi de göstermez. Severus ve Caracalla örneğinde olduğu gibi baba, çocuğun tüm yaşamı boyunca onun seçimlerini etkilerken hatta onun yerine kendi seçimler yaparken ve yine oğula nasihatlerde bulunurken bunun tıpkı Caracalla'nın eşini benimsememesi ve kardeşi ile aralarındaki anlaşmazlıklarda olduğu gibi çocukta olumsuz sonuçlara neden olduğu görülür.

Görsel 8. Nikolai Ge, Peter the Great Interrogating the Tsarevich Alexei Petrovich at Peterhof, Tüyb., 135 x 173 cm. 1871. <https://124.im/C7Du>

Benzer bir durum Ukraynalı Ressam Nikolai Ge tarafından 1871'de yapılan, "Peter the Great Interrogating the Tsarevich Alexei Petrovich at Peterhof" (Büyük Petro, Peterhof'ta Tsarevich Alexei Petrovich'i sorgularken) adlı resimde de söz konusudur. Resimde 1682 – 1725 yılları arasında Rusya

Çarı olan I. Petro ya da Pyotr Alekseyeviç adıyla bilinen Büyük Petro (1672-1725) ve oğlu Tsarevich Alexei Petrovich (1690-1718) görülür. Ge'nin yaptığı tarihsel konulu ilk tablo olarak bilinen resim, 1871'de yani Büyük Peter'in 200. yıldönümü kapsamında yapılır. Peterhof Sarayı'nda geçen olayın betimlendiği resmin merkezinde, üzerinde yazı takımları ve dağınık kâğıtların (bazıları yere düşmüş) bulunduğu bir masada oturan Büyük Petro ve ayakta duran oğlu Alexei, arkalarında şömine, sandalyeler ve duvarda Hollanda okuluna ait olduğu bilinen dört tablo dikkat çeker. Resimde dikkat çeken bir başka öğe olan karo zemin, Anna Yesterday'e (2022) göre; "baba-oğul arasındaki karşılıklı güvensizlik atmosferine katkıda" bulunur. Bu atmosfer resme ilk bakışta figürlerin pozisyonu, jest ve mimikleri ile hemen kendini hissettirir. Ge, siyasete ilgi duymayan ve babasının reformlarına ve siyasi fikirlerine karşı çıkan Alexei'in, babası tarafından sorguya çekildiği, babasının ona kızdığı ve nasihatler verdiği anı betimlemiştir. Alexei, Rusya tarihi üzerine çalışmalar yapan ve 1998'de "Russia in the Age of Peter the Great" (Büyük Petro Çağında Rusya) kitabının yazarı olan Lindsey Hughes tarafından "Encyclopedia of Russian History" de (Rus Tarihi Ansiklopedisinde) "zeki, dindar, genellikle hasta ve askeri işlere kayıtsız" biri olarak tanıtılır. Hughes ayrıca, Alexei'nin bu kişisel özelliklerine rağmen babası Büyük Petro tarafından Rusya'nın gelecekteki Çarı olarak yetiştirilmek istendiğini ancak Alexei'in buna karşı çıktığını anlatır.

Alexei, babası tarafından önce kamu yararını ihmal etmekle suçlanır ve mirastan mahrum bırakılmakla tehdit edilir. Bu gelişmeler üzerine kısa bir süre Avusturya'ya sığınır. Sonrasında babası tarafından vaad edilen af ile Rusya'ya yeniden dönen Alexei, mirastan mahrum edilerek babasına suikast düzenleyip tahtı ele geçirmek için komplo kurmakla suçlanır ve kendisine yardım edenleri ifşa etmesi istenir (Hughes). Baba-oğul arasındaki bu çatışmaya dikkat çeken Katya Lopatko "Iconic Daddy Moments Art History" adlı makalede, Büyük Petro'nun siyasi görevleri için babalık rolünü bir kenara bırakarak oğluna yaklaştığına, bunun karşısında oğul Alexei'in ise babasıyla göz göze dahi gelmeyi istemediğine dikkat çeker. Ayrıca Alexei'nin başının eğik olmasını ise hem babasına karşı bir meydan okuma hem de kaderine boyun eğme olarak yorumlar (2019). Suçlamaları reddeden ve itiraf etmeyen Alexei bu sorgudan sonra Petropavlovs Kalesi'ne hapsedilerek işkence görür. İşkence sırasında kendisine atfedilen suçlamaları kabul eder ve işkence altındayken genç yaşta ölür. Büyük Petro'nun oğlu ile olan bu ilişkisi otoriter baba ve çocuk arasındaki güç ilişkisine bağlı olarak yaşanan çatışmanın vahim sonuçlarını göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir. Büyük Petro'nun Alexei'in kişisel özelliklerine, istek ve düşüncelerine karşı kendi fikirlerini dayatması baba-oğul arasındaki anlaşmazlıklara neden olmuştur. Bu çatışmanın çözülmesinde babanın ne uyarı ya da nasihatlerinin ne de tehditlerinin bir netice vermediği ortadadır.

Görsel 9. Bülent Şangar, İsimli (Baba Nasihati), Fotoğraf, değişen boyutlarda, 1995. **Görsel 10.** Bülent Şangar, İsimli (Baba Nasihati), Fotoğraf, 66 x 100 cm. İki fotoğraftan oluşan seri. 1995.⁵

Bülent Şangar, işlerinde aile özelinde baba-çocuk ilişkisi; “mitolojik, sosyolojik, antropolojik, politik öğelerden biri olarak temsil edilir” (Akay, 2009:47). Şangar, başta “Kurban” ve “Baba Nasihati” olmak üzere aile ve ev içi şiddet gibi işlerinde baba ile çatışma yaşayan babanın temsil ettiği otoriteye başkaldıran ve kendi egemenliğini arayan çocuk/birey olarak görülür. Baba nasihatini iki farklı fotoğraf kompozisyonuyla ele almıştır. İlkinde baba-oğul bir oda içinde görülürken diğer iki fotoğrafta mekâna dair hiçbir şey görülmez. İlk fotoğraf; arkada kitaplık, bir masa, odayı aydınlatan avize, kitaplıkta yer alan açık televizyon, bir radyo, kitaplığın hemen yanında duvar saati ve takvimle birlikte dönemin Türk evlerinden birine ışık tutar. Şangar bu ilk resmi kolaj olarak yapmıştır, dolayısıyla bu durum geleneksel bir Türk evinin içinde sanatçının kendisini ve babasını neden ayakkabıları ile yer verdiğini açıklar. Her üç iş de de baba işaret parmağını oğlunun yüzüne doğru uzatarak kızmakta muhtemelen onu uyarmaktadır. Oğul ise babasını dinlerken onunla göz teması kurmak ya da ona karşılık vermek yerine sessiz bir şekilde yere bakarken görülür. Şangar’ın babanın nasihatinden rahatsız olduğu apaçık ortadadır. Yumruğunu sıkılmış bir vaziyette öylece durur. İkili fotoğraf serisinden birinde baba sağ elinin işaret parmağını kaldırırken sol eliyle oğlunun koluna dokunmakta diğer görsel de ise sağ eliyle her an vuracaktı gibi kızmaktadır. Dolayısıyla bir baba-oğul çatışması apaçık ortadadır. Akay, Şangar’ın “baba-oğul çatışması üzerine kurulu olan aile ilişkilerinde Freud’un Oidipus kompleksinin etkilerinin görüldüğünü” söyler (2009:47). Akay bu seride baba karşısında yumruklarını sıkarak duran Şangar’ı “egemenliğini ispat etmeye uğraşan yerli kabile şeflerine” benzeter. Bu durum baba-oğul çatışmasının da temelini oluşturur. Nitekim oğul bir kabile şefi olmasa da bir bireydir. Birey olarak babadan bağımsız olmayı ve kabul görmeyi bekler. Kabul görmenin olmadığı durumlarda otorite, gelenek ve Şangar da olduğu gibi Doğu’yu temsil eden baba ve Batı’yu temsil eden çocuk arasındaki çatışma kuşak çatışmasının bir yansımasına dönüşür.

SONUÇ

Baba-çocuk arasındaki ilişki toplumsal kurumlar ve birey ilişkisi bağlamında çok yönlü bir okumayı gerektirir. Zira baba, psikanaliz de çocuk için hem gerekli hem de aşılması gereken bir engel olarak kabul edilir. Çünkü baba çocuğun yetişmesinde ve kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Bu etkiyle çoğu zaman babanın otoriter kimliğinin çocuk üzerinde tahakküm oluşturduğu, çocuğun isteyerek veya istemeyerek babaya itaat ettiği görülür. Kimi durumlarda ise çocuk isyan ederek baba ile çatışma yaşamakta böylece psikanalitik bağlamda babayla özdeşleşemeyen çocuk kendi kimliğini de oluşturamamaktadır.

Baba-çocuk ilişkisine nasihat üzerinden bir yaklaşım getirildiğinde yine çift taraflı bir okuma yapmak gerekmektedir. Baba, nasihati çocuğun iyiliğini göz önünde bulundurarak; onu kötü olay veya kişilerden korumak, doğru yol, davranış, arkadaş, eş ve iş seçimi vb. durumlarda yol göstermek gibi çeşitli nedenlerle yapar. Diğer taraftan çocuk/birey yani nasihat edilen açısından konuya ve bunların sanata yansımalarına baktığımızda çocuk için durumun aynı olmadığını görürüz. Çocuk, babadan öğütler dinlemek yerine birey olarak kabul ve saygı görmeyi bekler. Bunun olmadığı durumlarda ortaya kişilerin farklı yaşam biçimleri, tercihleri ve fikir ayrılıklarının neden olduğu kuşak çatışması çıkar. Burada asıl dikkat çekici olan; bir tarafın (babanın) diğeri (oğul/kız; çocuk) üzerinde hâkimiyet kurarak tahakküm edilenin boyun eğmesini, itaat etmesini bekliyor olmasıdır. Asıl sorun ve çatışmaya dönüşen durum tam da bu noktada otoriter fiğüre itaat edilmediği durumlarda yaşanmaktadır.

Bu çatışma baba-çocuk arasındaki fikir ve görüş ayrılıklarına bağlı olduğunda babanın çocuğu uyarması ve ona nasihatlerde bulunması doğal gibi görünebilir. Ancak, geleneklere bağlı yaşam tarzını benimseyen baba ile modern yaşamı benimseyen çocuk arasındaki fikir ve görüş farklılıklarına bağlı çatışma kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu durumda çoğu zaman baba nasihatinin çocukta bir karşılığının olmadığı, kendisine nasihat edilen çocuğun durumdan rahatsız olduğu söylenebilir. Bu noktada makalede ele alınan sanat eserlerindeki çocuğun nasihat edildiği esnadaki tavrı ilgi çekicidir;

⁵ Görsel 9. ve 10. Ali Akay tarafından 2009’da hazırlanan “Bülent Şangar Gerilim İmgeleri” adlı kitaptan alınmıştır.

hemen her örnekte çocukların babayla aynı pozisyonda ve karşılıklı durmaması yanı sıra göz teması dahi kurmaktan kaçındıklarına dikkat çekmek gerekir.

Sonuç olarak, nasihat, bilhassa ataerkil toplumlarda doğu-batı, gelenek-gelecek ve kuşaklar arası çatışmalara bağlı olarak edilgen olan figür için rahatsız edici bir hal almaktadır. Ayrıca çocuk/birey için nasihat çoğu zaman kendi yaşam alanına müdahale olarak kabul edilir. Dolayısıyla başta ailenin reisi baba olmak üzere otorite figürlerine karşı kendi kimliğini oluşturmaya çalışan çocuk için nasihatın rahatsız edici bir öğüde dönüşebildiği, bunun ise baba nasihatini konu alan sanat eserlerine yansıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2009). Bülent Şangar Gerilim İmgeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- Altaş, A. (2014). Osman Hamdi Bey'in "Silah Taciri" Eseri, <https://L24.İm/G31> (E. T. 12.09.2022).
- Doğan, M. N. (2000). Fuzûlî Leylâ Ve Mecnûn, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Freud, S. (2018). Psikanaliz Üzerine Vakalar. (Çev. F. Dikmen), Tutku Yayınevi, Ankara.
- Hughes, L. (t.y.). Alexei Petrovich, Encyclopedia Of Russian History, <https://L24.İm/Vk8odf> (E.T. 19.09.2022).
- Kur'an-I Kerim; Lokman, 13/19.
- Lopatko, K. (2019). Iconic Daddy Moments In Art History, <https://L24.İm/P8xb> (E.T. 10.11.2022).
- Mutçalı, S. (2012). Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul.
- Nilsson, J. (2022). Rockwell Files: The Facts Of Life, <https://L24.İm/3yth> (E. T. 19.02.2022).
- Öztürk, M. (2013). "Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynden Çocuğa-Nasihat Geleneği", Akademik Bakış Dergisi, S.39, Ss.1-22.
- Yasa Yaman, Z. (2012). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Sanat, Ankara Resim Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yesterday, A. (2022). Peter The Great İnterrogating The Tsarevich Alexei Petrovich İn Peterhof, <https://L24.İm/Jary3i> (E. T. 2.12.2022).
- Yürüyen, T. (2019). "Caracalla Ve Geta", "Yayımlanmamış Bitirme Tezi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- <https://Turkcedemek.Com/Kelime/Nasihat/> (E. T. 10.09.2022).

Avrupa Ülkelerinde Belirsizliklerin Finansal Gelişime Etkileri

The Effects of Uncertainties on Financial Development in European Countries

Burak BÜYÜKOĞLU

Öğr. Gör.

Gaiantep Üniversitesi

burakbuyukoglu@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1174-3112>

Makale Başvuru Tarihi : 30.11.2022

Makale Kabul Tarihi : 29.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Dünya’da belirsizlik finansal faaliyetlerin önündeki en büyük engellerden birisidir. Belirsizlik süreci hem yatırımcıları hem de şirketleri etkilemektedir. Özellikle dünya ticaretinde önemli bir yeri olan Avrupa ülkelerinde ki belirsizlik süreci iyi yönetilmediği takdirde büyük sorunlara neden olmaktadır. Belirsizlik sürecinin uzaması gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki finansal gelişiminde etkilenmesine neden olmaktadır. Çalışmanın amacı Avrupa ülkelerindeki belirsizlikler ile finansal gelişim arasındaki ilişkinin tahmin edilmesidir. Bu doğrultuda 2010 ile 2020 yılları arasında eksiksiz verilerine ulaşılabilen 11 Avrupa ülkesinin verileri ile veri seti oluşturulmuştur. Çalışmada bağımlı değişken olarak Finansal Gelişim Endeksi kullanılmış ve bağımsız değişken olarak ta Dünya Belirsizlik Endeksi ve Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi verileri kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak ta literatürde sıklıkla kullanılan enflasyon artış oranı kullanılmıştır. Çalışmada geliştirilen model Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmanın elde edilen bulgulara göre Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi Finansal Gelişim Endeksini negatif yönde etkilediği sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişim, Ekonomi ve Politika Belirsizliği, Dünya Belirsizlik Endeksi, Sistem GMM

ABSTRACT

Uncertainty in the world is one of the biggest obstacles to financial activities. The uncertainty process affects both investors and companies. Especially in European countries, which have an important place in world trade, the uncertainty process causes great problems if it is not managed well. The prolongation of the uncertainty process causes it to be affected in the financial development of developed and developing economies. The aim of the study is to estimate the relationship between uncertainties and financial development in European countries. In this direction, a data set was created with the data of 11 European countries whose complete data could be accessed between 2010 and 2020. In the study, the Financial Development Index was used as the dependent variable and the World Uncertainty Index and Economy and Policy Uncertainty Index data were used as the independent variables. Inflation increase rate, which is frequently used in the literature, was used as a control variable. The model developed in the study was estimated by the System Generalized Moments Method. According to the findings of the study, it was concluded that the Economic and Policy Uncertainty Index negatively affected the Financial Development Index.

Keywords: Financial Development, Economics and Policy Uncertainty, World Uncertainty Index, System GMM

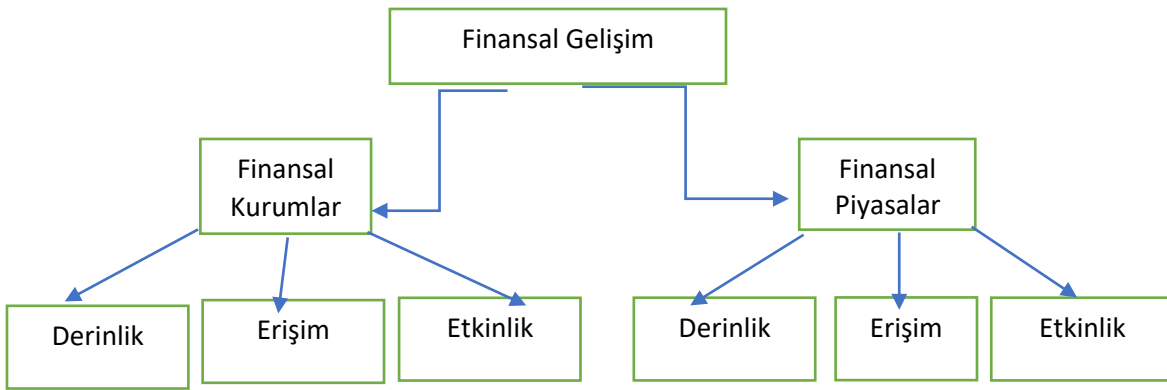
1.GİRİŞ

Belirsizlik sürecinde karar alma ve yatırım yapma zorunluluğu olan yatırımcı ve şirketler birçok faktörü de göz önünde bulundurmak zorunda kalmaktadırlar. Birçok farklı yöntem ile ölçülebilen risk faktörü yanında belirsizliğin sürecinin ve sonucunun belli olmamasından kaynaklı ölçümlerine çok sık rastlanmamaktadır. Belirsizliğin günden güne daha da arttığı, küreselleşme ve uluslararası ticaret ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin herhangi birinde ortaya çıkmasının diğer ülkeleri de etkilediği görülmektedir. Bu doğrultuda belirsizliğin ölçülmesi belirtilen sorunlara ışık tutması anlamında önem arz etmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) bu konudaki eksikliği gidermek amacı 143 ülke için Dünya Belirsizlik Endeksi’ni hazırlayıp her üç ayda bir yayınlamaktadır. Dünya Belirsizlik Endeksinin yanında belirsizlik ölçümünde ilk çalışmalardan birisi olan Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi (EPU) Baker vd. tarafından kullanılmıştır. Endekste ekonomi ve belirsizlik ile bir veya daha fazla kongre, bütçe ve cari açık, merkez bankası, mevzuat, düzenlemeler temel alınmıştır. Daha sonrasında çalışma mevcut dokümanlar ışığında 1900'lara kadar götürülmeye çalışıldığı gibi başta G10 ülkeleri olmak üzere bazı ülkeler için de türetilmeye çalışılmış ve daha sonrasında da ülke sayısı 24'e ulaştırılmıştır. Belirsizlik sürecinde işletmeler, tüketiciler ve yatırımcılar harcama ve yatırım kararlarını alırken isteksiz olmaktadır ve

bu durumun sonucunda da genel ekonomi olumsuz yönde etkilenmektedir. Ülkelerde ekonomik göstergelerin ele alındığı faktörlerden birisi de finansal gelişmişliktir.

Finansal gelişim, finansal piyasalar bünyesinde faaliyetini sürdürmekte olan firmaların sayılarının, çeşitliliklerinin artması, piyasanın derinleşmesi ve fon aktarımının etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Koç vd., 2016: 300). 2010 yılında Dünya Ekonomik Forumu Finansal Gelişim Raporunda, 57 ülkenin Finansal Gelişim Endeksi (FDI) yayınlanmıştır (Arora, 2012:188). Finansal gelişim endeksinde finansal kurumlar; bankalar, sigorta şirketleri, yatırım fonları ve emeklilik fonlarından oluşurken, finansal piyasalar ise pay ve borçlanma araçları piyasalarından oluşmaktadır. Finansal gelişim endeksinin hesaplanmasında faydalanılan alt kalemler şekil-1’de gösterildiği gibidir.

Şekil-1 Finansal Gelişim Endeksi

Kaynak: IMF Working Paper (2016)

Finansal gelişim ülkeler ve ekonomileri oldukça önemli bir faktördür. Finansal gelişim meydana gelen değişimler birçok sektörü, piyasayı ve endeksi de etkilemektedir. Avrupa finansal gelişmişlik düzeyi bakımından önde olan birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi barındırmaktadır.

Avrupa ülkelerindeki finansal gelişim düzeyinin özellikle belirsizliklerin meydana geldiği dönemlerde tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bunun nedeni Avrupa’da hem ticaret hacmi bakımından hem de finansal gelişmişlik bakımından Dünyanın lider ülkelerinin yer almasıdır. Bu doğrultuda uluslararası ticaret ağı çok gelişmiş olan Avrupa ülkelerinde belirsizlik dönemlerinde meydana gelen sorunlar diğer ülkelere de yansımaları beklenmektedir. Bu sebeplerden dolayı özellikle Avrupa ülkelerinde belirsizlik dönemlerinin finansal gelişime olan etkilerinin yatırımcılar, tüketiciler ve şirketler bakımından oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. Çalışmada Avrupa ülkelerindeki belirsizliklerin finansal gelişime olan etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2.LİTERATÜR

Belirsizliğin ve belirsizlik sürecinin uzamasının ülkelerin ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileri literatürde sıklıkla incelenen konulardan birisidir. Her ne kadar literatürde hem belirsizlikler ile ilgili hem de finansal gelişim ile ilgili birçok çalışma mevcut olsa da ulaşılabilen literatürde belirsizlik endeksleri ile finansal gelişim endeksi arasındaki ilişkinin tespitine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Pastor ve Veronesi (2012) çalışmalarında hükümet politikalarında meydana gelen belirsizliklerin hisse senedi getirilerinde değişimlere neden olduğunu tespit etmişlerdir. Geliştirmiş oldukları genel denge modelinden elde ettikleri sonuçlara göre belirsizliğin hisse senedi getirilerini negatif yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Ekonomi ve Politika Belirsizliği endeksi ile ilgili ilk çalışmayı Brogaard ve Detzel (2012) yapmıştır. Çalışmalarında ekonomi ve politika belirsizliklerinin hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmaları arttırdığını tespit etmişlerdir. Baker vd. 2016 yılında ABD’de yaptıkları analizde ekonomik belirsizliğinde meydana gelen artışların reel GSYİH,

yatırımları ve istihdamı azaltıcı etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Antonakakis vd. (2013) yılında yapmış oldukları çalışmada ekonomi ve politika belirsizlik endeksi, VIX endeksi ve S&P500 endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve hisse senedi piyasasının oynaklığında meydana gelen artış ve ekonomi ve politika belirsizliği endeksinin hisse senedi getirilerinde azalmaya neden olduğunu tespit etmişlerdir. Chang vd. (2015) yılında yapmış oldukları çalışmada ekonomi ve politika belirsizliği endeksi ile 7 OECD üyesi ülkenin borsaları arasındaki ilişkiyi tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre ekonomi ve politika belirsizliği endeksinin ile 7 OECD ülkesinden sadece İtalya ve İspanya borsalarında etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yu, Fang ve Sun (2018) çalışmalarında dünya belirsizlik endeksi ile Çin Borsası arasındaki volatilité yayılımını araştırmışlar ve borsa ile endeks arasında volatilité yayılımı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. He vd. (2020) yılında yapmış oldukları çalışmada dünya belirsizlik endeksi ile S&P500 endeksi arasındaki asimetrik yayılma etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda her iki endeks üzerindeki volatilitenin asimetrik bir yapı sergilediğini tespit etmişlerdir. Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi ile ilgili yapılan yerli çalışmalarda ise Gürsoy ve Kılıç (2021) yılında dünya belirsizlik endeksi ile CDS primleri ve Türkiye Bankacılık endeksi verileri arasındaki ilişkiyi tahmin etmişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri sonuçlara göre dünya belirsizlik endeksi ile CDS primi, BİST bankacılık endeksi arasında iki yönlü ve güçlü bir volatilité etkileşimi olduğunu tespit etmişlerdir. Emsen ve Aksu ise 2020 yılında yapmış oldukları çalışmada dünya belirsizlik endeksi ile BİST 100 endeksi arasındaki ilişkiyi asimetrik ve simetrik boyutta incelemişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri sonuçlara göre dünya belirsizlik endeksi ile BİST 100 endeksi arasında simetrik bir ilişki tespit edilememiş fakat asimetrik bir ilişkinin var olduğunu ifade etmişlerdir.

Literatür incelendiğinde genellikle finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin test edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların büyük bir bölümünde finansal gelişimin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Levine (1997) çalışmasında finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında yüksek düzeyde ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Levine'nin çalışmasında olduğu gibi Xu (2000) çalışmasında finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasında yine küçük bir ilişki olmadığını ifade etmiştir. Rioja ve Valev (2004) çalışmalarında finansal gelişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı finansal gelişmişlik bölgelerinde incelemişler ve finansal olarak gelişmemiş bölgelerde finansal piyasalarda görülen gelişmeler büyüme üzerine belirsiz etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca orta gelişmişlikte olan bölgelerde ise finansal gelişimin büyüme üzerindeki etkilerinin büyük ve pozitif yönde olduğunu ve finansal olarak en gelişmiş bölgelerde ise etkinin pozitif fakat küçük olduğunu ifade etmişlerdir.

Ulaşılabilen literatür incelemelerinden de görüldüğü üzere IMF'nin yayınlamış olduğu dünya belirsizlik endeksi, ekonomi ve politika belirsizliği endeksi ile finansal gelişim endeksi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Çalışma bu anlamda literatüre zenginlik katarak belirsizliğin finansal gelişim üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.METODOLOJİ

Çalışmada Avrupa ülkelerinde meydana gelen belirsizliklerin finansla gelişmeye olan etkileri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda eksiksiz verilerine ulaşılabilen 11 Avrupa ülkesinin 2010 ile 2020 yılları arasındaki dönemde elde edilen verileri ile veri seti oluşturulmuştur. Çalışmanın zaman serisinin 2010 yılından itibaren başlamasının nedeni 2008 küresel krizinin etkilerinin nispeten azalmış olmasıdır. Zaman serisinin 2020 yılına kadar ele alınmasının nedeni ise finansal gelişim endeksi verilerinin en son 2020 yılında yayınlanmış olmasıdır. Çalışmada örneklem olarak seçilen ve eksiksiz verilerine ulaşılabilen Avrupa ülkelerinin listesi Tablo-1'de verilmiştir. Çalışmanın veri setinde kullanılan veriler IMF veri bankası, policy uncertainty web sitesi, Dünya Bankası veri bankasından elde edilmiştir.

Tablo-1 Çalışmaya Dahil Edilen Avrupa Ülkeleri

Sıra	Ülke İsmi	Sıra	Ülke İsmi
1	Fransa	7	İspanya
2	Almanya	8	İsveç
3	Yunanistan	9	İngiltere
4	İrlanda	10	Belçika
5	İtalya	11	Hırvatistan
6	Hollanda		

Çalışmada kullanılan 3 endekste birden verileri eksiksiz bulunan 11 Avrupa ülkesi örneklem olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler ile ilgili özet bilgiler Tablo-2’de gösterildiği gibidir.

Tablo-2 Değişken Listesi

Değişken İsimleri	Değişken Kısaltmaları	Kaynak	Beklenen Etki
Bağımlı Değişken			
Finansal Gelişim Endeksi	FGE	IMF	
Bağımsız Değişkenler			
Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi	EPB	Policy Uncertainty	-
Dünya Belirsizlik Endeksi	DBE	IMF	-
Kontrol Değişkeni			
Enflasyon Artış Oranı	ENF	Dünya Bankası	-

Tablo-2’de de belirtildiği üzere bağımlı değişken olarak Finansal Gelişim Endeksi kullanılmış ve bağımsız değişkenler olarak ta Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi ve Dünya Belirsizlik Endeksi kullanılmıştır. Ayrıca kontrol değişkeni olarak ta Enflasyon artış oranı veri setine eklenmiştir. Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksinin, Dünya Belirsizlik Endeksinin ve Enflasyon artış oranının Finansal Gelişim Endeksi üzerindeki etkilerinin negatif yönlü olması beklenmektedir.

Ekonomi ve Politika Endeksi, Dünya Belirsizlik Endeksi ve Finansal Gelişmişlik Endeksi verileri veri tabanlarından endeks verisi olarak alındığından tekrardan endekse çevirme işlemi uygulanmamıştır.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilecek olup ardından değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi olup olmadığı korelasyon matrisi ile gösterilecektir.

Tablo-3 Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Hata	Minimum	Maksimum
FGE	121	0.7186986	0.1195706	0.4778307	0.9095682
EPB	121	162.3788	85.58836	41.96752	468.7466
DBE	121	0.2966125	0.2527478	0	1.756728
ENF	121	1.158261	1.174175	-1.735888	4.712989

Tablo-3'te de görüldüğü üzere toplam 121 gözlem değerinden oluşan veri setindeki bağımlı değişken olan Finansal Gelişim Endeksinin ortalaması 0.72, minimum değeri 0.48 ve maksimum değeri ise 0.91 olarak gerçekleşmiştir. Belirsizlik endekslerinden ilki olan Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksinin ortalaması 162.38, minimum değeri 41.97 ve maksimum değeri ise 468.75'tir. Bir diğer belirsizlik endeksi olan Dünya Belirsizlik Endeksinin ortalama değeri 0.29, minimum değeri 0 ve maksimum değeri ise 1.76 olarak çıkmıştır. Kontrol değişkeni olarak veri setine eklediğimiz enflasyon artış oranının ortalama değeri 1.16, minimum değeri -1.74 ve maksimum değeri ise 4.71 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi dışındaki değişkenlerde standart hatalar çok yüksek çıkmamıştır. Ekonomi Politika Belirsizliği Endeksinde standart hatanın yüksek çıkmasının nedeni örneklem olarak alınan 11 Avrupa ülkesinin birbirinden farklı gelişmişlik seviyelerine ve politik yapılarına sahip olmaları olarak söylenebilir.

Çalışmada SGMM yönteminin kullanılmasının birkaç nedeni vardır. Öncelikle dinamik panel kullanmanın temel amacı modelde yer alan bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin de modele açıklayıcı değişken olarak eklenmesidir. Sabit ve rastgele tahmin yöntemleri ile yapılan tahminler gecikmeli bağımlı değişkenin sabit ve rastgele etki modellerinde gecikmeli bağımlı değişkenlerin kullanılması durumunda hata terimi ile ilişkilendirildiği için tutarsız sonuçlar verebilmektedir (Coşkun ve Kök, 2011; Béjaoui ve Bouzgarrou, 2014). Model tercihinin bir diğer sebebi ise kullanılan finansal veriler zaman bağılı olarak oldukça dinamik etkiler gösterebilmektedirler.

Araştırma için kullandığımız SGMM modeli ise aşağıda belirtildiği gibidir;

$$FGE = \beta_0 + \beta_1 FGE_{i,t-1} + \beta_2 EPB_{i,t} + \beta_3 KBE_{i,t} + \beta_4 ENF_{i,t} + \varepsilon_{it}$$

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi olup olmadığının tespiti amacıyla yapılan korelasyon matrisi Tablo-4'te gösterildiği gibidir.

Tablo-4 Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	FGE	EPB	DBE	ENF
FGE	1.0000			
EPB	0.3913	1.0000		
DBE	0.2831	0.2558	1.0000	
ENF	0.1967	0.1319	-0.0174	1.0000

Tablo-4'te de görüldüğü üzere değişkenler arasında Gujarati ve Porter'in (2009) önermiş olduğu 0.80'lik kritik değerin üzerinde bir korelasyon ilişkisine rastlanılmamıştır. Bu sebeple herhangi bir değişkende değişiklik yapılmadan ve modelden çıkarılmadan analize devam edilecektir.

Dirençli standart hatalar ile birlikte yapılan analizlerin toplu bir şekilde anlamlılığını ölçen Wald istatistiği analizi yapılan her modelde anlamlı sonuçlar vermiştir. Ayrıca dirençli standart hatalar ile birlikte elde edilen parametreler için Arellano ve Bond'un otokorelasyon testi uygulanmış ve modellerde otokorelasyon bulunmadığı tespit edilmiştir.

Sargan testi ile modelin içsellik kontrolü yapılarak araç değişkenlerin geçerliği incelenmiş olup model de içsellik probleminin bulunmadığı yani modelin dışsal olduğu ve hata teriminin korelasyonlu olmadığı sonucuna varılmıştır. ($p>0.05$)

Bu kapsamda Varsayımlar kontrol edilmiş ve kontrolleri sonucunda oluşturulan modelde kullanılan değişkenler ve modelimizin Dinamik Panel varsayımlarına uyumlu olduğu görülmektedir. Modelimiz Sistem GMM metodu ile yapılan analizlerinin sonuçları Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo-5 Sistem GMM Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	FGE		
	Katsayılar	Standart Hata	Olasılık
FGE (t-1)	0.8312781	0.2593202	0.001***
EPB	-0.0000556	0.0000301	0.065*
DBE	0.0004026	0.0036496	0.912
ENF	-0.0021205	0.0016746	0.205
Cons.	0.1223056	0.1851161	0.509
Gözlem Sayısı		110	
Grup Sayısı		11	
Wald chi2		46.87 (0.0000)***	
AR1		-1.0935 (0.2742)	
AR2		-.27707 (0.7817)	
Sargan Test		8.107906 (0.9827)	

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo-5'te Ekonomi ve Politika Belirsizlik Endeksi ile Dünya Belirsizlik Endeksinin Finansal Gelişim Endeksi üzerindeki etkilerini tahmin etmek için uygulanan SGMM tahmin sonuçları verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Finansal Gelişim Endeksinin gecikmeli değeri ile Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksi anlamlı sonuçlar vermiş fakat Dünya Belirsizlik Endeksi ile kontrol değişkeni olarak kullandığımız enflasyon artış oranı istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir. Ekonomi ve Politika Belirsizlik endeksi beklentilerle paralel şekilde Finansal Gelişim Endeksinin %10 anlamlılık düzeyinde negatif yönde etkilemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada verilerine ulaşılabilen 11 Avrupa ülkesinin belirsizlik endeksleri olan Ekonomi ve Politika Belirsizlik Endeksi ile Dünya Belirsizlik Endeksinin Finansal Gelişim Endeksine etkileri incelenmiştir. 2010 ile 2020 dönemleri arasında yıllık veriler ile oluşturulan veri seti Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmanın temel motivasyonu son yıllarda meydana gelen belirsizliklerin ve belirsizlik süreçlerinin Avrupa ülkelerinin finansal

gelişimlerine etkilerini tespit etmektir. Özellikle hem gelişmişlik bakımından hem de sosyal, ekonomik, politik ve ticari anlamda ileri seviyede ülkeleri içerisinde barındıran Avrupa’da belirsizlik dönemlerinin finansal gelişime etkisinin tespiti oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda Avrupa ülkelerinin belirsizlik süreçleri ile finansal gelişmişlikleri arasındaki ilişki literatürde sıklıkla kullanılan kontrol değişkeni ile zenginleştirilerek modellenmiştir. Çalışmada uygulanan Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi sonucunda elde edilen en önemli bulgu Ekonomi ve Politika Belirsizliğinin örneklem ülkelerinde finansal gelişimi negatif yönde etkilemesidir.

Uygulanan SGM tahmin sonuçlarına göre Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksinde meydana gelen bir birimlik artış Finansal Gelişim Endeksinde 0.0000556’lık bir azalışa sebep olmaktadır. Oran’ın küçük olması Avrupa ülkelerinin sağlam finansal altyapıları sayesinde ve uygulanan finansal, ekonomik ve düzenleme politikaları çerçevesinde belirsizlik süreçlerinden çok fazla etkilenmediğini ortaya koymaktadır. Örneklem olarak seçilen 11 Avrupa ülkesinin ekonomik ve politik belirsizlik süreçlerinde önceden almış oldukları önlemler sayesinde finansal gelişimlerinin çok fazla etkilenmediği görülmektedir. Özellikle örneklem ülkelerinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler mevcuttur. Gelişmiş ülkeler için ayrı gelişmekte olan ülkeler için ayrı bir analiz yapılması sonucunda gelişmekte olan ülkelerde belirsizliğin etkilerinin daha da azalacağı gelişmekte olan ülkelerde ise belirsizliğin finansal gelişime olan etkilerinin daha da artacağı tahmin edilmektedir. Bu ayrımın yapılabilmesi için Avrupa ülkelerinden daha fazla ülkenin ekonomi ve politika belirsizliği endeksi verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum çalışmanın kısıtlarından birisini oluşturmaktadır.

Her ne kadar ekonomi ve politika belirsizliği endeksi finansal gelişimi çok fazla etkilememiş olsa da günümüz konjonktürel yapısını değerlendirdiğimizde ekonomik darboğazlar, büyümelerin azalması, ekonomik kriz beklentileri, dış ticaret işlem hacminde meydana gelen azalışlar göz önüne alındığında Avrupa ülkelerinin belirsizlik süreçlerine geçmişten daha fazla önem vermeleri gerektiği yorumu yapılabilir. Bu durum politika yapımcıların alacakları daha katı önlemler ile gelecekte meydana gelebilecek risk ve belirsizliklerin getireceği olumsuz etkilerin minimize edilmesini sağlayacaktır.

Çalışmada Dünya belirsizlik endeksi ve kontrol değişkeni olarak kullanılan enflasyon artış oranı ile finansal gelişim endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kurulmadığı görülmektedir. Çalışma daha geniş bir veri seti ile sadece Avrupa ülkelerine değil verilerine ulaşılabilen ülkelerin tamamı için değerlendirilebilir. Ekonomi ve Politika Belirsizliği Endeksinin kısıtlı ülkeler için verilerinin olması çalışmaların daha da derinlemesine yapılmasını engellemekte ve çalışmaların kısıtını oluşturmaktadır. Çalışma belirsizlik endeksleri ile finansal gelişim endeksi arasındaki ilişkiyi tahmin etmesi yönünden ulaşılabilen literatürdeki ilk çalışma olması bakımından özgün bir değer sahiptir. Çalışma daha geniş bir veri seti ile yapılacak olan çalışmalarla geliştirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Antonakakis, N., Chatziantoniou, I. ve Filis, G. (2013). Dynamic co-movements of stock market returns, implied volatility and policy uncertainty. *Economics Letters*, 120(1), 87-92.
- Arellano, M. and Bond, S. (1991), “Some tests of specification for panel data: Monte carlo evidence and an application to employment equations”, *Review of Economic Studies*, Vol. 58 No. 2, pp. 277-297.
- Arora, R. U. (2012). Financial inclusion and human capital in developing Asia: The Australian connection. *Third World Quarterly*, 33(1), 177-197.
- Bejaoui, R., & Bouzgarrou, H. (2014). Determinants of Tunisian bank profitability. *The International Journal of Business and Finance Research*, 8(4), 121-131.

- Brogaard, J., ve Detzel, A. (2012). The Asset Pricing Implications of Government Economic Policy Uncertainty. University of Washington Foster School of Business Working Paper.
- Chang, T., Chen, W. Y., Gupta, R. ve Nguyen, D. K. (2015). Are stock prices related to the political uncertainty index in OECD countries? Evidence from the bootstrap panel causality test. *Economic Systems*, 39(2), 288–300. doi:10.1016/j.ecosys.2014.10.005
- Coşkun, E., & Kök, D. (2011). Çalışma sermayesi politikalarının karlılık üzerine etkisi: dinamik panel uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 11(5), 75-85.
- Emsen Hatıra Sadeghzadeh ve Aksu Lütfü Efe (2020). Borsa İstanbul ve Belirsizlik Endeksi Arasındaki İlişkilerin Doğrusal Olup Olmadığına Dair İncelemeler (1998:01-2018:12). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24 (1), 429-446.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2009). “Basics Econometrics, Fifth Edition, McGraw-Hill Companies”, New York, USA.
- Gürsoy, S. & Kılıç, E. (2021). Küresel Ekonomik Politik Belirsizliğin Türkiye CDS Primi ve BİST Bankacılık Endeksi Üzerindeki Volatilite Etkileşimi: DCC-GARCH Modeli Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35 (4), 1323-1334 . DOI: 10.16951/atauniiibd.876769
- He, Feng, Wang, Ziwei ve Yin, Libo (2020). Asymmetric Volatility Spillovers Between International Economic Policy Uncertainty and The U.S. Stock Market. *The North American Journal of Economics and Finance*. 51, 1-15.
- Koç, S., Şenol, Z., & Karaca, S. S. (2016). Finansal gelişmişliği etkileyen makroekonomik faktörlerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örnekleminde analizi: 2000-2012. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 3(4), 299-319.
- Levine R. (1997). "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", *Journal of Economic Literature*, Vol: 35:2.
- Pastor, L. ve Veronesi, P. (2012). Uncertainty about government policy and stock prices. *The Journal of Finance*, 67(4), 1219-1264.
- Rioja, Felix ve Valev, Neven (2004); “Finance and the Sources of Growth at Various Stages of Economic Development”, *Economic Inquiry*, Vol. 42, No. 1, s. 127-140.
- Yu, H., Fang, L., & Sun, W. (2018). Forecasting Performance of Global Economic Policy Uncertainty for Volatility of Chinese Stock Market. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 505, 931- 940.
- Xu Z. (2000). "Financial Development, Investment, and Economic Growth." *Economic Inquiry*, Vol: 38:2

ANLAM BİLİMİ

MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi • Yıl 2/ Sayı 2/ 2022